

VAPAAEHTOISTOIMINTA OSANA KUNNAN VANHUSPALVELUJA

Raportti vapaaehtoistoiminnan kehittämisestä Mikkelin
seudun sosiaali- ja terveystoimen kunnissa 2012–2014

Tuulikki Hassinen-Ali-Azzani (toim.)

MAMK

University of Applied Sciences

VAPAAEHTOISTOIMINTA OSANA KUNNAN VANHUSPALVELUJA

Raportti vapaaehtoistoiminnan kehittämisestä
Mikkelin seudun sosiaali- ja terveystoimen kunnissa 2012–2014

Tuulikki Hassinen-Ali-Azzani (toim.)

MIKKELIN AMMATTIKORKEAKOULU
MIKKELI 2014

D: VAPAAMUOTOISIA JULKAISUJA – FREE-FORM PUBLICATIONS 40

© Tekijä(t) ja Mikkelin ammattikorkeakoulu

Kannen kuva: Shutterstock

Kannen ulkoasu: Tammerprint Oy

Taitto- ja paino: Tammerprint Oy

ISBN: 978-951-588-466-4 (nid.)

ISBN: 978-951-588-467-1 (PDF)

ISSN: 1458-7629

julkaisut@xamk.fi

Sisältö

ESIPUHE

Katri Ryttyläinen-Korhonen

KIRJOITTAJAT

PROJEKTIN ALKULÄHTEILLÄ

– KANSAINVÄLISIÄ JA KOTIMAISIA IDEOITA

11

Marja-Liisa Laitinen

IKÄOSAAVAT PALVELUALUEET ETELÄ-SAVOSSA -HANKE

– PILOTEISTA POLKUJA PITEMMÄLLEKIN

16

Tuulikki Hassinen-Ali-Azzani

MIKKELIN VAPAAEHTOISTOIMINNAN VERKOSTOMALLI

23

Sari Mäkitalo-Tulokas

NÄKÖKULMIA VAPAAEHTOISTOIMINNAN

KEHITTÄMISEEN PERTUNMAALLA

27

Tuulikki Hassinen-Ali-Azzani & Maija Loponen

MÄNTYHARJUN MALLI – KUNNAN

VAPAAEHTOISET TOIMIVAT YHTENÄ RYHMÄNÄ

30

Merja Pöllänen

KÄSKYNKKÄÄ YHDESSÄ KULKIEN – LIIKUNNAN

ILOA JA VIRKISTYSTÄ RYHMÄKODIN ASUKKAILLE

KANGASNIEMELLÄ

34

Ulla-Maija Hokkanen, Anja Junni & Anna-Mari Siekkinen

PIENI POLKU METSÄN HALKI VIE –

VAPAAEHTOISTOIMINNAN JOHTAMISEN

KEHITTÄMINEN VANHUSTYÖSSÄ

40

Marjo Huikko

VAPAAEHTOISTOIMINTA VOIMAVARANA SAATTOHOIDOSSA

Hirvensalmen palvelukeskuksen pilotti

45

Marju Vehviläinen

HENKILÖSTÖN NÄKÖKULMIA VAPAAEHTOISTOIMINNAN KEHITTÄMISEEN KUNNAN VANHUSPALVELUISSA	51
Tiina Kuru	
ILO TULEE SUORAAN TOIMINNASTA – VAPAAEHTOISTEN KOKEMUKSIA VANHUSTYÖSSÄ	63
Tuula Niemeläinen	
MEILLÄ ON PALJON TOISILLEMME ANNETTAVAA – OPISKELIJOIDEN ROOLI VAPAAEHTOISTEN JAKSAMISEN TUKENA	68
Hanna Kuitunen	
VAPAAEHTOISTOIMINNAN ASIAKASVAIKUTUSTEN ARVIOINTI HANKKEESSA	73
Johanna Hirvonen	
VAPAAEHTOISTOIMINNAN RAKENTUMISEN HAASTEET MIKKELIN SOSIAALI- JA TERVEYSTOIMEN KUNNISSA - ARVIOINNIN NÄKÖKULMA	86
Keijo Piirainen	

Esipuhe

Katri Ryttyläinen-Korhonen

Suomessa ihmiset ovat aina auttaneet toisiaan ja hoitaneet yhteisiä asioita vapaaehtoisesti. Elämämme olisi ilman vapaaehtoistoimintaa huomattavasti köyhempää ja elämänlaatumme heikompaa. Vapaaehtoistoiminta yhdistää ihmisiä, antaa mahdollisuuksia oppia uutta, kokea yhteisöllisyyttä, iloa ja ystävyyttä sekä mahdollisuuden osallistua. Suuri osa suomalaisista tekeekin jonkinlaista vapaaehtoistyötä ja se koskettaa monien arkipäivää. Huolimatta vapaaehtoistoiminnan pitkästä perinteestä se on kuitenkin suomalaisessa van-
husten hoiva- ja hoitotyössä ollut vielä melko näkymätöntä toimintaa.

Perinteisessä, yleisesti käytetyssä vapaaehtoistoiminnan määritelmässä korostetaan auttamisen näkökulmaa. Siinä vapaaehtoistoiminta määrittyy yksittäisten ihmisten ja yhteisöjen hyväksi tehdyksi toiminnaksi, josta ei saa rahallista korvausta ja joka tehdään ilman pakkoa. Vapaaehtoistoiminnan määritelmässä on vähitellen alettu kiinnittää huomiota auttamisen lisäksi enemmän vapaaehtoistoiminnan organisoimiseen (esim. Eskola & Kurki 2001). 2000-luvulle tultaessa vapaaehtoistoiminnassa tunnustettiin sen tekijälleen tuottamat hyvinvointivaikutukset ja alettiin arvostaa sen yhteiskunnallista merkitystä entistä enemmän (Laimio & Välimäki 2011).

Organisaatiolle vapaaehtoistoiminta tarjoaa ammatillisen työn rinnalla uusia ulottuvuuksia ja mahdollisuuksia tuottaa hyvinvointia niin vapaaehtoistyöntekijälle kuin avun saajillekin. Sen arvoa ei kuitenkaan tulisi mitata pelkästään kustannussäästöjen mukaan, vaan oikeudella mielekkääseen ja arvokkaaseen elämään (Hartikainen 2009). Vapaaehtoistoiminnan myönteisiä vaikutuksia organisaatioille ovat muun muassa laadun koheneminen, asiakastyytyväisyyden parantuminen, asiakkaiden toimintakyvyn pysyminen yllä, uusien virikkeiden ja vaihtelun saaminen arjen toimintaan sekä yhteisöllisyyden vahvistuminen (ks. esim. Laimio & Välimäki 2011; Utriainen 2012). Vapaaehtoiset tuovat iloa arkeen myös organisaatioiden henkilöstölle. Suomalaiselle yhteiskunnalle on elintärkeää, että kansalaiset ovat aktiivisia ja toimivat yhteiseksi hyväksi. Vapaaehtoistoiminnan yhteiskunnalliset merkitykset ovat merkittäviä. EU:n vapaaehtoistoiminnan vuoden asiakirjassa (2011) todetaan, että vapaaehtoistoiminta on osa aktiivista kansalaisuutta, se lisää solidaarisuutta ja tasa-arvoa, edistää yhteiskunnallisten erojen kaventumista, tekee näkyväksi yhteisöllisyyttä ja luo toiminnan paikkoja kansalaisille.

Ikäihmisten vapaaehtoistoimintaan kohdistuva kiinnostus on lisääntynyt väestön ikääntyessä. Ikääntyvässä yhteiskunnassa on ryhdytty miettimään sitä, miten huolehtia kasvavan ikäväestön hyvinvointi- ja palvelutarpeista ja miten yhteiskunnan eri toimijat voisivat olla osaltaan mukana näihin tarpeisiin vastaamisessa. Väestön ikääntyessä eivät kasva vain ikääntymiseen liittyvät palvelutarpeet vaan myös voimavarana nähtävä, monikasvoinen ja yhä terveempi ikääntyneiden joukko. (Rajaniemi 2009.)

Sosiaali- ja terveysministeriön (2013) laatusuosituksen hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi tavoitteena on turvata mahdollisimman terve ja toimintakykyinen ikääntyminen sekä laadukkaat ja vaikuttavat palvelut iäkkäille henkilöille. Suosituksessa linjataan, että ikäihmisten osallisuutta ja toimijuutta tulee tukea ja turvata mahdollisimman terve ja toimintakykyinen ikääntyminen. Lain ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (28.12.2012/980) tarkoituksena on muun muassa parantaa ikääntyneen väestön mahdollisuutta osallistua elinoloihinsa vaikuttavien päätösten valmisteluun ja tarvitsemiensa palvelujen kehittämiseen kunnassa ja vahvistaa iäkkään henkilön mahdollisuutta vaikuttaa hänelle järjestettävien sosiaali- ja terveyspalvelujen sisältöön ja toteuttamistapaan sekä osaltaan päättää niitä koskevista valinnoista. Sekä lainsäädännön että laatusuositusten tavoitteiden toteuttamiseen liittyvät läheisesti vapaaehtoistoiminnan merkityksen korostuminen ja sen hyvä organisoiminen.

Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeessa (2012–2014) ikäihmisten osallisuus ja yhteisöllisyys, eri toimijoiden yhteistyö vapaaehtoistoiminnassa sekä vapaaehtoistoiminnan organisointi olivat keskeisiä teemoja. Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeen tavoitteena oli edistää vapaaehtoistoimintaa tukemaan ikäihmisten hyvinvointia, aktiivista arkea ja ennaltaehkäistä toimintakyvyn heikkenemistä sekä muodostaa kuntiin vapaaehtoistoiminnan yhteistyömalli tukemaan ikäihmisten elämänlaatua ja toimintakykyä. Lisäksi tavoitteena oli kehittää vapaaehtoistoimintaa kuntien, järjestöjen ja yritysten yhteistyöksi ikäihmisten elämänlaadun, itsenäisen selviytymisen, toimintakyvyn vahvistamiseksi ja ikäihmisten syrjäytymisen ehkäisemiseksi sekä vahvistaa kunnissa ikäosaamista. Hanketta rahoittivat Euroopan sosiaalirahasto, Etelä-Savon ELY-keskus. Hanketta hallinnoi Mikkelin ammattikorkeakoulu. Hankkeen osatoteuttajia olivat Mikkelin kaupunki ja SeutuSoten kunnat: Kangasniemi, Hirvensalmi, Mäntyharju, Pertunmaa, Ristiina ja Suomenniemmi.

Hankkeen varsinainen kohderyhmä oli kunnissa asuvat ikäihmiset. Välillisiä kohderyhmiä olivat vapaaehtoistoimijat ja vapaaehtoisiksi haluavat henkilöt. Välilliseen kohderyhmään kuuluvat myös sosiaali- ja terveystoimen sekä kulttuuritoimen henkilöstö. Lisäksi keskeisiä yhteistyötahoja olivat kunnissa olevat eläkeläisjärjestöt, yhdistykset, alueella toimivat järjestöt ja ammattikor-

keakoulun tutkimus- ja kehittämistoiminnan asiantuntijat, opetushenkilöstö sekä sosiaali- ja terveysalan opiskelijat.

Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeen käytännön toteutus eteni kunkin kunnan itsensä valitseman pilotin kautta. Pilotteja tuettiin vapaaehtoisten ja henkilöstön valmennuksilla, vierailuilla, seminaareilla ja työpaikatyöskentelyillä. Kuntiin nimettiin myös vapaaehtoistoiminnan yhteyshenkilöt. Yhdyshenkilöiden verkosto muodosti pohjaa vapaaehtoistoiminnan rakenteelle. Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeen julkaisussa valotetaan vapaaehtoistoiminnan kehittämistä osallistuvien kuntien, henkilöstön, vapaaehtoisten sekä sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden näkökulmista. Julkaisun loppuun on koottu hankkeeseen liittyneet arvioinnit.

Mikkelin ammattikorkeakoulun strategian (Mamk 2013) lähtökohtana on vahvistaa ammattikorkeakoulun roolia alueellisen kehittämisen veturina. Strategian mukaisesti ammattikorkeakoulu toteuttaa vaikuttavaa tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoimintaa. Tutkimus- ja kehittämistoiminnasta tuloksena syntyy aidosti tarvelähtöisiä ja ratkaisukeskeisiä avauksia. Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hanke on mainio esimerkki Etelä-Savo kehittävästä ja palvelevasta sekä tiiviisti alueen kanssa toteutetusta tutkimus- ja kehittämistyöstä.

Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hanke on kohdistunut ajankohtaiseen ja tärkeään aiheeseen. Hankkeen tuloksena on saatu merkittäviä edistysaskelia vapaaehtoistoiminnan organisoimiseen Etelä-Savossa. Hanke on tehnyt näkyväksi vanhuspalveluiden vapaaehtoistoiminnan rakentumisen haasteita ja osoittanut, kuinka tärkeä osa kunnan vanhuspalveluita vapaaehtoistoiminta on. Hankkeen myötä kunnat ovat pystyneet käynnistämään vapaaehtoistoiminnan toimenpiteitä. Silti myös kehitettävää jää. Hankkeen tulosten perusteella on helppoa suunnata kehittämistyötä esimerkiksi seudullisen vapaaehtoistoiminnan mallintamiseen.

LÄHTEET

Eskola, Antti & Kurki, Leena. 2001. Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena. Vastapaino, Tampere.

Euroopan komission päätös vapaaehtoistyön teemavuodesta. 2011. WWW-dokumentti. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0254:FIN:FI:PDF> Ei päivytystietoa. Viitattu 27.10.2014.

Hartikainen, Anne. 2009. Vapaaehtoiset osastolla. Etnografinen tutkimus vanhusten ja vapaaehtoisten kohtaamisesta. Väitöskirja. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Helsingin yliopisto.

Laimio, Anne & Välimäki, Sari. 2011. Vapaaehtoistoiminta KEHITTYY. WWW-dokumentti. http://www.jyvaskyla.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/jyvaskyla/embeds/jyvaskylawwwstructure/62412_Vapehttoim_KEHITTYY.pdf Ei päivitystietoa. Viitattu 27.10.2014.

Mamk 2013. Mikkelin ammattikorkeakoulun strategia 2017. WWW-dokumentti. http://www.mamk.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/mamk/embeds/mamkwwwstructure/20831_Mamk_2017_strategia_low.pdf. Päivitetty 2.9.2013. Viitattu 27.10. 2014.

Rajaniemi, Jere. 2009. Mielekkäästi vapaaehtoistoiminnassa. Tuloksia kyselystä järjestöjen ikääntyneille jäsenille. Raportteja 2/2009. Helsinki: Ikäinstituutti.

STM. 2013. Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:11. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511564&name=DLFE-26915.pdf Ei päivitystietoa. Viitattu 27.10.2014.

Utriainen, Jarkko. 2012. Vapaaehtoistoiminnan vaikutusten tunnistaminen ja osoittaminen vanhustyössä. Kehittyvät vanhuspalvelut julkaisuja 3/2012. Vanhus- ja lähimmäispalveluliitto ry. Kopio Niini/Painopörssi. Helsinki.

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista. 28.12.2012/980. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980> Ei päivitystietoa. Viitattu 27.10.2014.

Kirjoittajat

Tuulikki Hassinen-Ali-Azzani
projektipäällikkö, Mikkelin ammattikorkeakoulu

Johanna Hirvonen
yliopettaja, Mikkelin ammattikorkeakoulu

Ulla-Maija Hokkanen
fysioterapeutti/lähihoitaja, Mikkelin seudun sosiaali- ja terveystoimi

Marjo Huikko
vs. palveluohjaaja, Mikkelin seudun sosiaali- ja terveystoimi

Anja Junni
geronomiopiskelija, Kymenlaakson ammattikorkeakoulu

Hanna Kuitunen
toiminnanohjaaja, Hyvinvointipalvelukeskus Elixiri, Mikkelin ammattikorkeakoulu

Tiina Kuru
lehtori, Mikkelin ammattikorkeakoulu

Marja-Liisa Laitinen
projektipäällikkö, Mikkelin ammattikorkeakoulu

Maija Lopenen
johtava hoitaja, Mikkelin seudun sosiaali- ja terveystoimi

Sari Mäkitalo-Tulokas
toiminnanohjaaja, Mikkelin seudun sosiaali- ja terveystoimi

Tuula Niemeläinen
projektityöntekijä, Mikkelin ammattikorkeakoulu

Keijo Piirainen
lehtori, dosentti, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Merja Pöllänen
palveluasumisen päällikkö, Mikkelin seudun sosiaali- ja terveystoimi

Katri Ryttyläinen-Korhonen
koulutusjohtaja, Mikkelin ammattikorkeakoulu

Anna-Mari Siekkinen
geronomiopiskelija, Kymenlaakson ammattikorkeakoulu

Marju Vehviläinen
palveluohjaaja/sairaanhoitaja (YAMK), Mikkelin seudun sosiaali- ja terveystoimi

PROJEKTIN ALKULÄHTEILLÄ – KANSAINVÄLISIÄ JA KOTIMAISIA IDEOITA

Marja-Liisa Laitinen

Tässä Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeen julkaisun osassa kuvaan lyhyesti joitakin hankkeen ideoinnin ja suunnittelun vaiheita kesällä ja syksyllä 2011.

Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeen alkuräjähdys tapahtui ”pienessä kuussa” eli La Lunette -nimisessä ikäihmisille suunnitellussa ja upeasti toteutetussa senioritalossa Zutphenen kaupungissa Hollannissa. Mikkeliläinen sosiaali- ja terveysalan ammattilaisista koostunut ryhmä tutustui kyseiseen keskuksen matkallaan Hollantiin kesäkuun alussa 2011. Matka oli osa ALTTI (Aivohalvaus – tiedä, tunnista, kuntoudu) -projektia, joka oli Etelä-Savon sairaanhoitopiirin hallinnoima ja osaksi Tekesin rahoittama projekti.

La Lunette -senioritalo on osa suurempaa Sutfene senioripalveluiden organisaatiota. La Lunette oli juuri valmistunut ja suunnittelussa oli otettu huomioon niin käytännölliset kuin arkkitehtuuriset, visuaalisesti mielenkiintoiset näkökulmat. Senioritaloon kuuluu toiminnallisesti laaja kokonaisuus: eritasoiset asunnot, harrastetilat, kirjasto ja palvelupisteet kuten apteekki, kampaamo ja ravintola (Kuvat 1-5). Lähtemättömin vaikutus oli kuitenkin vapaaehtoisten määrä ja heidän välitön työskentelynsä keskuksessa. Tässä kohtaa syntyi idea uudesta hankkeesta: miten saisimme myös Suomeen toimivan vapaaehtoisten joukon eri hoivakoteihin?

Vapaaehtoistyöntekijät toimivat La Lunette -keskuksessa osana sen arkea. He auttoivat ikäihmisiä päivän aikana siirtymisissä eri tilanteisiin, ruokailuun, kuntosalille, uimaan, ulkoilemaan ja asioille kaupungille. Lisäksi he ohjasivat erilaisia ryhmiä kuten taide- ja lukupiirejä.

Jokainen vapaaehtoistyöntekijä oli tehnyt sopimuksen keskuksen kanssa, ja siinä määriteltiin niin koulutus (special training), oikeudet, velvollisuudet kuin työaika- ja vakuutusasiatkin. Tällainen systemaattinen ja hyvin organisoitu toiminta jäi vierailun jälkeen vahvasti mieleen kysymyksenä: Miksi näin ei voisi olla myös meillä Suomessa?

Keskuksessa toimi myös eri ammattilaisista koottu aktivointiryhmä (activity coach), joka järjesti yhteistyössä vapaaehtoisten kanssa erilaisia ryhmätilaisuuksia kuten musiikkia, maalausta ja liikuntaa. Palvelutalossa järjestettiin paljon erilaisia ryhmäterapioita. Keskuksen ravintoloissa työskenteli myös vamma- ja vammaisia työntekijöitä. Vasta valmistuneen keskuksen tiloissa (auloissa, käytävillä) järjestetään myös puolivuositain vaihtuvia taidenäyttelyitä.

Vertailun vuoksi mainittakoon, että Zutphenen kaupungissa on 45000 asukasta ja Mikkeliässä 54700. Sutfenen hoivapalveluorganisaatiossa on 1000 työntekijää ja 500 vapaaehtoistyöntekijää.

Kuva 1. Senioritalossa syödään viihtyisästi omassa Brasseriessä. Ja viiniäkin on tarjolla.

Kuva 2. Asukkaita taideterapiassa.

Kuva 3. Asukkaita senioritalon omassa kampaamossa.

Kuva 4. Senioritalon kunto- ja liikuntaterapiasali.

Kuva 5. Senioritalon asukkaiden nettipankki.

**(kuvat 1-5
Marja-Liisa
Laitinen)**

IDEA VAHVISTUI VERKOSTOSSA

Myös Joensuun kaupungilla oli keväällä 2011 suunnitelma ikäihmisille suunnattavasta hankkeesta (Ikäosaavat palvelualueet 2012–2013). Projektin tarve oli noussut Pohjois-Karjalan maakuntaliiton Maakunnallisen ikäosaamisen toimintakonsepti (MIKÄ) 2011–2015 –hankkeessa tehdystä pohjatyöstä. Ikääntyneiden hyvään elämänympäristöön, asumiseen ja palveluihin liittyvää kehittämistyötä oli aloitettu myös Pohjois-Savossa ja Etelä-Savossa. Näillä alueilla haluttiin vahvistaa ja edistää ikäosaamista, koulutusta ja monialaisia vapaaehtoistyön toimintamalleja. Pohjois-Karjalassa tavoitteeksi asetettiin myös ympärivuorokautisen tuen mallien ja ennakoivien toimintatapojen kehittäminen.

HANKESUUNNITELMAN ARVIOINTIA

Hyvä hankesuunnitelma sisältää aina myös arviointia. Hankesuunnitelmaa arvioitiin kirjoittajatyöryhmässä, mutta myös kriittisesti Mikkelin ammattikorkeakoulun sosiaalialan yliopettaja Johanna Hirvosen ja lehtori Tiina Kurun toimesta.

Hankkeen tavoitteet nähtiin osittain liian suuriksi kahden vuoden hankkeelle. Oliko tarkoitus vain pilotoida vai luoda hankkeen aikana jo valmiita toimintamalleja? Myös kuntien sitoutumista ja tarpeiden selvittelyä pidettiin tärkeänä. Kunnat olivat jo silloin rakennemuutoksen kourissa, ja yksi kysymys oli, millä tavoin palvelualueet olisivat osa uusia rakenteita ja miten ne kaiken kaikkiaan ymmärrettäisiin? Hankesuunnitelman verkko- ja hyvinvointiteknologian hyödyntämistä pidettiin varsin haastavana hankkeelle. Toisaalta, jos hanketta haluttiin tarkastella laajemmin, myös liiketalouden ja yritystoiminnan näkökulmaa olisi kaivattu hankkeeseen.

Kaiken kaikkiaan hankesuunnitelmaan toivottiin näkökulmia ikäihmisten itsensä osallistamiseen ja heidän yksinäisyytensä ennalta ehkäisyyn ja torjuntaan jo suunnitteluvaiheessa. Kiintoisa ja ehkä tulevaisuuden näkökulmasta mielenkiintoisin kommentti hankesuunnitelmalle kuului: Ammattikorkeakoulujen opiskelijoiden ja opettajien toiminta muuttuisi palvelualueilla systemaattisiksi harjoitteluiksi ja oppinäytetöiksi. Myös ikäihmiset voisivat osallistua ammattikorkeakoulun toimintaan olemalla vaikkapa opetustehtävissä.

MIHIN SITTEN PÄÄDYTTIIN?

Edellä kuvattu Hollannissa nähty toiminta ja siellä syntynyt alkuidea, arvioinnit ja arvokkaat kommentit yhdistettiin rahoittajan edustajien ja Mikkelin SeutuSoten edustajien kanssa käydyissä keskusteluissa senioreille suunnattavaksi hankkeeksi eli Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa. Mikkelin SeutuSote -kuntia ovat Mikkeli, Kangasniemi, Hirvensalmi, Mäntyharju, Pertunmaa, Ristiina ja Suomenniemi.

Hankesuunnittelua jatkettiin syksyllä ennen hakemuksen jättämistä aktiivisesti sekä rahoittajan että Mikkelin SeutuSoten kuntien vanhusten palvelusta vastaavien henkilöiden kanssa. Hankkeen ideaa vapaaehtoistyön kehittämisestä kunnissa pidettiin erittäin tarpeellisena, mutta toisaalta myös uutena, haasteellisena toimintamallina sosiaali- ja terveysalalla.

Samoihin aikoihin oli tulossa myös uusi vanhuspalvelulaki, jonka vuoksi kuntiin oli perustettava ikäihmisten vastuuhenkilö. Kuntien edustajat totesivat suunnittelukokouksessa, että hankkeen aikana voisi toimia yksi yhteinen vapaaehtoistyön vastuuhenkilö tai yhdessä kunnassa osa-aikainen vastuuhenkilö vapaaehtoistyön organisaattorina ja hankkeen tavoitteiden toteuttajana. Suunnittelun loppuvaiheessa hankkeen yleiseksi tavoitteeksi sovittiin kuntien sosiaali- ja terveydenhuoltoa tukevan vapaaehtoistoiminnan suunnittelu, toteutus ja seuranta ikääntyneiden palveluissa Mikkelin SeutuSote -kunnissa vuosina 2012–2014.

Hankkeen täsmällisiksi tavoitteiksi kirjattiin hakemusvaiheessa vapaaehtoistyön kartoitus ja selvitys Mikkelin SeutuSote -kunnissa ja selvitystyön pohjalta kehitettävä vapaaehtoistyön ikääntyneiden palvelumalli kuntatasolle. Lisäksi hankkeelle asetettiin tavoitteeksi aktivoida ikääntyviä osallistumaan ja hyödyntää ikääntyvien voimavaroja ja osaamista. Hankkeen toimenpiteiksi määriteltiin selvitystyö vapaaehtoistoiminnasta SeutuSote -kunnissa, kuntien omat mallit vapaaehtoistoiminnasta ja pilotit sekä mallinnus hankkeen aikana. Lisäksi tavoitteeksi asetettiin vapaaehtoistyön eurooppalaisten mallien benchmarkkaus ja muiden alueellisten ja valtakunnallisten vertaiskohteiden valinta.

Hanke on nyt vuoden 2014 lopussa päättymässä. On suunnitelmien ja toteutumisen arvioinnin aika. Kiitän omasta puolestani yhteistyökumppaneita Mikkelin SeutuSotessa, myötämielisiä ja aktiivisia rahoittajien edustajia sekä ammattikorkeakoulun omaa väkeä hankkeen suunnittelussa ja toteutuksessa. Toivotaan, että ikäosaaminen ja vapaaehtoistoiminta ovat ottaneet merkittäviä askeleita eteenpäin.

IKÄOSAAVAT PALVELUALUEET ETELÄ-SAVOSSA -HANKE – PILOTEISTA POLKUJA PITEMMÄLLEKIN

Tuulikki Hassinen-Ali-Azzani

JOHDANTO

Etelä-Savon ikääntyvä väestörakenne sekä ikääntyvien palveluiden kehittämisen valtakunnalliset linjaukset ja suositukset muodostivat Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeen (2012–2014) keskeisen tarveperustan. Suosituksissa tavoitteiksi on asetettu palveluiden monipuolistaminen ja niiden kehittäminen ikäihmisten tarpeita vastaaviksi ja joustaviksi sekä heidän toimintakykyään, osallisuuttaan ja yhteisöllisyyttään vahvistaviksi. Vapaaehtoistoiminnan kehittäminen tarjosi mahdollisuuksia vastata edellä oleviin tarpeisiin ja tavoitteisiin.

Perinteinen vapaaehtoistoiminnan malli perustuu järjestöjen koordinoimaan vapaaehtoistointaan. Keväällä 2012 hankkeen alkuvaiheessa tehdyn selvityksen mukaan alueen kuntatoimijat ilmoittivat vapaaehtoistointaa toteuttaviksi tahoiksi yleisesti tunnettuja järjestöjä ja yhteisöjä. Selvityksen mukaan kaikissa kunnissa oli vapaaehtoisia täydentämässä kunnan palveluja ja toimintaa oli pääasiassa ikäihmisten parissa. Vapaaehtoisten määrät vaihtelivat muutamasta säännöllisestä toimijasta kymmeneen tilapäisesti toimiviin vapaaehtoisiin. Vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen tarvittiin myös uusia malleja. Mikkeliläisten sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten matka Hollantiin 2011 antoi hankkeen alkuidean. Kehittämistyön taustalla oli eurooppalainen vapaaehtoistoiminnan malli, jossa vapaaehtoistointaan voi sitoutua ilman yhdistys- tai järjestötaustaa.

HANKKEEN TAVOITTEET

Hankkeen valmisteluvaiheessa kehittämisen sisällöiksi nousivat vapaaehtoistoiminnan systematisointi, koordinointi, toiminnan mallintaminen, juridiikka ja eri organisaatioiden välinen yhteistyö. Hankkeen toiminta-alueen muodostivat Mikkelin seutusoten kunnat Hirvensalmi, Kangasniemi, Mäntyharju, Pertunmaa, Mikkeli ja siihen liittyneet Suomenniemi ja Ristiina.

Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeen tavoitteena oli

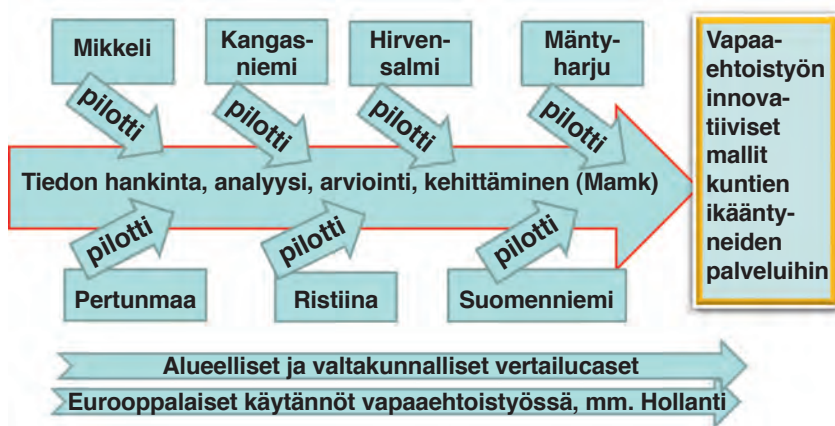
- kehittää vapaaehtoistoiminnan innovatiivinen ja systemaattinen organisointimalli kuntiin tukemaan ikäihmisten elämänlaatua ja toimintakykyä. Tähän sisältyi
 - kuntakohtaisten vapaaehtoistoiminnan pilottien suunnittelu ja toteutus
 - vapaaehtoistoiminnan edistäminen esim. kulttuurin ja liikunnan keinoin
 - vapaaehtoistoiminnan yhteistyön vahvistaminen kuntien, järjestöjen ja yritysten kanssa
- vahvistaa ikäosaamista hankekunnissa
- kehittää työelämälähtöistä ja joustavaa osaamisen valmennusta alueen työelämän, yhteistyökumppaneiden ja Mikkelin ammattikorkeakoulun henkilöstön välisenä yhteistyönä.

Hankkeen varsinaisen kohderyhmän muodostivat kunnissa asuvat ikäihmiset, jotka hyötyivät vapaaehtoisten antamasta avusta. Välillisiä kohderyhmiä olivat vapaaehtoiset ja vanhuspalvelujen henkilöstö, joiden kautta varsinaisen kohderyhmän saama hyöty toteutui. Muita hankkeen sidosryhmiä ja yhteistyötahoja olivat kulttuuritoimen henkilöstö, kunnissa olevat eläkeläisjärjestöt ja yhdistykset sekä ammattikorkeakoulun tutkimus-, kehittämis- ja innovaatio toiminnan- sekä opetuksen henkilöstö ja hyvinvointialan opiskelijat.

HANKKEEN TOTEUTUS JA SISÄLTÖ

Hankkeen toimintamalli ja työmuodot

Hankkeen toimintamalli on esitetty seuraavalla sivulla olevassa kuviossa 1. Tavoitteena oli, että pilottisuunnitelmat rakentuvat jokaisen kunnan omien tarpeiden pohjalle. Hankkeessa käytetyt työmuodot olivat vapaaehtoisten ja henkilöstön valmennukset, vierailukäynnit, seminaarit, kumppanuuspyytä- ja työryhmätyöskentely.

KUVIO 1. Hankkeen toimintamalli (Laitinen 2010)

Pilottien sisällöt ja eteneminen

Pilottien sisällöt ja eteneminen on esitetty taulukossa 1. Pilotit eivät kaikissa kohteissa edenneet suunnitelmien mukaan. Kuntatoimijat olisivat tarvinneet suunnitelmien täsmentämiseen ja pilottien toteutukseen hankkeelta enemmän tukea ja ohjausta. Hankkeen toteutukseen liittyneiden vaikeuksien johdosta Ristiinassa ja Suomenniemellä aktiivinen kehittämissyhteistyö saatiin käyntiin vasta keväällä 2014.

ALKUA VAPAAEHTOISTOIMINNAN PERUSRAKENTEILLE

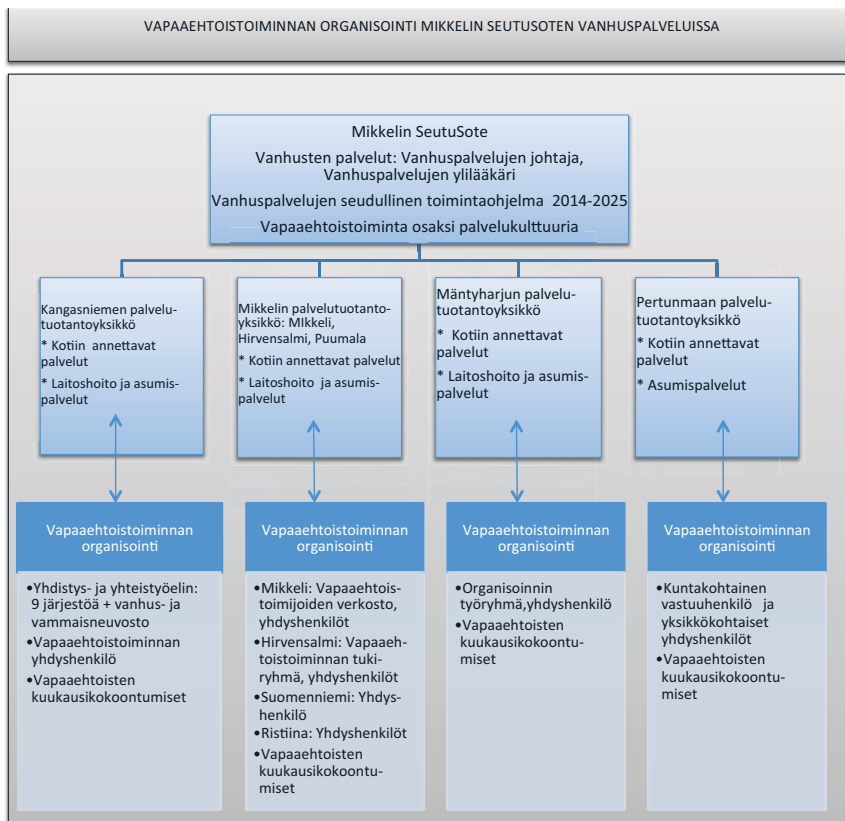
Yhdyshenkilöverkosto

Hankkeen alkuvaiheessa kunnissa nimettiin vapaaehtoistoiminnan yhdyshenkilöt (koordinaattorit). Heitä toimi eri kunnissa 1-6 henkilöä. Yhdyshenkilöt toimivat eri toimipisteissä kuten palveluasumisessa, päivätoiminnassa tai kotihoitossa. Hankkeessa järjestettiin yhdyshenkilöille viiden päivän koulutuskokonaisuus, jonka toteutti GeroCenter. Koulutuksella vahvistettiin yhdyshenkilöiden valmiuksia toimia vapaaehtoistoiminnan vastuuhenkilöinä ja ohjaajina kunnissa sekä toteuttaa kunnissa suunnitellut vapaaehtoistoiminnan pilotit. Yhdyshenkilöiden kanssa järjestettiin työkokouksia, joissa käsiteltiin vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen liittyviä yhteisiä toimintakäytäntöjä, yhdyshenkilön tehtäväkuvaa ja vapaaehtoistoiminnan rakennetta. Tämä yhdyshenkilöverkosto loi pohjan vanhuspalveluihin sovellettavan vapaaeh-

TAULUKKO 1. Pilottien sisällöt ja eteneminen

Kunta	Pilotti	Tuotokset
Mikkeli	Kotona asuvien ikäihmisten arjen tukeminen.	Mikkelin kaupunki liittynyt osaksi vapaaehtoistoimijoiden verkostoa. Seniorisenterin toiminnanohjaajan työpanoksesta osa kohdennettu vapaaehtoistoiminnan koordinointiin. Verkosto järjestää vapaaehtoisten valmennusta säännöllisesti. Vapaaehtoisten säännölliset kokoontumiset käynnistetty. Henkilöstökoulutukset Kiiskimäen päiväkeskuksessa, Vuolionhovin ja Graanin palvelutaloissa.
Hirvensalmi	Hyvä saattohoito Hirvensalmen palvelukeskuksessa	Vapaaehtoistoiminnan perusrakenne muodostettu: yhdyshenkilöt (3) nimetty. Vapaaehtoisia saatu lisää toimintaan. Säännölliset kuukausikokoukset toteutuvat. Aktiivinen n. 20 vapaaehtoisen joukko. Opinnäytetyö saattohoidosta. Henkilöstön perehdytystilaisuudet.
Kangasniemi	"Käskynkkää yhdessä kulkien" – Liikuntapilotti ryhmäkoti Männikön asukkaille 2013	Hankevastaava nimetty hankkeen toteutuksen ajaksi. Hankkeen jälkeen koordinointi vielä avoin. Ryhmäkoti Männikön asukkaiden kokonaisvaltaista hyvinvointia tuettu liikunnalla. Vapaaehtoistoiminnan rakenteen kehittämistä ja vapaaehtoisten säännöllisiä kokoontumisia aktivoitu. Opinnäytetyö vapaaehtoistoiminnan johtamisesta. Henkilöstön perehdytystilaisuudet.
Mäntyharju	Vapaaehtoistoiminnan organisointi ja kehittäminen osaksi Ruskahovin palvelukodin arkea	Vapaaehtoistoiminnan koordinaattori nimetty. Kunnan vapaaehtoiset saatu organisoitua yhdeksi toimintaryhmäksi. Toimintaan saatu lisää vapaaehtoisia. Noin 40 vapaaehtoisen toimijajoukko. Säännölliset kuukausikokoukset. Henkilöstön perehdytystilaisuudet.
Pertunmaa	Pysyvän rakenteen luominen vapaaehtoistoimintaan kunnassa	Perusrakenne saatu. Kuntaohjainen vastuuhenkilö ja yksikkökohtaiset vastuuhenkilöt nimetty. Säännölliset kuukausikokoukset. 20 aktiivista vapaaehtoista. Henkilöstön perehdytystilaisuudet.
Mikkeli/ Suomen- niemi	Vapaaehtoistoiminnan kehittäminen Toimintakeskus Metsätähdessä	Yhdyshenkilö nimetty. Aktiivinen kehittämistoiminta saatiin käyntiin keväällä 2014. Vapaaehtoisten rekrytointia aktivoitiin ja säännölliset kuukausikokoukset alkoivat syksyllä 2014. Henkilöstön perehdytystilaisuudet.
Mikkeli/Ristiina	Organisoidun vapaaehtoistoiminnan luominen yhteistyössä järjestäjien kanssa.	Yhdyshenkilöt (2) nimetty. Aktiivinen kehittämistoiminta saatiin käyntiin keväällä 2014. Vapaaehtoisten rekrytointia aktivoitiin ja säännölliset kuukausikokoukset alkoivat syksyllä 2014. Henkilöstön perehdytystilaisuudet.

toistoiminnan rakenteelle, joka on vähitellen kehittymässä kunkin kunnan paikallisiin lähtökohtiin ja yhteistyöhön pohjautuvaksi. Paikallisen tason yhteistyörakenteen kehittäminen kunnan yhdyshenkilöiden sekä järjestöjen, seurakunnan ja muiden vapaaehtoistojoiden kanssa kaipaa vielä useimmissa kohteissa määrittelyä ja tarkentamista. Kumppanuuskuntien erilaisten toimintaympäristöjen takia hankkeen tavoitteessa asetetun yleisen vapaaehtoistoiminnan organisointimallin rakentuminen kuntiin on haasteellista. Mallin kehittämisen haasteita on käsitelty hankkeen arviointia käsittelevässä artikkelissa. Vapaaehtoistoiminnan organisointi hankkeen kumppanuuskunnissa on esitetty seuraavassa kuviossa 2.

KUVIO 2. Vapaaehtoistoiminnan organisointi Mikkelin Seutusoten vanhushpalveluissa

VAPAAEHTOISTOIMINNAN SISÄLLÖLLE SYVYYTTÄ

Mallia kehittämiseen muualta

Hanke järjesti syyskuussa 2012 vierailukäynnin Helsinkiin, jossa tutustumiskohteina olivat Meilahden virkistyskeskus sekä Kustaankartanon ja Roihuvuoren vanhustenkeskukset. Elokuussa 2013 Pirkanmaan hoitokotiin suuntautuneen opintokäynnin sisältönä oli vapaaehtoistoiminta saattohoidossa. Matkalla oli mukana sekä ammattihenkilöstöä että vapaaehtoisia.

Toukokuussa 2013 tutustumismatkan kohteena oli Hollannin vapaaehtoistoiminta ja naapurustomalli. Matka toteutettiin yhteistyössä Karelia-ammattikorkeakoulun hallinnoiman Ikäosaamisen vahvistaminen monialaisena yhteistyönä (IMMO) -hankkeen kanssa. Matkaan osallistui seitsemän henkilöä Mikkelin hankekunnista. Matkan kohteena oli 18 000 asukkaan Weesp, Hollannissa sijaitseva kaupunki jossa vapaaehtoistoimintaa on paljon eri muodoissa. Hollannista kaikille opittavaa oli ikäihmisiä arvostava suhtautuminen, heidän itsemääräämisoikeutensa kunnioittaminen ja iloinen toimintailmapäiri. Hollannissa vapaaehtoistoiminta on lakiin perustuvaa toimintaa.

Henkilöstön perehdytystä ja vapaaehtoisten valmennusta

Kunnista nimettyjen yhdyshenkilöiden koulutuksen lisäksi, kumppanuuskunnissa järjestettiin henkilöstön yhteisiä perehdytystilaisuuksia, joissa käsiteltiin vapaaehtoistoiminnan järjestämistä ja kehittämistä kyseisessä työyksikössä. Henkilöstön näkökulmia vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen tarkastellaan toisaalla tässä julkaisussa.

Vapaaehtoisten valmennusta järjestettiin hankkeen toimesta kuntien tarpeiden pohjalta. Hankkeen alkuvaiheessa, syksyllä 2012 pidetty vapaaehtoistoiminnan valmennuskokonaisuus käsitti viisi teemaa. Ne olivat vapaaehtoistoiminnan periaatteet, ikäihmisen kohtaaminen, muistisairaudet, vuorovaikutustaidot ja vapaaehtoisten oma jaksaminen. Valmennukseen osallistui vapaaehtoistoiminnasta kiinnostuneiden lisäksi myös opiskelijoita. Myöhemmin järjestetyt valmennustilaisuudet räätälöitiin kuntien tarpeiden mukaan. Viimeisenä vuonna koulutusteemoja kytkettiin vapaaehtoisten kuu-kausikokoontumisten yhteyteen. Näihin tilaisuuksiin myös sosiaali- ja terveysalan opiskelijat antoivat oman panoksensa tukien vapaaehtoisten jaksamista hemmotteluhoidoilla. Opiskelijoiden osuutta toiminnassa kuvataan toisaalla tässä julkaisussa.

YHTEENVETO

Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hanke on nostanut vapaaehtoistoiminnan kehittämisen näkyväksi osaksi kunnan vanhuspalveluja. Hankkeen aikana on edistetty kunnan koordinoimaa vapaaehtoistyön perusrakennetta. Siinä on edetty kunkin kunnan omien lähtökohtien ja yhteistyörakenteiden mukaan. Vapaaehtoistoiminnan sisällön kehittämisessä hanke on tukenut henkilöstön perehdytystä ja vapaaehtoisten valmennusta.

Tähän julkaisuun on koottu hankkeen alkuvaiheet sekä hankkeen piloteissa tehty kehittämistyö Mikkelissä, Pertunmaalla, Mäntyharjulla, Kangasniemellä ja Hirvensalmella. Julkaisussa kolme vapaaehtoista kertoo omista kokemuksistaan vanhustyössä. Lisäksi käsitellään myös opiskelijoiden osuutta vapaaehtoisten jaksamisen tukena. Julkaisun loppuun on koottu hankkeeseen liittyneet arvioinnit; asiakasvaikutusten arviointi ja ulkoisen arvioinnin tiivistelmä. Artikkelien kirjoittajat ovat hankkeen toteutukseen osallistuneita toimijoita.

LÄHTEET

Laitinen, Marja-Liisa. 2010. Ikäosaava palvelualue -hanke. Kuntien sosiaali- ja terveydenhuoltoa tukevan vapaaehtoistoiminnan suunnittelu, toteutus ja seuranta ikääntyneiden palveluissa Mikkelin SeutuSote kunnissa 2012–2014. Diasarja 28.10.2010.

Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa- ESR- projektihakemus. Euroopan sosiaalirahaston osittain rahoittamat projektit. Ohjelmakausi 2007-2013. Jätetty 28.11.2011.

Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa- hankkeen väliraportit 2012 ja 2013.

MIKKELIN VAPAAEHTOIS- TOIMINNAN VERKOSTOMALLI

Sari Mäkitalo-Tulokas

JOHDANTO

Mikkelin kaupungin vanhuspalvelujen arjessa on toiminut ennenkin vapaaehtoistyöntekijöitä, ”talkooimmeisiä”, lähimmäisen auttajia, siis sitä ”ilmasta työvoimoo”. Kuvaavaa on ollut kuitenkin toiminnan organisoimattomuus ja satunnaisuus. Vapaaehtoisista on oltu kiitollisia, mutta heidän toimintansa tuomaa lisäarvoa ei välttämättä ole osattu nostaa tarpeeksi esiin. Yhteentörmäyksiltäkään ei ole välttytty, ja joskus hyvää tarkoittava vapaaehtoinen auttaminen on voinut estyä tiedon puutteeseen, yhteensovitusongelmiin tai vastuukysymyksiin.

Hyviä käytäntöjä on toki syntynyt vuosien varrella, esimerkiksi Kiiskimäen päiväkeskuksessa, jossa vapaaehtoiset ovat olleet jo sen yli kaksikymmenvuotisen toiminnan ajan iso voimavara yhteisön rikastuttajana. Yksityiset henkilöt, yhteisöt, järjestöt ja asiakkaat itse ovat aktiivisesti toimineet yhteisen hyvän lisäämiseksi. Muun muassa vuonna 2013 vapaaehtoiset tekivät yhteensä yli 2000 tuntia auttamistyötä erilaisissa tehtävissä. Tämän toiminnan laskettu rahallinen arvo oli lähes 36 800 euroa.

Kotihoidon henkilöstön huoli yksinasuvista ikääntyneistä henkilöistä suuntasi Mikkelin pilotin keskittymään kotihoidon asiakkaisiin, mutta mukaan otettiin myös kotona asumista tukevia yksikköjä, kuten kuntouttavaa päivätoimintaa järjestävä Kiiskimäen päiväkeskus sekä myös asumispalveluyksikköjä. Katsottiin, että kenttä tulee ottaa haltuun kokonaisvaltaisesti ja vapaaehtoisten lisäksi koulutusta ja tiedottamista pitää suunnata myös henkilökunnalle.

Mikkelin kaupunki mukaan Mikkelin vapaaehtoistoimijoiden verkostoon

Vapaaehtoistoimintaa kartoitettaessa nousivat esiin paikkakunnalla jo toimivat lukuisat järjestöt, yhteisöt ja hyvät käytännöt. Mikkelissä on toiminut kymmenen vuoden ajan vapaaehtoistoimijoiden verkosto, Mikkelin vapaaehtoistoimijat, johon kuuluu useita sosiaali- ja terveys-, nuoriso-, hyväntekeväisyys- ja avustusjärjestöjä sekä Mikkelin Tuomiokirkkoseurakunta.

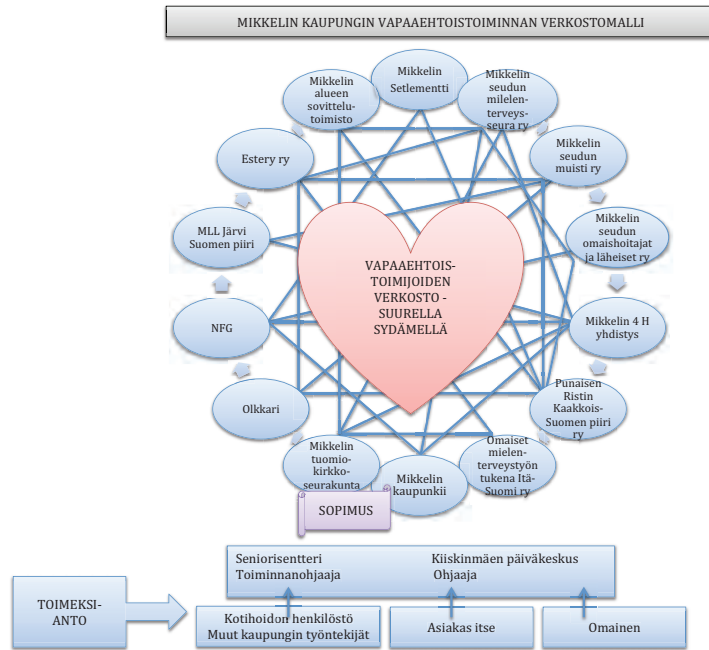
Mikkelin vapaaehtoistoimijat on organisoinut vapaaehtoistoimintaa kouluttamalla ja rekrytoimalla vapaaehtoisia sekä välittämällä yhdessä vapaaehtoisapua ikäihmisille ja muille tarvitseville. Vuosittain verkoston jäsenjärjestöjen kautta ovat useat sadat vapaaehtoiset toimineet erilaisissa tehtävissä kanssaihmiä tuke-
massa. Välitystoiminta on järjestetty Suurella Sydämellä -nettiportaalin kautta.

Verkoston järjestämät vapaaehtoistyön peruskurssit ovat väylä osallistua eri järjestöjen omille jatkokursseille, joissa on voitu syventää sitä osaamista mitä kussakin järjestössä toimiva vapaaehtoinen tarvitsee. Peruskurssien lisäksi verkosto on myös yhdessä järjestänyt täydennyskoulutusta, vapaaehtoisten työnohjausta sekä palkitsemistilaisuuksia. Yhdessä tehtävä yhteiskunnallinen vaikuttamistyö on myös kuulunut osana verkoston toimintaan.

Mikkelin kaupungin oli luontevaa liittyä osaksi jo hyvin toimivaa verkostoa. Julkisyhteisöinä kaupunki ja Mikkelin Tuomiokirkkoseurakunta jakavat taloudellista vastuuta Suurella Sydämellä -sivuston ylläpitokustannuksista kumppanuusperiaatteella. Mikkelin tuomiokirkkoseurakunnan kanssa solmittu kumppanuus antaa mahdollisuuden käyttää Suurella Sydämellä -sivustoa välineenä vapaaehtoisten rekrytointiin ja välittämiseen Mikkelin kaupungin tarpeisiin.

Suurella Sydämellä -sivuston tarkoitus on palvella avun tarvitsijoita ja koota yhteen eri paikkakunnilla auttamistyötä tekeviä. Toimintaa on jo kohta neljä-läkymmenellä paikkakunnalla ja Mikkelin on ollut yksi pilotti-paikkakunnista. Palvelua pitää yllä evankelis-luterilaisten seurakuntien verkosto yhteistyökumppaneineen. Palvelun kautta voi sekä antaa apua että pyytää apua. Sivuston osoite on (www.suurellasydamella.fi).

Vapaaehtoistoiminnan organisoiminen on Mikkelin kaupungilla keskitetty vanhuspalvelujen ennakoivaa työtä tekevään Seniorisenteriin, jonka toiminnanohjaajan tehtävänkuvaan kuuluu vapaaehtoistoiminnan kehittäminen ja koordinoiminen Mikkelin kaupungissa sekä myös yhteistyön tekeminen Mikkelin seudullisen sosiaali- ja terveystoimen alueen kuntien kanssa. Toimintayksiköihin tullaan myös nimeämään vapaaehtoistoiminnan yhteyshenkilöt. Mikkelin verkostomalli on esitetty kuviossa 1.

KUVIO 1. Mikkelin kaupungin vapaaehtoistoiminnan verkostomalli

VAPAAEHTOISTOIMINNAN ASIAKASPROSESSI

Vapaaehtoistoiminnan asiakasprosessia on kuvattu kotihoidon näkökulmasta, mutta sitä voidaan käyttää soveltaen myös esimerkiksi asumispalveluyksiköiden tarpeisiin (kuvio 2). Prosessin tärkein toimija on vapaaehtoistoiminnan kohteena oleva asiakas itse. Toimeksiannon voi toki tehdä asiakkaan itsensä lisäksi omainen, läheinen tai kotihoidon henkilöstö, mutta ehdottoman tärkeää on asiakkaan itsensä osallisuus prosessissa. On otettava huomioon asiakkaan oma halu ottaa vastaan vapaaehtoinen arkensa tueksi ja ymmärrys siitä, mitkä ovat vapaaehtoistoiminnan pelisäännöt. Asiakkaan pitäisi siten olla mukana vapaaehtoisen valinnassa.

Vapaaehtoistoiminnan koordinaattori toimii yhteen saattajana ja sovittajana sekä huolehtii prosessin etenemisestä kaikkia tyydyttävän lopputuloksen saavuttamiseksi. Hän toimii sekä asiakkaan tukena että myös vapaaehtoisen tukena. Yhteiset sopimukset, vaitiolovelvollisuuden korostaminen ja vapaaehtoisen toimijan vakuutus turva ovat tärkeitä asioita, joilla turvataan sekä asiakkaan että vapaaehtoisen asemaa ja tehdään toiminnasta näkyvää. Vapaaehtoistoiminnan ja ammatillisen toiminnan rajapintojen ”rajankäynnille” yhteiset pelisäännöt ovat välttämättömät. Vapaaehtoistoiminnan asiakasprosessi on esitetty kuviossa 2.

Vapaaehtoistoiminnan asiakasprosessi kotihoidossa

KUVIO 2. Vapaaehtoistoiminnan asiakasprosessi kotihoidossa

YHTEENVETO

Mikkelissä on edetty pienin askelin ja ehkä ulkopuolisin silmissä prosessi on ollut jopa hidaskin. Olemme kuitenkin pitäneet tärkeänä vahvan pohjan sekä vahvan verkoston luomista vapaaehtoistoiminnan kentällä. Mikkelin kaupunki ja kolmannen sektorin toimijat ovat tasavertaisia kumppaneita ja huomion arvoista on toiminnan vastavuoroisuus, ”yhdessä tekemisen meininki”, sillä asia on yhteinen.

Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hanke on antanut mahdollisuuden kehittää vapaaehtoistoimintaan työkaluja. Vapaaehtoistoiminta voidaan tulevaisuudessa nähdä todellisena voimavarana, osana kunnan palvelukokonaisuutta, joka rikastuttaa ihmisten arkea ja tuo osallisuutta yhteiskunnassa.

NÄKÖKULMIA VAPAAEHTOIS- TOIMINNAN KEHITTÄMISEEN PERTUNMAALLA

Tuulikki Hassinen-Ali-Azzani, Maija Loponen

JOHDANTO

Pertunmaan pilotin tavoitteena oli vapaaehtoistoiminnan perusrakenteen luominen kunnan vanhuspalveluihin. Vapaaehtoistoiminnan johtamisessa perusrakenne on välttämätön edellytys. Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeen aikana on kehittämistyössä päästy hyvään alkuun. Pilotille asetetut tavoitteet rakenteen luomisessa ovat toteutuneet. Aiemmin päiväkeskuksessa toteutunut vapaaehtoistoiminta on nyt osana kaikissa vanhuspalvelujen palvelumuodoissa. Kehittämistyö jatkuu hankkeen jälkeen ja jatkoasteet on tiedostettu.

PERTUNMAAN MALLI – ERI TASOJEN TOIMINTAKO- KONAIKUUS

Vastuuhenkilöt

Pertunmaalla vapaaehtoistoiminnan perusrakenne muodostuu kolmesta tasosta: kuntakohtaisesta vastuuhenkilöstä, yksikkökohtaisista yhteyshenkilöistä ja vapaaehtoisena vanhustyössä ryhmästä. Ryhmään kuuluvat vapaaehtoiset ja toiminnan vetäjät. Vastuuhenkilön ja yhteyshenkilöiden sekä ryhmän roolit ja tehtävät on esitetty kuviossa 1.

VAPAAEHTOISTOIMINNAN ORGANISOINTI PERTUNMAAN PALVELUTUOTANTOYKSIKÖSSÄ

KUVIO 1. Vapaaehtoistoiminnan organisointi Pertunmaan palvelutuotantoyksikössä

Vapaaehtoisena vanhustyössä -ryhmä

Vapaaehtoisena vanhustyössä -ryhmä kokoontuu kuukausittain määrättyinä päivinä. Tähän ryhmään ovat tervetulleita mukaan kaikki vapaaehtoistoiminnasta kiinnostuneet. Tapaamisista ilmoitetaan paikallislehdessä. Näin toiminta saadaan näkyväksi. Ryhmässä uudet vapaaehtoiset vastaanotetaan ja perehdytetään toimintaan. Ryhmään on tullut mukaan myös kuntaan muuttaneita uusia asukkaita. Näin ryhmä on toiminut heille kuntaan perehtymisen ja uusien sosiaalisten suhteiden väljänä.

Ryhmä on keskustelevalta ja toimii myös keskinäisen vertaistuen ja tiedottamisen paikkana. Ryhmän kokouksissa tehdään myös ”työnjakoa”. Tämä tarkoittaa sitä, että kokouksessa sovitetaan yhteen vapaaehtoisten toiveita ja ideoita sekä eri palvelumuotojen tarpeita. Vapaaehtoisia toimii kaikissa vanhuspalvelujen palvelumuodoissa. Toiminnassa on mukana 15–20 vapaaehtoista.

Vapaaehtoistoiminta on monimuotoista ja muokkautuu tekijöiden ja asiakkaiden tarpeiden mukaan. Ryhmässä on erilaista osaamista ja taitoa, jota ryhmäläiset jakavat joko yksin tai yhdessä toimien. Joukossa on vapaaehtoisia, jotka vetävät omaa piiriä. Vapaaehtoiset avustavat ulkoilussa ja tilaisuuksien järjestämisessä, toimivat saattamistehtävissä sekä käyvät asioilla yhdessä asiakkaan kanssa. Toiminnan kehittymistä osoittaa se, että ryhmässä vapaaehtoiset

itse organisoivat asioita toiminnan rajojen puitteissa. Tietoisuuden lisääntymisestä kertoo myös se, että toiminta on tullut tutuksi myös omaisille, jotka suosittelevat läheisilleen vapaaehtoisapua.

Ryhmän vetäjillä on toiminnan kannalta tärkeä rooli. Samat henkilöt vetäjinä tarjoavat vapaaehtoisille pysyvyyttä ja turvallisuutta, sillä he tietävät kenen puoleen tarvittaessa kääntyä. Myös selkeät toimintaohjeet antavat vapaaehtoisille turvallisen toimintaympäristön. Toiminnan omaseurantaan varten vapaaehtoisille on annettu kalenterit, johon he kirjaavat tapaamiskertoja.

Toiminnan tukeminen ja vapaaehtoisten palkitseminen

Vuosittain kunnanhallituksen myöntämästä vanhusten kuntoutukseen ja virkistykseen kohdennetusta määrärahasta on käytetty osa vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen. Määräraha on käytetty tiedottamiseen, tarjoiluun, vapaaehtoistoiminnan materiaalihankintoihin ja pienimuotoisiin kalustehankintoihin. Vapaaehtoisia pidetään tärkeänä voimavarana. Heitä palkitaan ja muistetaan.

MITEN VAPAAEHTOISTOIMINNAN KEHITTÄMISESSÄ ETEENPÄIN?

Vapaaehtoistoiminta vaatii pitkäjänteistä kehittämistä. Kiinnostus toimintaa kohtaan on Pertunmaalla lisääntynyt. Toiminnan yhteensovittamiseksi tarvitaan tietoa yksikköjen tarpeista. Jatkossa yhteyshenkilöt osallistuvat vapaaehtoisena vanhustyössä ryhmään ja kertovat säännöllisesti oman yksikkönsä tarpeista. Uusien vapaaehtoisten rekrytointia pidetään jatkuvasti vireillä. Määräajoin järjestettävät vapaaehtoisten valmennukset ovat myös jatkosuunnitelmassa. Valmennusta järjestetään yhteistyössä järjestöjen ja seurakunnan kanssa. Yhteistyön kehittämisessä selvitetään myös internetin hyödyntämistä ja verkostomallin käyttömahdollisuutta (Suurella Sydämellä -verkosto). Yhteistyötä jatketaan myös Mikkelin ammattikorkeakoulun Hyvinvointipalvelukeskus Elixiriin opiskelijoiden kanssa. Kontakteja yrityksiin on ollut ja niissä yhteistyölle ollaan avoimia. Henkilöstön perehdytystilaisuudet ovat aika ajoin tarpeen, jotta toiminta juurtuu osaksi toimintaa ja henkilöstö ottaa vapaaehtoiset myönteisesti työyhteisöön mukaan. Toiminnan arviointi tullaan sisällyttämään toimintasuunnitelmaan niin, että arvioinnista saatava palaute tuodaan toiminnan tasolle saakka.

MÄNTYHARJUN MALLI – KUNNAN VAPAAEHTOISET TOIMIVAT YHTENÄ RYHMÄNÄ

Merja Pöllänen

JOHDANTO

Palvelukeskus Ruskahovi on Mäntyharjun kunnan ylläpitämä vanhusten tehostetun palveluasumisen palvelukoti. Ruskahovissa oli hankkeen alussa 54 asukaspaikkaa, joista seitsemän paikkaa omaishoidettavien asiakkaiden intervallipaikkoja. Syyskuussa 2014 Ruskahovin asukaspaikat lisääntyivät 12 paikalla terveyskeskuksen pitkäaikaisosaston lakkauttamisen takia. Henkilöstöä oli alussa palveluasumisen päällikkö, 28 sairaan- ja lähihoitajaa hoitotyössä ja päivätoiminnassa kaksi lähihoitajaa ja ohjaaja. Paikkojen lisääntymisen myötä hoitotyötä tekevien hoitajien määrä lisääntyi seitsemällä. Ruskahovissa toimii arkipäivisin päiväkeskus. Päiväkeskuksessa tarjotaan sekä talon omille asukkaille että ulkopuolisille vanhuspalveluiden asiakkaille viriketoimintaa, sauna- ja ateriapalvelua sekä tarvittaessa vaatehuoltoa sauna-asiakkaille.

Asukkaista valtaosa on vaikeasti muistisairaita ja monisairaita, jotka tarvitsevat valvontaa ja runsaasti apua päivittäisissä toiminnoissa. Päivätoiminnan asiakkaiden toimintakyky on asukkaita parempi. Heistä suurin osa on omatoimisia.

Ruskahovin toiminnassa on ollut vuosien ajan pienimuotoista vapaaehtoistoimintaa. Vapaaehtoiset ovat olleet talkooapuna tapahtumien järjestämisessä ja apuna retkillä. Aktiivisten vapaaehtoisten joukko on ollut kuitenkin melko pieni, ja samat henkilöt toimivat usein myös seurakunnan tilaisuuksissa. Ruskahovissa ovat käyneet talkoolaisten lisäksi säännöllisesti kuukausittain kaverikoirat ja harvemmin sopimuksen mukaan esimerkiksi Laulu-ladyt, haitarisoittajia ja nallen kutojia, jotka myös kuuluvat vapaaehtoisten ”porukkaan”, vaikka ne toimivatkin omina ryhminään.

Viime vuosien aikana on tullut esille tarve lisätä yhteistyötä kolmannen sektorin kanssa. Vapaaehtoistoiminta täydentää hienosti hoitotyötä, lisää asiakkaiden sosiaalista kanssakäymistä ja elämän merkityksellisyyttä. Kotona asuvien ikäihmisten määrä lisääntyy jatkuvasti ja hoitolaitoksiin tullaan yhä huonompikuntoisena. Moni yksinäinen ikäihminen on vaarassa syrjäytyä esimerkiksi liikkumisen ongelmien vuoksi ja saa arvokasta sisältöä elämäänsä vapaaehtoisen kautta. Tässä artikkelissa kuvaan Mäntyharjun vapaaehtoistoiminnan kehittämistä hankkeen aikana.

PILOTIN SUUNNITTELU JA TOTEUTTAMINEN

Ruskahovi tuli mukaan hankkeeseen vuoden 2013 alussa. Suunnittelun lähtökohdaksi oli tarve lisätä ja täydentää päivätoiminnan viriketarjontaa vapaaehtoisten ns. vertaisohjaajien avulla. Päivätoiminnan ryhmissä käy erilaisessa elämäntilanteessa olevia ja toimintakyvyltään huomattavastikin erilaisia asiakkaita. Päivätoiminnassa oli tullut esille tarve jakaa tiettyjä toimintoja pienempiin ryhmiin, jotta kaikki asiakkaat hyötyisivät tuokioista mahdollisimman paljon. Vapaaehtoiset toimisivat pienien ryhmien vertaisohjaajina. Vastuun ryhmien suunnittelusta ja toteuttamisesta kantaisi kuitenkin päivätoiminnan ohjaaja.

Uusia ja vanhoja toimijoita kutsuttiin koolle helmikuussa 2013 paikallisessa lehdessä olleella kutsulla ja ennakkokutulla. Jo ensimmäiseen kokoontumiseen tuli useita uusia vapaaehtoisia entisten lisäksi. Kokoontumisessa kiinnitettiin erityisesti huomiota tutustumiseen ja toiminnan suunnitteluun. Toimintaa suunniteltiin jatkettavaksi vapaaehtoistoiminnan lisäksi järjestämällä yhteiset tapaamiset säännöllisesti kuukausittain. Tapaamisiin sisältyi alustus halutusta koulutusaiheesta, jonka jälkeen käytiin aihetta keskustellen läpi. Tapaamisten tarkoituksena oli tuoda vapaaehtoisille vertaistukea ja samalla tietoa ja osaamista erilaisten asiakkaiden kohtaamiseen. Koulutuksia oli tarjolla Mikkelissä, mutta jo itsekin ikääntyneet vapaaehtoiset kokivat matkan kulkemisen pimeällä talvikelillä hankalaksi. Tästä syystä päätettiin järjestää koulutukset omalla paikkakunnalla kuukausitapaamisten yhteydessä. Osan koulutuksista veti hankkeen kautta saatu alustaja (esim. vapaaehtoisten roolista ja elämäнкаares-ta), osa kouluttajista oli oman paikkakunnan asiantuntijoita (esim. liikunnan merkitys ja päihdekäyttäytyminen).

Tapaamisiin tuli mukaan heti alussa seurakunnan edustaja. Keskustelujen ja koulutusten suunnittelun myötä selvisi, että oli järkevää yhdistää koko kunnan vapaaehtoistoiminta yhdeksi toimintaryhmäksi useassa eri suunnassa toimivien ryhmien sijaan. Jatkossa kutsuttaisiin kaikki vapaaehtoiset samoihin tapaamisiin puolet vuodesta Ruskahoviin ja puolet seurakunnan tiloihin.

Päivätoimintaan perustettiin kädentaitojen ryhmiä. Käsityö-, maalaus- ja savityöryhmät suunniteltiin toteutettaviksi kahden viikon välein. Vapaaehtoisia tuli avustajiksi ryhmiin vaihtelevasti 1–3 henkilöä. Vapaaehtoiset toimivat ryhmissä ohjaajan apuna avustaen asiakkaita toiminnoissa. Melko pian selvisi, että vapaaehtoiset eivät itse rohjenneet toimia vertaisohjaajina ryhmissä säännöllisesti, vaan halusivat olla apukäsinä omien mahdollisuuksiensa mukaan. Tämän vuoksi alussa suunniteltu idea pikku hiljaa muutti muotoaan hankkeen edetessä. Vapaaehtoiset toimivat jatkossa kutsuttuina eri tapahtumissa (konsertit, pihajuhlat, ulkoilutempaukset), saattajina lääkäri- ja hammaslääkärimatkoilla sekä tukena saattohoitotilanteessa. Osa vapaaehtoisista käy säännöllisesti ulkoiluttamassa Ruskahovin ja kotihoidon asiakkaita sekä seurana kotona asuvien yksinäisten vanhuksien luona. Itse hanke jatkui vapaaehtoistoiminnan sisällön kehittämisenä, toimintojen ja toimijoiden yhdistämisenä ja vapaaehtoisten tukitoiminnan kehittämisenä. Toki varsinainen ajatus ryhmätoiminnan monipuolistamisesta on edelleen käynnissä ja vapaaehtoisia saadaan ryhmiin apukäsiksi.

MITÄ ON SAATU AIKAAN?

Hankkeesta on ollut suuri hyöty koko Mäntyharjun vapaaehtoistoiminnalle. Mäntyharjulla on yksi suuri vapaaehtoisten ryhmä, joka kokoontuu säännöllisesti kuukausittain joko Ruskahovin tai seurakunnan tiloissa. Kokouksissa on alustettu aihe, josta keskustellaan vapaamuotoisen jutustelun lisäksi. Vapaaehtoisia on yli 40, joista osa toimii viikoittain ja osa harvemmin, kutsuttuna eri tilaisuuksiin. Aktiivisesti toimivien määrä on lisääntynyt hankkeen aikana.

Mäntyharjulla on oma vapaaehtoistyön koordinaattori. Koordinaattorilla on kaikkien vapaaehtoisten yhteystiedot ja häneen voi suoraan ottaa yhteyttä hoitotyön ammattilaisten lisäksi myös asiakas. Koordinaattorin yhteystiedot löytyvät kunnan nettisivuilta. Vapaaehtoiset ohjautuvat kotona asuvien asiakkaiden luo suurelta osin koordinaattorin kautta. Vapaaehtoisten työtä tukemaan laadittiin vapaaehtoistyön käsikirja ohjeineen ja yhteystietoineen sekä vapaaehtoisten yhteys- ja alkutietolomake.

Vapaaehtoisten jaksamista tuetaan yhteisten kokoontumisten lisäksi tarjoamalla mahdollisuutta käyttää Ruskahovin kuntosalia veloituksetta. Vapaaehtoisille on varattu myös omat uima-allasryhmien vuorot Ruskahovin altaalle. Vuosittain järjestetään yhteinen toiminnallinen tapaamisiltapäivä. Yhteisten tapaamisten tuoma vertaistuki on koettu hyväksi.

Vapaaehtoiset toimivat edelleen runsain joukoin erilaisissa tapahtumissa (esim. konsertit, luontokirkon lauluhartaus, seurakunnan tapahtumat, ulkoilutus, lääkäriin saattaminen). Muutama vapaaehtoinen on ilmaissut halukkuutensa toimia mukana saattohoidossakin. Vapaaehtoisia käy kotona asuvien asiakkaiden luona ulkoiluttamassa, keskustelemassa, asiointiapuna ja apuna arjen askareissa. Mäntyharjulla on myös joukko vapaaehtoisia, jotka toimivat säännöllisesti maahanmuuttajien tukihenkilöinä.

Vapaaehtoistyö on tullut osaksi palvelukeskuksen toimintaa ja myös yhteistyö seurakunnan kanssa toimii hyvin ja jatkuu. Koulutuksellisia kuukausitapaamisia jatketaan ja toimintaa ideoidaan vapaaehtoisten kanssa yhteistyössä. Yhtenä kehittämiskohteena on saada toimintaan mukaan myös nuorempia henkilöitä, joten yhteistyötä viritellään esimerkiksi koulun kanssa. Koululaiset oppisivat vapaaehtoistyön ideaa osallistumalla muun muassa talkootoimintaan. Toiminta jatkuu ja sitä kehitetään edelleen tulevaisuudessa.

KÄSKYNKKÄÄ YHDESSÄ KULKIEN – LIKUNNASTA ILOA JA VIRKISTYSTÄ RYHMÄKODIN ASUKKAILLE KANGASNIEMELLÄ

Ulla-Maija Hokkanen, Anja Junni & Anna-Mari Siekkinen

JOHDANTO

Kangasniemellä pilotin kohteeksi valittiin ryhmäkoti Männikkö, jonka asukkaat ovat muistisairaita. Asukkaiden muistisairaus on diagnosoitu joko keskivaikeaksi tai vaikeaksi. Ryhmäkodissa on 24 asukaspaikkaa, joista neljä on vuorohoitopaikkoja. Männikössä työskentelee yksi sairaanhoitaja ja palveluohjaaja, joka on samalla ryhmäkodin esimies, ohjaajina on 13 lähihoitajaa ja muuta henkilöstöä on yksi laitoshuoltaja. Työntekijöillä on muistihoitajakoulutus. Talon ilmapiiri on kodinomainen, joten asukkaat ovat kuin yhtä perhettä yhteisine aterioineen ja toimintatuokioineen. Kodissa leivotaan useasti asukkaiden kanssa ja talon täyttää herkullinen tuoksu. Ryhmäkodin toimintamalli on kuntouttavaa ja kokonaisvaltaista toimintakykyä ylläpitävää. Tavoitteena on tukea asukkaiden omatoimisuutta päivittäisissä toiminnoissa kuten liikkumisessa ja ruokailussa. Ryhmäkodin toimintaan on osallistunut vapaaehtoisia jo ennen pilottia. He ovat olleet mukana erilaisten tapahtumien kuten päivätanssien järjestämisessä.

Käskynkkää yhdessä kulkien- pilotin tavoitteena oli tukea ryhmäkoti Männikön asukkaiden osallisuutta ja yhteisöllisyyttä. Pilottiin sisältyi keskeisenä ryhmäkodin asukkaiden ulkoilu. Tavoitteena oli kehittää vapaaehtoistoimintaa, jossa yhteistyökumppaneina ovat myös kolmannen sektorin toimijat. Hankkeen alussa kunnassa nimettiin hankevastaava, jonka työajasta noin 10 prosenttia oli käytettävissä vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen. Kunnan työntekijän koordinoimaa vapaaehtoistoimintaa ei aikaisemmin ole kunnassa toteutettu.

KOULUTUSTA JA TIEDON LISÄÄMISTÄ

Hankkeen järjestämään ensimmäiseen vapaaehtoistoiminnan koulutukseen marraskuussa 2012 Kangasniemeltä osallistui 10 henkilöä. Koulutus sisälsi tietoa muistisairauksista ja muistisairaana kohtaamisesta vapaaehtoistyössä. Tämän lisäksi kunnan perusturvan eri yksiköiden henkilöstölle järjestettiin koulutusta, jonka tavoitteena oli motivoida henkilökuntaa huomioimaan ja tukemaan vapaaehtoisia. Näissä koulutuksissa tuli ilmi, että hoitoalan henkilöstö ei vielä osaa suhtautua vapaaehtoisin voimavarana vaan esille nousi pelko siitä, että ”ne vie meidän työt”.

Kaikille kuntalaisille avoin ikäihmisten palveluja käsittelevä teemapäivä järjestettiin Kangasniemi-salissa helmikuussa 2013. Päivässä asiantuntijoina olivat muun muassa Tutkimus- ja kehittämiskeskus GeroCenterin asiantuntijat Inka Pakkala ja Katja Pynnönen. Heidän esityksensä sisälsi vapaaehtoistointaa ja sen toteutusta.

Pilottiin liittyvä uusien vapaaehtoisten koulutus ”Vapaaehtoisen lyhyt oppimäärä” järjestettiin Kangasniemellä helmikuussa 2014. Koulutukseen osallistui 14 henkilöä. Heistä neljä allekirjoitti heti vapaaehtoistyön sopimuksen ja vaitiolositoumuksen. Perusturvalautakunta on pidetty ajan tasalla vapaaehtoistoiminnan kehittämisestä kokouksiin toimitetuilla tiedotteilla syksyllä 2012 ja 2013 sekä vuoden 2014 alussa.

LIIKUNTAPILOTTI RYHMÄKOTI MÄNNIKÖSSÄ

Vapaaehtoisille järjestettiin intervention alussa tutustuminen Männikköön, sen toimintakulttuuriin ja asukkaisiin. Pilotissa vapaaehtoiset (10) kävivät viikoittain ulkoilemassa ryhmäkodin asukkaiden kanssa. Heille kullekin oli sovittu omat asukkaat (12). Pilotti toteutettiin vuoden 2013 aikana, ja siihen kuului myös pilottiin osallistuneiden asukkaiden toimintakyvyn testaus. Mikäli sää ei suosinut ulkoilua, vapaaehtoiset viettivät aikaa ryhmäkodin ystävänsä kanssa muistellen, lukien, laulaen, kukin omien mieltymystensä ja taitojensa mukaan.

Vapaaehtoisten kuukausitapaamisissa jokaisella on ollut mahdollisuus kertoa kokemuksiaan ja verrata omiaan muiden kokemuksiin. Näin ryhmä on saanut toisiltaan vertaistukea. Tarvittaessa heillä on ollut mahdollisuus henkilökohtaiseen tapaamiseen ja työnohjaukseen pilotin vastuuhenkilön kanssa.

Liikuntapilotin arviointi ja testauksen tulokset

Liikunnallisen intervention vaikuttavuutta arvioidaksemme testasimme pilotissa mukana olevat asukkaat sekä pilotin alkaessa tammikuussa 2013 että sen päättyessä tammikuussa 2014. Heistä nuorin oli 80- ja vanhin 90-vuotias. Kaikki ryhmäläiset olivat pilottivuoden aikana fyysiseltä toimintakyvyltään hyviä. Tämä käy ilmi myös testeistä. Vain kahdella heistä oli liikkumisen apuväline ulkoillessa. Toisella oli käytössä rollaattori ja toinen heistä käytti ulkona kävelysauvoja.

Testauksessa käytettiin osioita sekä Bergin tasapainotestistä että TOIMIVA-testistä. Testeillä arvioitiin alaraajojen lihasvoimaa sekä tasapainoa ja kehon hallintaa. Molemmat testit ovat selkeästi ohjeistettuja ja testaajasta riippumattomia valideja testejä. Alkutestin testaajina toimivat fysioterapeutin opastuksen jälkeen geronomiopiskelijat yhdessä asukkaan omahoitajan kanssa. Lopputestit toteutti pilotin hankevastaavana toimiva fysioterapeutti.

Bergin tasapainotestissä saavutettu tulos on ilmaistu numerolla. Korkein tulos on 4 ja heikoin tulos on 1. Tulokset on esitetty taulukossa 1.

TAULUKKO 1. Bergin tasapainotestin tulokset alku- ja lopputestissä

Testiosio	Henkilömäärä	Alkutestin tulos	Henkilömäärä	Lopputestin tulos
Istumaan nousu	12	4	12	4
Siirtyminen tuolilta toiselle	10	4	9	4
	2	3	3	3
Seisominen silmät kiinni	8	4	8	4
10 sekuntia	4	3	4	3
Esineen nostaminen lattialta	8	4	8	4
15 cm etäisyydeltä jaloista	4	3	4	3
Kääntyminen oikean ja vasemman kautta	4	3	4	3
	3	2	2	2
	5	1	6	1

TOIMIVA-testistä otimme kaksi testiä. Nämä olivat viisi kertaa tuolilta ylösnousu ja 10 metrin maksimaalinen kävelynopeus -testit. Ne kuvaavat selkeästi alaraajojen ponnistusvoimaa, mikä on tärkeää asukkaan päivittäisten toimintojen onnistumisen kannalta. Näissä testeissä kuusi testiryhmän asukasta ylsi ikäryhmänsä keskiarvoihin, loput osallistuneista jäivät keskiarvon alapuolelle.

Testauksessa tuli esille asukkaiden muistisairaus. Sanallisten ohjeiden määrää oli lisättävä jotta asukas sai varmuuden esittämiinsä kysymyksiin ”*käännynkö minä nyt tänne, tarviiko nousta uuvelleen seisomaan?* ” *kävelenkö minä mihin asti?*”

Lopputesteissä ei asukkaiden tuloksissa tapahtunut merkittävää muutosta, mutta heidän ikänsä huomioiden voidaan todeta pilotin interventiolla olleen vaikutusta heidän fyysiseen toimintakykyynsä. Joillakin asukkaista muistisairaus oli edennyt, joka näkyi MMSE -testeissä (<http://www.thl.fi/toimia/tietokanta/mittariversio/91/>) pisteiden putoamisena. Ryhmäkodin asukkaiden muistitestin keskiarvo oli 18/30.

KUVA 1. Käskykkää yhdessä kulkien (kuva: Marjo Huikko)

Liikunnan iloa ja mielen virkistystä laajemminkin opiskelijayhteistyöllä

Ryhmäkoti Männikön liikuntaintervention lisäksi Kangasniemen pilottiin sisältyi liikuntaa laajemminkin. Kymenlaakson ammattikorkeakoulun geronomiopiskelijat ja Mikkelin ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijat suunnittelivat ja järjestivät Mäntykankaan palvelualueelle lähiliikuntapäivän toukokuussa 2013. Tapahtumaa tukivat paikalliset yritykset, yhdistykset ja yksityishenkilöt. Lähiliikuntapäivään kutsuttiin kaikki alueella sijaitsevat laitospalveluyksiköt, vapaaehtoiset sekä tiedostusvälineet.

Päivän tavoitteena oli tuoda liikunnan iloa ja mielen virkistystä kaikille tahtumaan osallistuville. Ympäristönä oli vanhainkodin ruokasali, piha-alue ja järveä ympäröivä luontopolku. Teemoina olivat yhteisöllisyys, taiteen ja liikunnan vaikutus kokonaisvaltaiseen toimintakykyyn. Päivä toteutettiin kolmella tapahtumarastilla, joita opiskelijat ohjasivat. Sisällä ensimmäisellä rastilla oli senioritanssiesitys ja tuolijumppa. Toinen rasti ulkona sisälsi bocciaa, makkaranpaistoa ja yhteislaulua. Viimeinen rasti löytyi rannasta, jossa pääsi kokeilemaan heittolajeja, taiteen tekemistä ja paistamaan nuotiotulilla makkarat. Yhdessä toimintapisteessä tehtiin ympäristötaidetta (kuva 2).

KUVA 2. Päivän taideteos oli yhteistyön tulos (kuva: Anna-Mari Siekinen)

Pilottiin osallistuneita vapaaehtoisia haluttiin kiittää Lähiliikuntatapahtuman jälkeen pienellä virkistyshetkellä. Opiskelijat pitivät rentoutushetken ja pallohieronnan. Vapaaehtoiset kertoivat siihenastisia kokemuksiaan pilottiin osallistumisesta, ja samalla suunniteltiin tulevaa toimintaa yhdessä kahvitellen.

Vuosi päättyi yhteiseen puurojuhlaan vapaaehtoisten kanssa. Juhlassa laulettiin joululauluja, visailtiin jouluaiheisessa tietokilpailussa ja nautittiin pöydän antimia. Pieni tonttupoika vieraili tapahtumassa kiittäen kaikkia kuluneesta vuodesta.

VAPAAEHTOISTOIMINNAN JATKUVUUS JA HAASTEET

Pilotin aikana koulutetuista vapaaehtoisista neljä henkilöä jatkaa toimintaa säännöllisesti ryhmäkoti Männikössä. Osa muista vapaaehtoisista on löytänyt ystäviä vanhainkodin ja terveyskeskuksen osastoilta. Toiminnan jatkuvuuden kannalta on ensiarvoisen tärkeää tiedostaa, että vapaaehtoistoiminnan organisointi vaatii toimiakseen resursseja. Hankevastaavan työajan käyttö vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen hankkeen päättymisen jälkeen on vielä avoin asia. Jatkuvuuden turvaamiseksi olisi tärkeää, että tehtävään olisi kunnassa nimetty koordinaattori ja hänelle varahenkilö. Heidän tehtävänään olisi myös uusien vapaaehtoisten rekrytointi. Myös kunnan eri yksiköihin olisi nimettävä yhdyshenkilöt, jotka perehdyttävät vapaaehtoiset sekä talon toimintatapoihin että asukkaisiin. Vapaaehtoiset ovat meille voimavara, joka toimiakseen tarvitsee tukea ja huomioimista. Kaiken tämän mahdollistaminen vaatii päätäjiltä tahtoa toiminnan vakiinnuttamiseksi osaksi kunnan toimintamallia.

Vapaaehtoisten säännöllisten tapaamisten ja koulutuksen järjestäminen nousi pilotin aikana vahvasti esille. Kuntien on järkevää hyödyntää lähialueiden oppilaitokset ja niiden opiskelijat koulutuksen, teemapäivien ja tapahtumien järjestäjinä. Yhteistyön ylläpitäminen ja kehittäminen kolmannen sektorin sekä seurakuntien kanssa on ensiarvoisen tärkeää.

”PIENI POLKU METSÄN HALKI VIE” - VAPAAEHTOISTOIMINNAN JOHTAMISEN KEHITTÄMINEN VANHUSTYÖSSÄ

Marjo Huikko

JOHDANTO

Tämä artikkeli perustuu Jyväskylän ammattikorkeakoulussa tekemäni opinnäytetyöhön. Opinnäytetyön taustalla on tieto vapaaehtoistoiminnan kasvavasta tarpeesta tulevaisuudessa sekä tarve myös sen johtamisen ja organisoimisen kehittämisestä. Aihe kohdentui vapaaehtoistoiminnan johtamiseen ja organisointiin opiskelun suuntautumisen ja työelämän tarpeen perusteella. Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hanke tuli tutuksi työskennellessäni Kangasniemellä ryhmäkoti Männikössä, jolloin kiinnostus sitä kohtaan kasvoi. Hankkeeseen kuulunut kuntapilotti ”Käskynkkää yhdessä kulkien” toteutettiin dementiatyön osaamiskeskus, ryhmäkoti Männikössä. Opinnäytetyö on tehty yhteistyössä edellä mainitun pilotin kanssa. Tutkimus kohdistui hankkeeseen osallistuvien vapaaehtoisten ja ryhmäkodin henkilökunnan näkemysten ja kokemusten kuvaamiseen vapaaehtoistoiminnan johtamisesta ja organisoinnista. Tutkimuksen aineisto kerättiin ryhmähaastattelulla syksyllä 2013.

Tulevaisuudessa julkiset palvelut eivät itsessään riitä kattamaan ikäihmisten palveluiden tarvetta, ja vapaaehtoistoiminnan merkitys tulee korostumaan yhä enemmän. Toisaalta vapaaehtoistoiminnan jatkuvuuden turvaaminen ja huomion kiinnittäminen sen laatuun ovat huomioitavia asioita. Vapaaehtoistoiminta antaa iloa, yhteisöllisyyttä ja hyvän elämän kokemusta niin tekijälle kuin autettavallekin, ja sen merkitys harvoin täysin ymmärretään. Haasteena vapaaehtoistoiminnassa on erityisesti se, kuinka saada muun muassa rekrytoitua ja sitoutettua vapaaehtoisia mukaan toimintaan. Vapaaehtoistoiminta vaatii toimiakseen organisoimista, jossa sekä organisoivan tahon että vapaaehtoisten tarpeet, toiveet ja odotukset huomioidaan. (Nylund & Yeung 2005, 13–15, 31, 277.)

VAPAAEHTOISTOIMINTAA YHTEISTYÖLLÄ KAIKKIEN TARPEISIIN

Opinnäytetyön tavoitteena ja tutkimustehtävänä oli tuoda esiin keinoja, joilla vapaaehtoistoiminta saadaan toimivaksi työtavaksi. Lisäksi tavoitteena oli tehdä näkyväksi johtamisen ja organisoinnin merkitystä vapaaehtoistoiminnan kokonaisuuden hallinnan kannalta sekä kuvata vapaaehtoistoiminnan johtamisen vaatimuksia. Tutkimusmenetelmänä käytettiin fokusryhmähaastattelua. Haastattelut toteutettiin neljässä ryhmässä ja ryhmiin osallistui kymmenen vapaaehtoista ja 11 ryhmäkodin työntekijää. Lisäksi toteutettiin yksi yksilöhaastattelu ryhmäkodissa toteutetun pilotin vetäjälle.

Ryhmäkodin työntekijöiden ja vapaaehtoisten näkemyksistä tuli esiin induktiivisen sisällönanalyysin avulla kolme yläkategoriaa: 1) vapaaehtoistoiminta asiakaslähtöisenä toimintana, 2) yhteistyö sekä 3) vapaaehtoistoiminnan organisointi ja järjestäminen sekä tarvittavat osaamisvaatimukset. Vapaaehtoistoimintaa asiakaslähtöisenä toimintana on pidettävä kaikkien vapaaehtoistoimintaan osallistuvien henkilöiden tiiviinä yhteistyönä, missä korostuu sitoutuminen, motivaatio sekä kohtaamistaidot. Vapaaehtoistoiminnan organisointia ja järjestämistä sekä tarvittavia osaamisvaatimuksia tulee tarkastella roolien ja vastuiden selkiyttämisen, koordinoinnin, ohjaamisen sekä tukemisen ja moniulotteisen johtamisosaamisen näkökulmasta.

Opinnäytetyön teoreettinen osuus koostuu vapaaehtoistoiminnan, sen johtamisen ja organisoinnin sekä vanhustyön teemoista. Vapaaehtoisten ja ammattilaisten työnjako on pohdinnan kohteena ja keskustelun herättäjänä. Ammatillinen hoiva- ja hoitotyö sekä vapaaehtoistyö eivät ole ristiriidassa keskenään vaan täydentävät hyvin toisiaan. Eroavuudet yhdistävät ja täydentävät vapaaehtoistoimintaa kokonaisuudeksi. Vapaaehtoisten toimijoiden vastuuta julkisista palveluista on kritisoitu artikkeleissa. Vapaaehtoistoiminnan rooli on täydentää julkisen ja yksityisen sektorin toimintaa ja toisaalta korvata ikäihmisen lähiyhteisöjä ja verkostoja. Ammatillista hoivaa ja hoitoa tarjoava työntekijä sekä vapaaehtoinen toimivat yhteistyössä ikäihmisen parhaaksi. Työntekijä on ammatillisessa ja virallisessa hoitosuhteessa ikäihmisen kanssa ja vapaaehtoinen on tasavertaisena kumppanina ikäihmiselle syntyneen ihmissuhteen myötä. (Nylund & Yeung 2005, 13; Laatikainen 2011, 9; Hartikainen 2009, 20, 133; ks. Kuvio 1.)

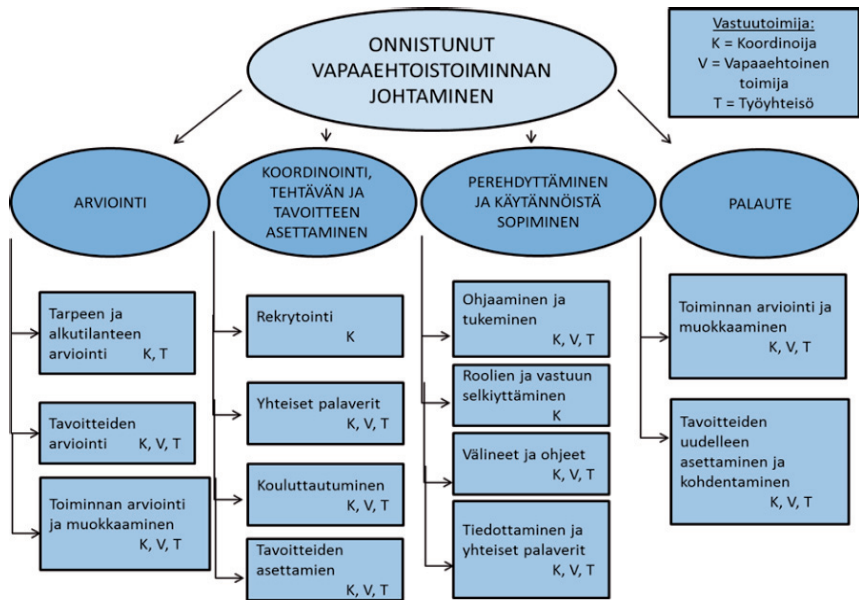

Lähde: muokattu Laatikainen 2010

KUVIO 1. Vapaaehtoistoiminnan rajapinnat (Laatikainen 2011, 9)

VAPAAEHTOISTOIMINNAN ORGANISOINNIN TOIMINTAMALLI

Opinnäytetyön tuloksista ilmeni tarve vapaaehtoistoiminnan systemaattiselle organisoinnille ja johtamiselle sekä tarve kehittää sen toteuttamista vanhustyössä. Opinnäytetyö tuotti tarvittavaa tietoa tähän aiheeseen ja tarjosi konkreettisia asioita vapaaehtoistoiminnan toimintamallin luomiseen. Tuloksia voidaan hyödyntää vapaaehtoistoiminnan ja sen organisoinnin sekä johtamisen kehittämiseksi. Myös tutkimuksen tulosten pohjalta luodun vapaaehtoistoiminnan organisoinnin toimintamallin avulla vapaaehtoistoimintaa voidaan johtaa ja organisoida paremmin (kuvio 2).

KUVIO 2. Vapaaehtoistoiminnan organisoinnin toimintamalli

Onnistunut vapaaehtoistoiminta vaatii moniulotteista johtamista, mikä tuli selkeästi esiin opinnäytetyössä. Väisänen (2010) on käsitellyt järjestöjen vapaaehtoistoiminnan johtamisen piirteitä, jotka ovat osittain samoja kuin järjestöjen ulkopuolella toimivalla vapaaehtoistoinnalla. Järjestöjen ulkopuolisen vapaaehtoistoiminnan haasteena on ennen kaikkea luoda toiminnalle yhteiset pelisäännöt ja saada vapaaehtoiset sitoutettua toimintaan, erityisesti kun kyseessä ovat yksittäiset hyväsydämiset ja auttamistahtoiset henkilöt.

Vapaaehtoistoiminnan organisoinnissa korostuvat 1) arviointi, 2) koordinointi, tehtävän ja tavoitteen asettaminen, 3) perehdyttäminen, käytännöistä sopiminen sekä 4) palaute. Kaikissa näissä vaiheissa ovat mukana mahdollisuuksien mukaan kaikki vapaaehtoistoimintaan osallistuvat osapuolet. Kuviossa 2 esitettyyn toimintamalliin on merkitty vastuunjako vapaaehtoisten, työyhteisön jäsenten ja vapaaehtoistoimintaa koordinoivan henkilön kesken. Kaikkiin toimintamallin elementteihin liittyy vapaaehtoistoimintaa koordinoivan henkilön vastuu. Lisäksi yhteistyön määrä ja kaikkien vapaaehtoistoimintaan osallistuvien osapuolten vastuu yhteisestä toiminnasta näkyy toimintamallista. Toimiva yhteistyö saadaan aikaiseksi sopimalla asioita yhdessä ja tekemällä ne sovitulla tavalla.

LÄHTEET

Hartikainen, Anne. 2009. Vapaaehtoiset vuodeosastolla. Etnografinen tutkimus vanhusten ja vapaaehtoisten kohtaamisista. Väitöskirja. Saatavissa: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/23406> Viitattu 15.10.2013.

Huikko, Marjo. 2014. ”..Pieni polku metsän halki vie..” Vapaaehtoistoiminnan kehittäminen vanhustyössä. Opinnäytetyö. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Saatavissa: <http://www.theseus.fi/handle/10024/79488>

Laatikainen, Tanja. 2011. Tuuks mukaan? Vapaaehtoistoiminnan toimintakäsikirja vanhustyöhön. Saatavissa: <http://www.koivupirtti.fi/muutpalvelut/tuuksmukaan.html> Viitattu 19.10.2013.

Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta 2005. Vapaaehtoisuuden anti, arvot ja osallisuus murroksessa. Teoksessa Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung (toim.) Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Tampere: Vas-tapaino.

Väisänen, Mika. 2010. Toimintamalli vapaaehtoistojen johtamiseen. Saatavissa: http://www.espoonvapaaehtoisverkosto.fi/dokumentit/Toimintamalli_johtamiseen.pdf. Viitattu 19.12.2013.

VAPAAEHTOISTOIMINTA VOIMAVARANA SAATTOHOIDOSSA

Hirvensalmen palvelukeskuksen pilotti

Marju Vehviläinen

JOHDANTO

Tämä artikkeli perustuu Mikkelin ammattikorkeakoulussa tekemääni opinnäytetyöhön. Vapaaehtoistyö nähdään tulevaisuudessa ainutkertaisena ja merkittävänä voimavarana. Etelä-Savon alueella käynnistettiin vuonna 2012 Ikäosaavat palvelualueet -hanke, jonka tavoitteena on luoda kuntiin systemaattinen organisointimalli tukemaan ikäihmisten elämänlaatua ja toimintakykyä. Vanhustenhoidossa on paljon tehtäväalueita, joissa voidaan käyttää apuna vapaaehtoistyöntekijöitä.

Työelämälähtöisen kehittämisprojektin ja samalla opinnäytetyöni tarkoituksena oli kehittää saattohoitoa Hirvensalmen palvelukeskuksessa. Toimintaan pyrittiin saamaan vapaaehtoisia, ja heidät koulutettiin vapaaehtoistoiminnan tehtäviin sekä saattohoitoon. Hankkeen aikana saatiin toimintaan mukaan kolmeoista vapaaehtoista.

PILOTTIHANKKEEN TOTEUTUS

Hirvensalmen palvelukeskus osallistui hankkeen saattohoidon pilottiin. Henkilökuntaresurssit palvelukeskuksessa ovat niukat ja hoitajat kokevat oman riittämättömyytensä saattohoitotilanteissa, koska heillä ei ole tarpeeksi aikaa olla saattohoidettavan lähellä. Tästä tarpeesta nousi ajatus kehittää vapaaehtoistoimintaa palvelukeskuksessa. Vapaaehtoistyötä on jo aiemminkin tehty palvelukeskuksessa, mutta se ei ole ollut organisoitua eivätkä vapaaehtoiset ole osallistuneet saattohoitoon kuin harvoin. Vapaaehtoistyötä on tehty eri järjestöjen ja seurakunnan taholta. Vapaaehtoiset ovat pitäneet luku- ja lau-

lupiirejä asukkaille. Hankkeen kehittämisen myötä tarkoituksena olisi saada rekrytoitua vapaaehtoisia ja kouluttaa heidät vapaaehtoistoiminnan saattohoidon tehtäviin. Koulutetut vapaaehtoiset voisivat toimia myös muissa tehtävissä, ei pelkästään saattohoidon avustavissa tehtävissä. Vapaaehtoistoiminnan vakiinnuttua osaksi palvelukeskuksen toimintaa ja hyvällä organisoinnilla se hyödyntäisi niin asukkaita kuin henkilökuntaakin.

PILOTIN TUTKIMUKSELLINEN OSA

Pilottihankkeeseen liittyy tutkimuksellinen osa. Tutkimuksellinen osa sisältää kyselyn vapaaehtoisille ja palvelukeskuksen työntekijöille. Vapaaehtoisille tehdyn kyselyn tarkoituksena oli arvioida vapaaehtoisten saaman koulutuksen merkitystä. Hirvensalmen palvelukeskuksen työntekijöille tehty kysely selvitti heidän näkemyksiään vapaaehtoisten antaman avun merkityksestä.

Vapaaehtoisten kyselyssä oli kaksi avointa kysymystä. Annoin kyselyn kahdeksalle vapaaehtoiselle, joista seitsemän palautti kyselylomakkeen. Kysymyksiä olisi vapaaehtoisille voinut olla enemmän, mutta halusin selvittää vain koulutuksen merkitystä, jolloin jätin muut aihealueet pois heidän kyselystään. Kehittämisen kannalta vapaaehtoisten koulutukset olivat heidän toiminnalleen merkittävimpiä. Vastausten perusteella voidaan kehittää vapaaehtoisten koulutusta entistä paremmin palvelemaan heidän oppimistarpeitaan.

Vapaaehtoisten kyselyn toteutin vapaaehtoisten koulutusiltapäivän yhteydessä (18.11.2013), jolloin he koulutusiltapäivän päätteeksi täyttivät kyselyni koulutuksen merkityksestä. Kysymykset olivat mahdollisimman selkeitä ja yksiselitteisiä. Vapaaehtoisille kerroin, mihin tarkoitukseen kysely tulee ja että vastaukset annetaan nimettöminä ja käsitellään luottamuksellisesti.

Henkilökunnalle tarkoitettun Webropol-kyselyn lähetin sähköpostilla Hirvensalmen vanhuspalveluista vastaavalle osastonhoitajalle, joka laitto kyselyn koko henkilökunnalle (12.1.2014). Vastausaikaa oli kolme viikkoa. Käytin tässä strukturoitua lomaketta valmiine vastausvaihtoehtoineen. Kysymyksiä oli seitsemän ja viidessä kysymyksessä oli neljä vaihtoehtoa ja yksi kysymys sisälsi kyllä- ja ei-vastausvaihtoehdon. Yhdessä kysymyksessä oli vaihtoehto ”on kehittämistä”, jolloin vastaajalla oli mahdollisuus vastata seuraavan avoimeen kysymykseen kehittämisen tarpeista. Kysely lähetettiin 42:lle palvelukeskuksen työntekijälle ja määräaikaan kyselyyn vastasi 18 (42,2 %) henkilöä.

Kokosin keskeiset asiat vapaaehtoisten vastauksien sisällöistä. Työntekijöiden osalta tein analyysiä strukturoitujen kysymysten pohjalta. Vapaaehtoisista yksi ei vastannut kyselyyn. Vastaajissa oli kaksi miestä ja viisi naista. Iältään vastaajat olivat 60–70 vuoden ikäisiä. Missään vaiheessa ei kenenkään henkilöllisyys tullut tietoon vastauksista. Vastauksista pystyin kartoittamaan asiat, joita

vapaaehtoiset toivat esille koulutuksen merkityksestä vapaaehtoistyölle. Vapaaehtoistyön lisäkoulutuksien tarpeet ilmenivät vastauksista, vaikka vastaajat vastasivat lyhyesti kysymyksiin.

Palvelukeskuksen henkilökunnalle osoitettuun kyselyyn vastaajat (18 henkilöä) vastasivat kaikkiin kysymyksiin. Yhteen avoimeen kysymykseen oli kolme vastaajaa esittänyt kehittämistarpeita. Kyselyllä en halunnut tietää vastaajan ikää tai ammattia palvelukeskuksessa. Vapaaehtoiset kohtaavat palvelukeskuksessa henkilöstöä kaikista ammattiryhmistä, joten vastaajan ammatilla ei ollut merkitystä. Halusin selvittää, kuinka tärkeänä henkilökunta pitää vapaaehtoistoimintaa palvelukeskuksessa ja miten tärkeänä henkilökunta kokee vapaaehtoisten antaman avun. Sen lisäksi halusin selvittää, onko vapaaehtoistoiminnasta annettu henkilökunnalle riittävästi tietoa, neuvoa ja ohjausta ja kuinka henkilökunta kokee vapaaehtoisen antaman avun saattohoidossa.

TULOKSET

Vapaaehtoisten kyselyn tulokset

Vapaaehtoisilta kysyttiin koulutuksen merkitystä ja sen lisätarvetta. Vapaaehtoiset kokivat koulutuksen merkityksen erittäin tärkeänä. Vastauksista korosivat uusien asioiden oppiminen, vapaaehtoistoimintaan perehtyminen ja asiantuntijatiedon merkitys. Vastauksista ilmeni myös vertaistuen merkitys. Koulutus antaa myös selkeät raamit toiminnalle. Vapaaehtoiset kertoivat koulutuksen merkityksestä seuraavaa:

”Perehtymistä tähän haasteeseen eli vapaaehtoistyöhön vanhainkodissa”

”Uusien asioiden oppimista, mitä vapaaehtoistyö sisältää”

”Voin peilata omia kokemuksia asiantuntijoiden ohjeisiin. Aina saa vinkkejä ja asiantietoa kuten nyt muistisairauksien etenemisestä”

”Antaa selkeät raamit työskentelyä varten. Vahvistaa myös omia käsityksiä toiminnasta, jota on tekemässä.”

”Tietoa ikäihmisten ja muistisairaana kohtaamiseen. Keskustelu muiden vapaaehtoisten kanssa”

Koulutuksen lisätarpeesta kysyttäessä vapaaehtoiset toivoivat toiminnallista koulutusta kuten asiakkaan pukemista ja apuvälineiden käyttöä. Lisäkoulutusta tarvitaan myös muistisairauksista ja ikäihmisen kohtaamisesta, saattohoidosta, hengellisyydestä ja virkistystoiminnan järjestämisestä asiakkaille. Koulutuksen lisätarpeesta kirjoitettiin seuraavasti:

”Saattohoidon puoli, meidän kuvioissa vähän askarruttaa”

”Esimerkkejä siitä, mitä ja miten järjestää virkistystoimintaa. Minkälaista lukemista, liikuntaa, askartelua ym.

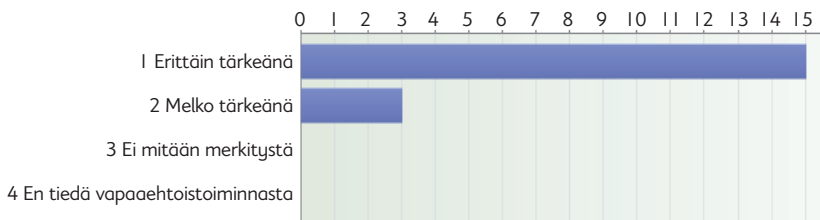
”Saattohoitohan se minut tähän veti. Siitä sitten enemmän. Ja se hengellisyys-mitä saa sanoa ja mitä ei--.”

”Toiminnallista koulutusta”

”Harjoitellaan esim. ulkoilua varten pukemaan vanhusta, miten kädet saa helpoimmin hihoihin ym.”

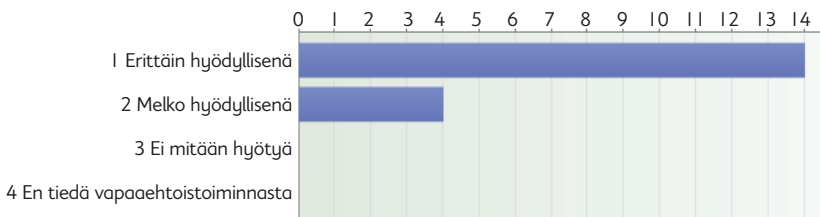
Työntekijöiden kyselyn tulokset

Työntekijöiden kyselyn tulokset on esitetty alla olevissa kuvioissa 1–6. Numerot kuvion yläreunassa ovat vastaajien lukumääriä. Suurin osa vastaajista koki vapaaehtoistoiminnan merkityksen palvelun osana erittäin tärkeäksi (kuvio 1).

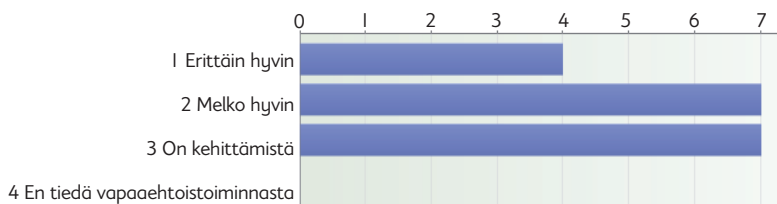
KUVIO 1. Vapaaehtoistoiminnan merkitys

Suurin osa vastaajista piti myös vapaaehtoisten säännöllistä työskentelyä palvelukeskuksessa erittäin hyödyllisenä (kuvio 2).

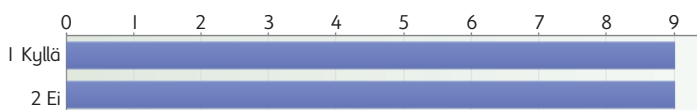
KUVIO 2. Vapaaehtoistoiminnan säännöllisyyden merkitys

Yli puolet vastaajista koki, että vapaaehtoiset oli otettu mukaan toimintaan erittäin hyvin tai melko hyvin. Seitsemän vastaajan mielestä vapaaehtoisten vastaanottamisessa oli kehittämistä. (Kuvio 3.)

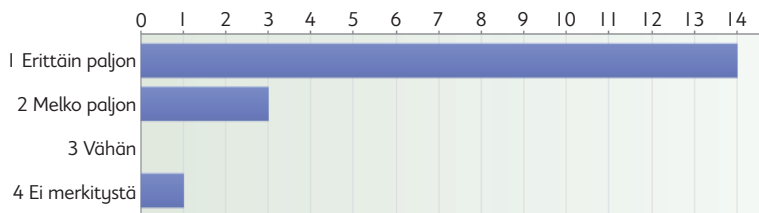
KUVIO 3. Vapaaehtoisten vastaanottaminen palvelukeskuksessa

Vastaajien mukaan vapaaehtoistoiminnan puutteita nähtiin tiedottamisessa ja riittävän ohjauksen ja neuvonnan antamisessa. Puolet vastaajista koki, että tiedotus, ohjaus ja neuvonta vapaaehtoistoiminnasta ei ole ollut riittävää. (Kuvio 4.)

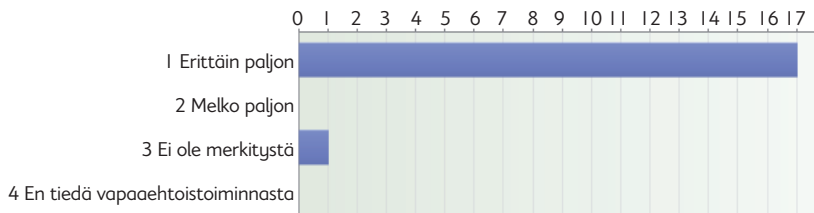
KUVIO 4. Palvelukeskuksen antama tieto, ohjaus ja neuvonta vapaaehtoistoiminnasta

Vapaaehtoisten antamalla avulla koettiin olevan merkitystä asukkaille ja työyhteisölle erittäin paljon ja melko paljon. Vain yhden vastaajan mielestä vapaaehtoisten antamalla avulla ei ollut merkitystä. (Kuvio 5.)

KUVIO 5. Vapaaehtoisten antaman avun merkitys asukkaille ja työyhteisölle

Lähes kaikkien vastaajien mielestä vapaaehtoisten antamalla avulla oli erittäin paljon merkitystä työntekijöille ja työyhteisölle saattohoitotilanteessa. Vain yhden vastaajan mielestä avulla ei ollut merkitystä. (Kuvio 6.)

KUVIO 6. Vapaaehtoisten antaman avun merkitys työntekijöille ja työyhteisölle saattohoitotilanteessa

YHTEENVETO

Kyselyn tuloksista voidaan todeta, että vapaaehtoiset kokivat koulutuksen merkityksen erittäin tärkeänä. He korostivat, että koulutus antaa selkeät raamit toiminnalle ja vahvistusta omille käsityksille toiminnasta. Vastauksissa korostettiin vertaistuen merkitystä toiminnassa. Vapaaehtoiset tarvitsevat tietoa muun muassa muistisairauksista ja siitä, kuinka kohdata ikäihminen. Hengellisyyden ja asiantuntijan tiedon merkitys korostui vastauksissa. Vapaaehtoiset toivoivat lisää toiminallista koulutusta, jossa harjoiteltaisiin asiakkaan pukemista ja apuvälineiden käyttöä. Toivottiin myös esimerkkejä, kuinka järjestää virkistystoimintaa asiakkaille. Saattohoito askarrutti, joten tästä voidaan päätellä se, että saattohoidon vapaaehtoisena toimiminen vielä näin alkuvaiheessa tuntuu epävarmalta eikä siihen ole vielä valmiuksia.

Henkilökunta piti vapaaehtoistoimintaa tärkeänä, vaikka vapaaehtoisten vastaanottamisessa tulosten perusteella oli kehittämisen varaa. Eniten puutteita koettiin olevan tiedottamisessa. Vastaajista puolet vastasi, etteivät he olleet saaneet riittävästi tietoa tai neuvontaa vapaaehtoistoiminnasta. Vapaaehtoisten antama apu asukkaille ja henkilökunnalle koettiin erittäin merkityksellisenä. Yhden vastaajan mielestä vapaaehtoisten antamasta avusta asukkaille tai henkilökunnalle ei ollut mitään merkitystä.

Vapaaehtoisten antamasta avusta saattohoitotilanteessa koettiin olevan merkitystä erittäin paljon. Vain yhden vastaajan mielestä vapaaehtoisella ei ollut mitään merkitystä saattohoitotilanteessa. Vapaaehtoisten tuoma apu on arvokasta ja henkilökunta pitää heitä voimavarana sekä ajan ja tuenantajina asukkaille ja rinnalla kulkijana saattohoidettaville.

Kehittämishanke on saanut näkyvyyttä Hirvensalmella ja muissa Mikkelin seudun sosiaali- ja terveystoimen kunnissa. Vapaaehtoistyöstä puhutaan nykyään paljon ja sen merkitystä korostetaan. Tämän vuoden kirkon Yhteisvastuukeräyksen kohteena on saattohoito, joka nyt on ollut paljon esillä tiedotusvälineissä ja lehtikirjoituksissa. Vapaaehtoistoiminnan ja saattohoidon kehittäminen vaatii yhteistyötä kolmannen sektorin kanssa ja yleisten asenteiden muuttamista myönteisemmäksi.

HENKILÖSTÖN NÄKÖKULMIA VAPAAEHTOISTOIMINNAN KEHITTÄMISEEN KUNNAN VANHUSPALVELUISSA

Tiina Kuru

JOHDANTO

Henkilöstön osallistuminen vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen vanhushpalveluissa on sen onnistumisen edellytys. Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa –hankkeessa kiinnitettiin erityisesti huomiota kunnista nimettyjen yhdyshenkilöiden (koordinaattoreiden) koulutukseen ja heidän keskinäisen yhteistyöverkostonsa kehittämiseen. Tämän lisäksi kumppanuuskunnille tarjottiin alusta alkaen mahdollisuutta henkilöstön yhteisiin perehdytystilaisuuksiin työyksiköissä, joissa vapaaehtoistointaa haluttiin lisätä ja organisoida systemaattisemmaksi. Työyksikköjen koko henkilöstölle suunnattuja perehdytystilaisuuksia on järjestetty hankkeen aikana kaikissa hankekunnissa. Tilaisuuksissa tarkastelimme henkilöstön kanssa muun muassa vapaaehtoistoiminnan win–win–win -asetelmaa (ks. Utriainen 2012, 5) ja sen toteutumista. Voittavatko kaikki osapuolet tässä toiminnassa? Kokeeko henkilöstö työyhteisön hyötyvän vai koetaanko haitat – kuten toiminnasta työntekijöille mahdollisesti aiheutuva kuormitus – hyötyjä suuremmiksi? Entä asiakas ja vapaaehtoinen, uskotaanko heidän hyötyvän ja miten?

Henkilöstötilaisuuksissa nousivat usein esille eri osapuolten vastuut vapaaehtoistointaa kehitettäessä. Rajapinnat ammattityön ja vapaaehtoistoiminnan välillä puhuttivat. Hyvin organisoidun ja systemaattisen vapaaehtoistoiminnan näkökulmasta nämä ovat toiminnan organisoinnin peruskysymyksiä. Osapuolten yhteinen näkemys muun muassa vastuista ja vapaaehtoisten tehtävistä on tärkeä onnistumisen ehto.

Uudenlainen vapaaehtoistoiminnan tuleminen osaksi vanhushpalvelujen arkea tarkoittaa väistämättä muutosprosessia henkilöstön työssä. Muutokset tapah-

tuvat askel kerrallaan. Hyvin johdettuna ja organisoituna muutos edistää tavoitteellisesti vapaaehtoisten auttavaa toimintaa asiakkaan arjessa. Muutoksen tavoitteena henkilöstön näkökulmasta on vähentää työkuormitusta ja vahvistaa työn laatua henkilöstön ja vapaaehtoisten hyvällä kumppanuussuhteella.

Käsittelen tässä artikkelissa vanhustyön vapaaehtoistoiminnan kehittämistä henkilöstön näkökulmasta. Mihin kysymyksiin vapaaehtoistoiminta vanhustyössä – ammatillisen työn rinnalla – voi olla vastaus ja mitä eri vastaukset kysymyksiin tarkoittavat henkilöstön näkökulmasta? Minkälaista on henkilöstön näkökulmasta vapaaehtoistoiminnan kestävä kehittäminen?

Vapaaehtoistyön vaikuttavuus ja positiivisten hyötyjen kokeminen kehittämistä palvelevana kehänä on keskeistä myös työntekijöiden näkökulmasta. Vapaaehtoistoiminnan vaikuttavuutta tarkastellaan toisaalla tässä julkaisussa.

HENKILÖSTÖN OSALLISTUMINEN VAPAAEHTOISTOIMINNAN KEHITTÄMISEEN MUUALLA

Henkilöstön näkökulmaa vanhuspalvelujen vapaaehtoistoiminnan kehittämisessä on käsitelty muutamissa suomalaisissa hankeraporteissa. Osaaja-hankkeen loppuraportissa (Utriainen 2011) on kerrottu eri työyhteisöjen kehittämishankkeista. Raportti onkin lisännyt tietoa vapaaehtoistoinnasta ja kehittämisen askelista suomalaisissa vanhustenhuollon toimintaympäristöissä ja osaltaan rohkaissut kehittämiseen. Vantaalaisessa Vapaaehtoiset kumppaneiksi (Vapari) -hankkeessa (Oravasaari & Järvensivu 2012) tutkittiin ja kehitettiin vapaaehtoisten ja hoivayritysten henkilöstön yhteistyötä kumppanuusmallina. Vantaalla toteutetussa hankkeessa ”Aktiivinen arki 2” kiinnitettiin huomiota myös henkilöstön koulutukseen ja osallistumiseen vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen (Uitto 2014).

Mikäli vapaaehtoistoiminta halutaan nähdä kiinteänä osana ammatillisia hoivatyön palveluja, myös sen mukanaan tuoma uusi rooli henkilöstölle ja vaikutus työhön on nostettava keskusteluun. ”Lisäarvo”, jollaisena vapaaehtoistoimintaa pidetään, ei voi olla näkymätöntä ja kuulumatonta. Suomalaisissa ikääntyneiden palvelujen käytännöissä on käytetty lisääntyvästi termiä ”auttava vapaaehtoistoiminta”.

Vapaaehtoistoiminta näyttäytyy eri palveluissa ja kunnissa erilaisilla tavoilla. Se voidaan nähdä enemmän koko yhteisöön suuntautuvana tai yksilöllisenä tukena asiakkaalle tai näiden erilaisina välimuotoina. Toiminta voi suuntautua esimerkiksi asumisyksiköihin, päivätoimintoihin tai kotona asuvan asiakkaan tukemiseen. Ammatillisella henkilöstöllä on koulutuksensa myötä taito ja tahto asiakkaan yksilölliseen kohtaamiseen sekä palvelujen yksilölliseen

suunnitteluun. Sosiaali- ja terveystalvuuissa yhteisön ja asiakkaan *tavoitteet* ovat tärkeitä tulokselliseen työhön pyrittäessä. Asiakkaan toimintakyvyn monipuolista tukemista voidaan pitää yhtenä lähtökohtana myös hyvälle vapaaehtoistoiminnalle. Voiko vapaaehtoistoiminta olla tavoitteellista – vaikka se ei koskaan ole ammattityötä eikä korvaa sitä? Mitä tavoitteellinen vapaaehtoistoiminta tarkoittaa henkilökunnan toiminnalle?

HANKKEESSA JÄRJESTETYT VAPAAEHTOISTOIMINNAN PEREHDYTYSTILAISUUDET

Perehdytystilaisuuksien keskeinen merkitys oli vapaaehtoistoiminnan nostaminen koko työyhteisön keskusteluun ja pohdintaan. Keskustelut vapaaehtoistoiminnasta henkilöstön kanssa koettiin hankkeessa sen tavoitteiden kannalta tärkeänä osana kehittämistä. Hankkeen aikana järjestettiin yhteensä 19 työyhteisöjen valmennustilaisuutta viidellä eri paikkakunnalla: Mikkeli (sis. aiemmat Ristiinan ja Suomenniemen kunnat), Hirvensalmi, Kangasniemi, Mäntyharju ja Pertunmaa. Tilaisuudet järjestettiin yleensä työyhteisöjen viikko- tai kuukausipalaveriaikoina kahden tunnin mittaisina. Tilaisuuksiin osallistui keskimäärin 10–15 työntekijää osallistujamäärän vaihdelta viidestä noin kahteenkymmeneen. Perehdytystilaisuuksissa tavoitettiin yhteensä noin 180 Mikkelin seudun sosiaali- ja terveystalvuuissa työskentelevää ammattilaista eri kunnissa.

Perehdytystilaisuudet ajoittuivat käytännössä kahteen viimeiseen hankevuoteen. Tilaisuudet järjestettiin useimmiten palveluasumisen yhteydessä ja niihin kokoontui yleensä työntekijöitä kunnan eri yksiköistä. Vapaaehtoistoiminta voi toteutua myös kotihoidon asiakkaiden parissa, jolloin osallistujat olivat kotihoidon henkilöstöä. Kuntakohtaisia eroja vapaaehtoistoiminnan järjestelyissä ja myös toiminnan kehittämisessä on luonnollisesti melko paljon. Hankkeessa pidettiin tärkeänä, että tilaisuudet koskettivat riittävän konkreettisesti kyseisten työyhteisöjen todellisuutta. Näin voitiin keskustella vapaaehtoistoiminnasta arjen työn näkökulmasta. Mikkelissä koulutuksia pidettiin yhden työyksikön henkilöstölle kerrallaan. Yksikköjen esimiehet osallistuivat tilaisuuksiin vaihtelevasti. Tilaisuuksien tavoitteena oli

- tarjota tietoa vapaaehtoistyön muutoksesta yleisesti sekä hankkeen ja kunnan tavoitteista vapaaehtoistoiminnan kehittämisessä kyseisen kunnan vanhustyössä
- edistää vapaaehtoistoiminnan kehittämistä ko. työyhteisön toiminnassa löytämällä myös mahdolliset esteet ja keskustelemalla niistä

- auttaa työntekijää pohtimaan omaa rooliaan ja oman toimintansa merkitystä suhteessa vapaaehtoistoimijaan
- keskustella vapaaehtoistoiminnan kehittämisen herättämistä ideoista, ajatuksista ja tuntemuksista.

Tilaisuuksien sisällöt pääotsikoittain olivat seuraavat:

- Muuttuva vapaaehtoistoiminta Suomessa
- Vapaaehtoistoiminta vanhustalouksissa; asiakkaan elämänlaatu, hyvä ja mielekäs arki, tuen tarve ja tavoitteellinen tukeminen
- Vapaaehtoistoiminta asiakkaiden elämässä ja tässä työyhteisössä
 - esteet ja mahdollisuudet
- Organisoitu vapaaehtoistoiminta: pelisäännöt, järjestäminen, organisaation ja työyhteisön vastuut, vapaaehtoisen vastuut ja velvollisuudet.

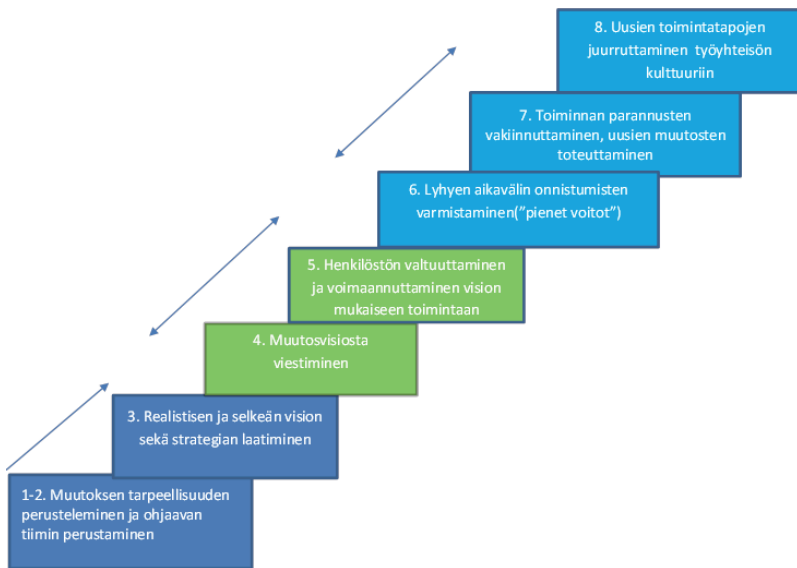
Vapaaehtoistoiminnan kestävä kehitys henkilöstön näkökulmasta johti tilaisuuksissa käytyjen keskustelujen perusteella tämän artikkelin kokoamiseen seuraavista teemoista: kehittäminen muutosprosessina, vastuukysymykset ja rajapinnat, vapaaehtoistoiminta ”lisäarvona” eli sosiaalisen tuen muotona ja osallisuuden mahdollistajana. Hyvä henkilöstön ja vapaaehtoistojen välinen yhteistyö on yksi onnistumisen avain, ja myös tätä teemaa käsiteltiin yhteisissä keskusteluissa.

VAPAAEHTOISTOIMINNAN KEHITTÄMINEN ASTEITTAIN ETENEVÄNÄ PROSESSINA TYÖYHTEISÖSSÄ

Vapaaehtoistoiminnan lisääminen työyksikössä, sen tavoitteellinen, systemaattinen ja laadullinen kehittäminen on henkilöstölle aina myös muutosprosessi. Muutosjohtaminen ja henkilöstön osallistuminen kehittämiseen on onnistumisen ja kestävä kehityksen ehto. Hankkeen perehdytystilaisuuksien avulla vahvistettiin virinnyttä myönteistä ilmapiiriä vapaaehtoistoiminnan lisäämistä kohtaan. Perehdytystilaisuuksien viestinnällä haluttiin myös vahvistaa toiminnan vakiinnuttamista mahdollistamalla osallisuus kehittämiseen koko henkilöstölle.

Soveltaen tunnettua John Kotterin (1996) kahdeksan askeleen muutosprosessi -mallia sekä Mattilan (2007, 131–133) muutosjohtamisen avaintehtäviä voidaan ajatella, että hankkeessa luotiin perusta ja edettiin vähintään käynnistysvaiheeseen sekä muutosvisiosta viestimiseen kaikissa kunnissa. Viestinnän merkitys muutosprosessin alusta asti nähdään olennaisena myös muutoksen hallitun etenemisen näkökulmasta. Perehdytystilaisuuksilla haluttiin tukea käynnissä olevaa muutosprosessia erityisesti kuvion 1 vaiheiden 4 ja 5 mu-

kaisesti. Muutoksen erilaiset vaiheet eivät välttämättä etene porrastetulta, vaan myöhempi vaihe saattaa johtaa aiemman uudelleen tarkasteluun. Työyhteisöjen muutoksen eteneminen onkin hyvä kuvata molempiin suuntiin osoittavilla nuolilla, jossa uusi vaihe saattaa ”haastaa” edellisen. Erityisesti henkilöstön osallistamisen ja valtuuttamisen näkökulmiin on palattava koko prosessin ajan, muun muassa sen takia, että työntekijät vaihtuvat, tulee sijaisia ja uusia työntekijöitä. Kaikkien perehtyminen vapaaehtoistoimintaan ja sen merkitykseen on jatkuvuuden kannalta ensiarvoisen tärkeää. Mattilan mukaan muutoksen vakiinnuttaminen osaksi työyhteisön kulttuuria edellyttää hallitussa muutoksen etenemisvaiheessa riittävän viestinnän lisäksi kannustusta ja sitkeyttä. (Mattila 2007, 131–133.)

KUVIO 1. Työyhteisön muutosprosessin portaat Kotterin (1996) mukailleen

VASTUUKYSYMYKSET SEKÄ AMMATTITYÖN JA VAPAAEHTOISTOIMINNAN RAJAPINNAT

Onnistuneen vapaaehtoistoiminnan järjestämisessä tulevat käsiteltäviksi eri osapuolten vastuut, oikeudet ja velvollisuudet. Koko henkilöstön tietoisuus toiminnan päämäärästä ja jokaisen vastuu toiminnan onnistumisesta sekä jatkuvuudesta olivat perehdytyksen tärkeitä teemoja. Keskusteluihin nousivat

hyvin usein vastuukysymykset ja jossain määrin myös ammattityön ja vapaaehtoistyön rajapinnat. Kuka vastaa, jos asiakkaalle tapahtuu jotain vapaaehtoisen seurassa vaikkapa asumisyksikön ulkopuolella? Mikä on työvuorossa olevan henkilöstön vastuu siitä, kuka voi ulkoilla vapaaehtoisen kanssa? Entä jos vapaaehtoinen onkin epärehellinen tai autettavan ja auttajan yhteistyösuhte osoittautuisi tavalla tai toisella ammatillisen henkilöstön mielestä epäeettiseksi? Joskus työntekijät pohtivat asiakkaiden läheisten suhtautumista vapaaehtoiisiin. Miten asiakkaat ja läheiset erottavat vapaaehtoiset työntekijöistä ja onko se tärkeää? Tätäkin kysymystä pohdittiin ja hankkeen kuluessa mietittiin vapaaehtoisten tunnistamista, joka kertoisi roolista työyhteisössä selkeästi myös asiakkaille ja heidän läheisilleen.

Autettavan asiakkaan läheisten hyväksyntä vapaaehtoistoiminnalle tarvitaan luonnollisesti aina. Vapaaehtoistoiminnasta tulee informoida asiakkaiden läheisiä mahdollisimman kattavasti. Yleinen päätelmä hankkeen työyksiköissä on ollut kuitenkin se, että omaiset ovat olleet hyvin tyytyväisiä vapaaehtoisten mukana oloon eikä heidän tarjoamaansa seuraa tai apua ole tahdottu torjua, päinvastoin sitä on toivottu myös oman läheisen kohdalle.

Työntekijöiden vastuita ja rajapintoja koskeviin kysymyksiin ei ole valmiita ja yleispäteviä vastauksia. Tärkeintä on hahmottaa vapaaehtoistoiminta hyvin organisoituvana, vastuultaan selkeänä toimintana ammattityön rinnalla niin, että jokainen työntekijä on tietoinen toimintatavoista erilaisissa tilanteissa. Näihin kuuluu myös eri osapuolten vastuiden selvittäminen ja koko organisaation sekä kuntatason selkeät vapaaehtoistoiminnan järjestelyt. Siksi keskustelua rajapinnoistakin on tärkeä jatkaa kaikilla työpaikoilla, missä vapaaehtoistoimintaa on kehitetty osaksi asiakkaan arkea. Osaaja-hankkeen loppuraportissa (Utraiainen 2011, 123) on nostettu esiin rajapintoja nimenomaan vanhustenhuollon uusien ammattinimikkeiden ja vapaaehtoistoimijoiden välillä. Erityisesti palvelutaloissa toimii nykyään myös hoiva-avustajia, joiden tehtävät voivat olla lähellä vapaaehtoistoimijoiden tehtäviä. Utraisen mukaan on tärkeitä, että kaikki toiminnassa mukana olevat tunnistavat myös nämä rajapinnat, jolloin voidaan välttyä epäselvyyksiltä vastuissa ja rooleissa. Palkattomuuteen perustuva vapaaehtoistoiminta täyttää muita kuin hoidollisia tarpeita ja perustuu toimijoiden omien taitojen hyödyntämiseen. Lisäksi rajapinnoissa korostuu se, että mikäli vapaaehtoinen ei tulisi paikalle, hänen kanssaan sovitut toiminnot jäävät todennäköisesti tapahtumatta. Asiakkaan arjen välttämättömiä hoitoon ja hoivaan liittyviä tehtäviä ei voida koskaan jättää vapaaehtoisen varaan.

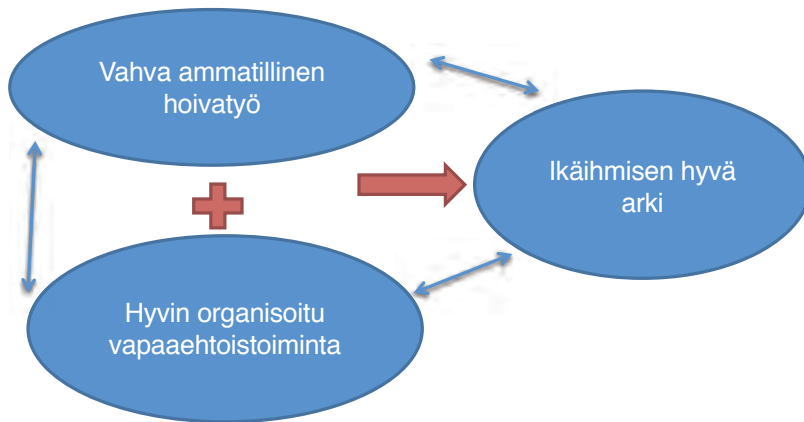
Pelot tai ennakko-oletukset siitä, että kunnat taloudellisessa puristuksessa korvaavat ammattityötä vapaaehtoisilla olivat henkilöstönkin ymmärrettävänä huolena. Myös Britanniassa on pohdittu vapaaehtoistyön näkymiä kiristyvässä taloustilanteessa. Naylor ym. (2013, 14) ovat raportissaan esittäneet vapaaehtoistoiminnan kehittämisen vaikeutuvan taloudellisesta hankalina aikoina.

Britanniassa on todettu vapaaehtoisten vetäytyvän, mikäli rajanveto ammattityön ja vapaaehtoistoiminnan välillä ei ole selkeä ja mikäli vapaaehtoiset eivät voi olla varmoja siitä, että heidän panoksellaan ei korvata ammattityötä (Naylor 2013). Johtopäätös onkin se, että rajapintakeskustelua tulee käydä riittävästi ja siihen liittyvien epäselvyyksien käsittely huolellisesti on erityisen tärkeää kaikkien osapuolten kannalta.

”LISÄARVO” – VAPAAEHTOISTOIMINTA SOSIAALISEN TUEN MUOTONA JA OSALLISUUDEN TUKIJANA

Auttavaa vapaaehtoistoimintaa vanhustyössä on kuvattu siten, että se on aina *lisäarvo* ammatti-työn rinnalla. Miten tätä lisäarvoa voisi kuvata? Auttava vapaaehtoistoiminta (esim. Utriainen 2012, 20) sisältää ajatuksen siitä, että vapaaehtoistoiminta on lisäresurssi, se ei korvaa hoidollista tai muuta ammattitaitoa vaativaa toimintaa. Utriaisien mukaan asiakkaan muut kuin hoidolliset tarpeet sisältävät muun muassa *yhteenkuuluvuuden, arvonannon ja itsensä toteuttamisen tarpeet*. Tästä näkökulmasta vanhuspalveluihin yhdistetyn vapaaehtoistoiminnan suurin merkitys olisi *sosiaalisen toimintakyvyn* tukeminen, osallisuus ja lähiyhteisöön kuulumisen tunteen lisääntyminen. Sosiaalisessa toimintakyvyssä korostuvat yhteisön jäsenyys sekä vuorovaikutussuhteet.

Vapaaehtoisen läsnäolosta asiakkaalle tuleva lisäarvo näyttäytyy toiminnassa ja henkilöstön kanssa käydyissä keskustelussa *ajan antamisena, seurusteluna ja sosiaalisena tukena*. Henkilöstö arvostaa vapaaehtoisen tuomaa arjen lähimmäisyyttä asiakkaalle. Tämä korostuu erityisen paljon niiden asiakkaiden kohdalla, joilla ei ole omaisia lähellä. Ulkoilumahdollisuuksien lisäksi erilaiset yhteiset aktiviteetit, joita vapaaehtoiset myös saattavat tuoda (mm. kädentaitoihin, lukemiseen, laulamiseen liittyvät), merkitsevät asiakkaan arkeen kaivattua vaihtelua ja sisältöä päiviin. Sosiokulttuurinen lähestymistapa vanhuspalveluissa (esim. Työ- ja elinkeinoministeriö 2011) korostaa osallisuuden ja yhteisöllisen arjen merkitystä. Huomio kohdistuu tällöin muun muassa elämänlaatuun ja viihtyvyyteen, hyvinvointiin tai sen jakautumiseen, harrastus- ja osallistumismahdollisuuksiin sekä kulttuuriin ja liikuntaan. Vapaaehtoistoiminta voi olla merkittävä sosiokulttuurinen voimavara hoivayksiköissä ja kotihoidossa. Hoitoyhteisöjen arjen kiperä kysymys on millä tavoilla jokaiselle asiakkaalle voidaan varmistaa yksilöllinen hyvä arki, osallistumismahdollisuudet ja kiireetön kohtaaminen?

KUVIO 2. Yhteistyöllä ja organisoinnilla asiakkaan hyvään arkeen

Vapaaehtoinen toimii omien taitojensa ja osaamistensa avulla, omista lähtökohdistaan. Tämä voi tuoda ikäihmisen arkeen uusia osallistumismahdollisuuksia sekä virkistystä ja hyvinvointia. Vaparit-hankkeessa vapaaehtoistoiminnan keskeiset tutkitut hyödyt hoivakotien asiakkaille olivat asiakkaiden toimintamahdollisuuksien huomattava lisääntyminen, hyvinvointia tuottanut mutkaton yhteinen toiminta, ilon ja ystävyyden kokemukset ja arjen rikastuminen (Oravaaari & Järvensivu 2012, 57–61).

MYÖNTEISISTÄ KOKEMUKSISTA HYVÄÄN YHTEIS- TYÖHÖN

Toimintaympäristön *myönteinen ilmapiiri* (ks. Laatikainen 2011) on nähty yhtenä tärkeimmistä asioista vapaaehtoistoiminnan onnistumisessa. Tämä edellyttää henkilöstön myönteistä asennetta ja oman toiminnan merkityksen ymmärtämistä toiminnan jatkuvuudelle. Myönteisen ilmapiirin pitämiseksi yllä on vapaaehtoisten ja henkilöstön välinen hyvä yhteistyö avainasemassa. Henkilöstön hyvän perehtymisen lisäksi vapaaehtoiset tarvitsevat perehdytystä toimintapaikkaansa ja asiakkaisiin sekä toimintamahdollisuuksiin. Vapaaehtoisten kannustaminen sekä motivaation tukeminen ja arvostuksen osoittaminen on paitsi koordinaattorin, myös koko henkilöstön vastuulla. Uiton (2014) mukaan vapaaehtoisten ohjaaminen on myös erityistietoa ja ymmärrystä vaativaa toimintaa. Koulutetut yhdyshenkilöt osaavat tukea ja sitouttaa vapaaehtoisia. Siksi vapaaehtoistoiminnan yhdyshenkilöiden (koordinaattoreiden) rooli myös henkilöstön tukena ja kumppaneina toiminnan kehittämisessä on keskeisen tärkeää.

Utrainen (2012) korostaa vapaaehtoistoiminnan positiivisten vaikutusten arviointia kaikkien sidosryhmien kannalta. Myönteisinä vaikutuksina, joita voidaan myös mitata tai muutoin arvioida, Utrainen tuo esille organisaation ja henkilöstön näkökulmasta hoidettavien toimintakyvyn ylläpysymisen, lisäresurssit arjessa, hoitohenkilöstön paranevat mahdollisuudet keskittyä perustehtäväänsä, autettavan ja yhteisöjen arjen monimuotoistumisen, henkilöstön osaamisen ja tietotaidon kasvamisen sekä sen, että ikäihmisten omat toiveet ja tarpeet voidaan toteuttaa paremmin. Toisaalta vaikutuksena kuvataan myös henkilöstön kuormittumisen mahdollinen lisääntyminen. Henkilöstön kuormittuminen onkin nähty ainoana selvästi haitallisena tekijänä.

Utraisen (2012, 28–30) mukaan henkilöstön kuormitusta voidaan hallita hyvin organisoidulla vapaaehtoistoiminnalla seuraavasti:

- Nimetään vastuuhenkilö ja huolehditaan eri osapuolten vastuiden selkeydestä.
- Varmistetaan, että toiminnan pelisäännöt ovat selvät kaikille.
- Varmistetaan riittävästä viestinnästä henkilöstölle ja huolehditaan henkilöstön osallistumismahdollisuuksista.
- Järjestetään yhteisiä palavereja ja tapaamisia henkilöstölle ja vapaaehtoisille.
- Pehdytetään uudet työntekijät vapaaehtoistoimintaan.
- Huolehditaan, että vapaaehtoisten ohjaus on kunnossa.
- Henkilöstöä kuunnellaan ja tuetaan havaitsemaan se, että pidemmällä aikavälillä vapaaehtoistoiminnasta tulee yksi tärkeä lisäresurssi osaksi yksikön toimintaa.

Parhaimmillaan vapaaehtoiset voivat helpottaa ammattilaisten työkuormitusta ja tuoda paitsi asiakkaiden myös henkilöstön arkeen iloa ja vaihtelua. Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa - hankkeen kunnissa koordinaattorit ovat kantaneet isoa vastuuta toimimalla vapaaehtoisten ja työyhteisöjen välisenä linkkinä. Henkilöstön näkökulmasta perehdytystilaisuuksissa todettiin olennaiseksi jatkuvuudesta huolehtiminen ja henkilöstön ja vapaaehtoisten tutustuminen sekä yhteinen keskustelu. Myös Vapari-hankkeen raportissa on todettu, että työntekijöiden perehdyttämisen vaikutus vapaaehtoistoiminnan onnistumiseen on yksi avaintekijöitä (Oravasaari & Järvensivu 2012, 68–69). Britanniassa saatujen kokemusten mukaan henkilöstön ja vapaaehtoisten kumppanuutta edistää erityisesti toiminnan myönteisten hyötyjen kokeminen (ks. Naylor ym. 2013).

YHTEENVETO JA SEURAAVAT ASKELEET

Henkilöstön näkökulmasta vapaaehtoistoiminnan käynnistyminen hankekuntien vanhuspalveluissa on nyt hyvässä alussa ja koettujen pienten onnistumisten vaikutus kehittämisintoon tulevaisuudessa on ollut nähtävissä. Kehittämistä jatkettaessa on tärkeä huomioida henkilöstön ja vapaaehtoisten mahdollisuudet kehittää asioita yhdessä. Asiakkaiden ja heidän läheistensä mukaan ottaminen vapaaehtoistoiminnan kehittämisprosessiin mahdollisuuksien mukaan tukee myös henkilöstöä ja vahvistaa yhteisöllistä kehittämistä.

Perehdytystilaisuuksia pidettiin yleisesti ottaen tärkeänä herättelijänä vapaaehtoistoiminnan teema ja tiedon saaminen koettiin tarpeellisena. Henkilöstön käsitykset vapaaehtoistoiminnan kehittämisestä vaihtelivat ja asiaa tunnettiin etukäteen vaihtelevasti. Lähes kaikilla työntekijöillä on ennestään kokemusta yksikön vapaaehtoistoinnasta, koska jonkinlaista vapaaehtoistointia on yleensä vanhuspalvelujen yhteydessä ollut perinteisestikin. Systemaattinen kehittäminen omassa kunnassa ja työyhteisössä oli kuitenkin vielä uutta ja osalle työntekijöistä melko vieras ajatus. Henkilöstön myönteinen suhtautuminen ja vapaaehtoistoiminnan arvon ja merkityksen hyvä ymmärtäminen lisäarvona asiakkaalle olivat asioita, joiden kehittämistä on hyvä jatkaa. Joissakin työyhteisössä ainoana asiaan liittyvänä pulmana koettiin vapaaehtoistojoiden puute.

Esteinä tai haittaavina tekijöinä vapaaehtoistoinnalle pidettiin jossain määrin omaa työkuormitusta ja pelkoa kuormituksen lisääntymisestä entisestään. Vapaaehtoistoiminnan systemaattisen organisoiminnan jatkaminen ja viestintä toiminnasta ja kokemuksista henkilöstölle on edelleen prosessin keskeinen osa. Pitämällä yllä nykyistä myönteistä muutosilmapiiriä ja ”tekemisen meininkiä” yhteistyössä vapaaehtoisten kanssa voi jokainen työntekijä edistää toiminnan vakiinnuttamista ja juurruttamista. Saattaa olla, että nykyisin työssä oleville ammattilaisille *vapaaehtoistoiminnan määrittelemätön rooli osana toimintakuvaa* on asia, joka mietityttää. Siksi työyksiköissä olisikin tärkeä varmistua yhteisestä käsityksestä ja avata keskustelua riittävästi myös tästä.

Hyvänä merkinä voi pitää vapaaehtoistoiminnan lisääntyvää huomiointia sosiaali- ja terveystieteiden koulutuksessa. Joissakin suomalaisissa ammattikorkeakouluissa opiskelijat ovat mukana vapaaehtoistoinnassa jo koulutuksen aikana ja tutustuvat toiminnan organisointiin. Mikkelin ammattikorkeakoulussa suunnitellaan parhaillaan vapaaehtoistoiminnan opintoja osaksi opintojaksotarjontaa.

Pessin (2013) mukaan vapaaehtoistoimintaa hoivayksiköissä edistävät toimintatapojen tuuletuksen lisäksi henkilökunnan työnohjaus ja hyvien käytäntöjen, esimerkiksi tehokkaiden rekrytointimallien, jakaminen eri yksiköiden kesken. Kuntien ja kunnan eri työyksiköiden keskinäistä yhteistyötä vapaaehtoistoiminnassa kannattaakin pitää yllä hyvien kokemusten jakamiseksi ja toisilta oppimisen mahdollistamiseksi. Perehdytystilaisuuksissa tuli usein esille kotihoidon asiakkaiden tilanne. Henkilöstön mielestä kotihoidon ensisijaisuus tarkoittaa valitettavan usein ikäihmiselle myös jatkuvaa yksinoloa sekä yksinäisyyttä. Vapaaehtoiset auttavat todella tarpeen. Hyvien käytäntöjen jakaminen ja selkeiden rakenteiden luominen kunnan vapaaehtoistoimintaan ovat henkilöstön näkökulmasta keskeisiä toiveita. Hoivayksiköiden lisäksi erityisesti kotihoidon asiakkaiden huomioiminen vanhuspalvelujen vapaaehtoistoimintaa kehitettäessä ovat keskeisiä haasteita, joihin henkilöstö toivoo kehittämisellä vastattavan.

On mielenkiintoista kirjoittaa tätä artikkelia ajankohtana, jolloin suomalaiset on herätelty uudella tavalla ”vanhustenhuollon talkoisiin”. Yleisradion ”Hoivakodit kuntoon” -hanke kutsuu hoivakotien henkilöstöä ja kansalaisia mukaan kehittämistyöhön. TV 1:n A-studiossa viikoittain esitettävän ohjelman yhtenä näkökulmana on Hyvä teko –kampanja, jossa kutsutaan sosiaalisen median välinein kaikkia suomalaisia toimimaan lähiympäristönsä ikääntyneiden hyväksi. Vapaaehtoistoimintaa kuvataan välineeksi ”parantaa maailmaa” lähiyhteisössä. Nykypäivän vapaaehtoinen ei välttämättä sitoudu pitkiin ja säännöllisiin projekteihin, mutta on lyhytaikaisesti ja itselleen sopivana aikana usein halukas auttamaan. Suomalainen osallistuu vapaaehtoistoimintaan ensisijaisesti auttamisen halusta, kun taas muissa Pohjoismaissa tehdyissä tutkimuksissa nousee esiin usein vaikuttimena myös mahdollisuus uuden oppimiseen. Mutta asenteet muuttuvat Suomessakin koko ajan, ja kehityksen myötä myös vapaaehtoistoiminnan on uudistuttava. (Pessi 2013.) Pessin mielestä vapaaehtoisia tarvitsevien organisaatioiden kannattaa tulevaisuudessa vedota suoremmin ihmisten itsensä toteuttamisen tarpeeseen ja muistuttaa olemassaolostaan rohkeammin. Tähän ajankohtaiseen haasteeseen tarttumalla työyhteisöillä ja työntekijöillä on mahdollisuus löytää uutta virtaa ja uusia näkökulmia asiakastyöhön vapaaehtoistojen avulla.

LÄHTEET

Kotter, John B. 1996. Leading change. Harward Business School Press.

Laatikainen, Tanja. 2011. Myönteisen ilmapiirin rakentaminen vapaaehtoistoiminnalle vanhusten palvelutalossa. Teoksessa Jarkko Utriainen (toim.) 2011. Vapaaehtoisuus vanhustenhuollon voimavarana. Kehittyvät vanhushpalvelut julkaisu 1/2011. Helsinki: Vanhus- ja lähimmäispalveluliitto ry, Kopio Niini Oy, 57-61.

Naylor, Chris, Mundle, Claire, Weaks, Lisa & Buck, David. 2013. Volunteering in health and care Securing a sustainable future. London: The Kings Fund. Saatavissa: http://www.kingsfund.org.uk/sites/files/kf/field/field_publication_file/volunteering-in-health-and-social-care-kingsfund-mar13.pdf

Mattila, Pekka. 2007. Johdettu muutos. Avaimet organisaation hallittuun uudistumiseen. Helsinki: Talentum.

Oravasaari, Tomi & Järvensivu, Timo (toim.) 2012. Vapaaehtoistoiminnan ja hoivayritysten kumppanuusmalli. Vapaaehtoiset kumppaneiksi (Vapari) – hanke. Vantaa: Laurea- ammattikorkeakoulu. Saatavissa: https://www.tekes.fi/Global/Ohjelmat%20ja%20palvelut/Ohjelmat/Innovaatiot%20so-siaali-%20ja%20terveyspalveluissa/vapari_kumppanuusmalli.pdf Viitattu 13.9.2014.

Pessi, Anne. 2013. Vapaaehtoistyöstä virtaa. Saatavissa: <http://www.tesso.fi/node/453> Viitattu 15.9.2014.

Työ- ja elinkeinoministeriö 2011. Ikäpolitiikasta elämäntilanteisiin. Ikäaparaatti alueiden kehittämiseen. Arviointiryhmän raportti. Saatavissa: <http://www.tem.fi/files/29991/ikatyoryhma.pdf> Viitattu 20.9.2014.

Uitto, Maria. Sähköpostiviestin liite 10.10.2014. Aktiivisesti kotona 2 – Täyttä elämää! -hankkeen (2.9.2013–31.8.2014) loppuraportti. (Projekti-koordinaattori, Vantaan kaupunki 31.8.2014 asti).

Utriainen, Jarkko (toim.) 2011. Vapaaehtoisuus vanhustenhuollon voimavarana. Kehittyvät vanhushpalvelut julkaisu 1/2011. Helsinki: Vanhus- ja lähimmäispalveluliitto ry, Kopio Niini Oy.

Utriainen, Jarkko. 2012. Vapaaehtoistoiminnan vaikutusten tunnistaminen ja osoittaminen vanhustyössä. Kehittyvät vanhushpalvelut julkaisu 3/2012. Helsinki: Vanhus- ja lähimmäispalveluliitto ry, Kopio Niini/ Painopörssi.

ILO TULEE SUORAAN TOIMINNASTA – VAPAAEHTOISTEN KOKEMUKSIA TOIMINNASTAAN VANHUSTYÖSSÄ

Tuula Niemeläinen

JOHDANTO

Vapaaehtoistoimintaa on ollut perinteisesti Hirvensalmella jo pitkään eri järjestöjen ja seurakunnan toimesta. Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa-hankkeen aikana vapaaehtoistoimintaa on organisoitu osaksi kunnan vanhuspalveluja. Työ jatkuu vielä, mutta useat vapaaehtoiset eri järjestöistä ovat jo toimineet kunnan järjestämän organisoinnin tuella. Tähän artikkeliin on koottu kolmen vapaaehtoisen haastatteluun pohjautuvia kokemuksia vapaaehtoistoiminnasta vanhustyössä. Sointu Pekurinen, Kaija ja Seppo Simpanen ovat Hirvensalmen kunnan uudisasukkaita, jotka ovat tehneet vapaaehtoistyötä Hirvensalmen palvelukodilla jo usean vuoden ajan. Kertomukset ovat haastatteluista poimittuja suoria lainauksia.

SOINNUN KERTOMAA

Olemme asuneet Hirvensalmella kaksikymmentä vuotta, ja muuttimme tänne pääkaupunkiseudulta. Tein aiemmin tietokonehommia, enkä ennen Hirvensalmelle muuttoa ole ollut minkäänlaisessa vapaaehtoistoiminnassa mukana. En tuntenut täältä aluksi ketään. Sitten liityin Marttoihin. Oli tunne, että pitäisi olla sisältöä päivissä. Tuli halu tietää mitä täällä kunnassa tapahtuu.

Noin kuusi vuotta sitten kunta ja seurakunta yhdessä aloittivat vapaaehtoisten koulutuksen. Se toteutettiin sen talven aikana ja koulutustapaamisia oli 5–6 kertaa. Koulutuksen jälkeen diakonissa ehdotti ryhtymistä jonkun ystäväksi ja minä vastasin että totta kai. Sitten teimmekin sopimuksen erään Heikinkodin asukkaan ystävä-

nä olemisesta, ja tämä ystävyys on kestänyt tähän päivään asti. Tästä alkoi vapaaehtoistoimintani Hirvensalmen Palvelukeskuksessa.

Diakoniatoimen järjestämänä kokoontuu joka toinen viikko Palvelukeskuksessa ns. lukupiiri. Se on puolen tunnin mittainen virkistyshetki ja sitä pitää kaksi ihmistä kerrallaan. Kaiken kaikkiaan lukupiirin pitäjiä on kymmenkunta ihmistä. Siinä olen ollut myös mukana.

Kun kävin ystäväni luona näin, että toisetkin asukkaat tarvitsisivat ystäväapua. Kuulin, että myös muistisairaiden puolella voisi käydä, jutella tai laulaa. Vapaaehtoisten koulutuksessa oli kysytty, mitä osaa tehdä. Ensiksi ajattelin, että en yhtään mitään, mutta sitten muistin, että laulaa minä tykkään! Ymmärsin, että se on minun vahvuuteni. Olen käynyt palvelukeskuksen muistisairaiden osastolla laulattamassa asukkaita viitisen vuotta säännöllisesti, nykyään keskiviikkoisin iltapäiväkahvin jälkeen tunti-puolitoista. Laulamme yhdessä kansanlauluja ja vanhoja tuttuja koululauluja ja iskelmiä. Muistisairaat muistavat nämä laulut hyvin.

Olen päässyt hyvin tutustumaan tähän taloon. Nyt kun täällä on ollut tämä hanke (Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa), niin täällä on ruvettu kiinnittämään enemmän huomiota vapaaehtoistoimintaan. Vapaaehtoisten tapaamiset ovat nyt säännöllisiä. Toiminta on ryhdistynyt ja huomaa, että toisiakin vapaaehtoisia on. Yhteys toisiin vapaaehtoisiiin on tosi tärkeää.

Varmaan perimmäinen ponnin vapaaehtoistoiminnalle on jonkinlainen uteliaisuus. Haluaa uusia kokemuksia ja hakea rajojaan. Huomaa, että osaanhan minä tuonkin! Innostun myös opiskelemaan uutta. Kävin esimerkiksi Istumatanssikurssin hyödyntääkseni sitä oppia vanhustyössä. Eikä täällä niin kummallisia asioita tarvitse osatakaan. Ihan normaali järjellä varustettu ihminen pärjää ihan hyvin, kun vähän katselee ympärilleen. Pysähtyy kuuntelemaan. Kuunteleminen on tärkeää, sen olen huomannut.

Sain mahdollisuuden keväällä osallistua myös saattohoitoon istumalla silloin tällöin saatettavan vierellä. Vuorovaikutusta loppuvaiheessa ei aina ollut, en tiennyt onko hän hereillä vai ei. Mutta jutelin hänelle ja silitin häntä kädestä. Kävin hänen luonaan jonkun kerran. Vaikutti siltä, että saatettavan omaistenkin oli helpompi käydä osastolla, kun tiesivät meidän vapaaehtoisten käyvän siellä.

Olen käynyt keväästä alkaen päivätoiminnassa apuna keskiviikkoisin. Laulamme, jumppaamme, tanssimme istumatansseja tai askar-telemme sillä aikaa, kun henkilökunta on paljon kiinni itse saunotuksessa. Päivätoiminnassa saa toimia itsenäisesti ja katsoa mitä toimintaa syntyy, tehdäänkö kaikki yhdessä vai jonkun kanssa kaksistaan; tehdään tilanteen mukaan. Paljonhan se on sitä seurustelua. Olen huomannut, että on turha tehdä mitään päiväsuunnitelmaa. Välillä seurustellaan vaan. Ja milloin kuka mitäkin lohdutusta tarvitsee. Kyllä tekemistä riittää vaikka ei olekaan mikään monitaituri! Tällä tavalla olen saanut itselleni kokonaisen toimintapäivän. Aamupäivän olen päivätoiminnassa, iltapäivällä siirryn Antinkotiin ja sitten käyn oman ystävän luona. Siitä tulee täysi päivä, 6–7 tuntia. Se on minusta mukavaa, kun on tullut ryhtiä ja rytmiä elämään. Se on hyvä päivä se keskiviikko.

On mukavaa kuunnella, kun ihmiset juttelevat vanhoista asioista. Saan kuulla paljon tarinoita seudulta, missä nyt asun. Muualta muuttaneena en muuten tietäisi alueen historiasta. Koska olen kiinnostunut historiasta, saan tästä ihan hirveästi!

Näen työni tuloksen heti. Se on paras kannustin kun näkee, miten iloiseksi toinen tulee. Saan sen ilon pienistä pisaroista. Esimerkiksi muistisairas voi olla aluksi hyvinkin haluton laulamaan, mutta kohta huomaa, että suu liikkuu ja hän laulaa mukana.

Vapaaehtoisena voin itse päättää koska ja kuinka paljon käytän työhön aikaani. Tänä kesänä oivalsin, että vapaaehtoistyöstäkin voi pitää lomaa. Niin vietin purjehtien lomaa.

KAIJAN JA SEPON KERTOMAA

Olemme olleet vapaaehtoistoiminnassa mukana kolme vuotta. Pari viimeistä vuotta se on ollut säännöllistä. Jos emme itse pääse, delegoimme käynnit jollekin toiselle. Kun viimeksi olimme laulamassa, tilat kävivät pieneksi. Fiilis oli hyvä, palvelukodin asukkaat tykkäsivät paljon olla mukana. Se on aika erikoinen juttu, että vaikka he eivät puhuisi ollenkaan, he pystyvät laulamaan.

Karaoketanssit käynnistyivät niin, että me kävimme vappuna siellä ihan vaan laulamassa. Kun olimme vetäneet karaoketansseja Eläkelitossa niin ajattelimme, että miksei tansseja voisi pitää myös palvelukodissa. Me veimme omat laitteemme sinne ja tanssit pidettiin. Hoitajat kertoivat, että tansseista oli puhuttu monta viikkoa

jälkeenpäin. Se oli niin kova juttu! Eihän se liike kovin suurta ollut, mutta silmät loistavat kuitenkin.

Kansalaisopiston karaokekerhon kanssa pidettiin hyväntekeväisyystanssit ja mietittiin sitä, mihin tuotto lahjoitettaisiin. Minä ehdotin, että ostetaan saaduilla varoilla Heikinkotiin omat karaokelaitteet, ja niin sitten tehtiinkin. Nyt laitteet ovat siellä valmiina ja niitä voi käyttää muinakin aikoina. Sittemmin tansseja on pidetty myös juhannuksena. Jouluna siellä esitetään Tiernapoikia.

Jollakin lomakkeella kysyttiin, mitä haluaa tehdä vapaaehtoistominnassa ja siitä se on sitten lähtenyt. Tykkäämme olla ihmisten kanssa. On mukavaa käydä heidän kanssaan ulkona, se on muuta kuin ulkoilua, siihen sisältyy paljon jutustelua. Emme hirveästi tunne ihmisiä, mutta emme ole kokeneet sitä haittana, koska meidät on otettu tosi hyvin vastaan. Meitä on alettu arvostamaan vuosien myötä. Olemme saaneet koulutusta, kaikkia vapaaehtoisia on koulutettu. Myös hemmottelupäivät ovat olleet mukavia!

Käymme Palvelukeskuksessa kaikilla osastoilla. Meille on varattu tunti aikaa. Käymme kysymässä joka osastolta, lähteekö joku ulos. Neuvonnassa on oikein lappu seinällä, niin että kaikki tietävät varautua ulkoiluhetkeen. Itse lähtemiseen ei sitten mene niin paljon aikaa. Joskus joutuu noukkimaan ulkoilijoita sieltä sun täältä. Vuosien varrella lähtemistilanne on kehittynyt ja nyt se toimii. Ulkoilu vaatii tietyn, ennalta määrätyn ajan. Ei se onnistu niin, että menee milloin sattuu. Meille ehdotettiin, että pidettäisiin kesätauko ulkoilussa, mutta me halusimme itse jatkaa toimintaa kesällä. Silloin se on kaikkein sujuvinta jo pukeutumisenkin kannalta ja pyörätuolia on helppo työntää.

Käymme Palvelukeskuksessa joka toinen viikko. Lisäksi käymme erään rouvan luona silloin tällöin. Me laulamme iskelmiä yhdessä hänen kanssaan. On tosi hyvä, että pystyy vaikuttamaan siihen, mikä tyyppistä vapaaehtoistyötä haluaa tehdä. Jokaisella on omat osaamisensa ja taitonsa. En minä tee mielellään semmoista mitä en osaa.

Me olemme Eläkeliiton toiminnassa mukana. Kunnan puolelta on järjestetty yhteisiä koulutuksia. Siellä näemme toisten järjestöjen edustajia, joka on ihan hyvä asia. On kiva, että näkee toisiakin. Me kaikki teemme vapaaehtoistyötä.

Vapaaehtoistoiminta on enemmän antavalla puolella, siitä saa hyvää mieltä, näkee, että tuottaa jollekin iloa. Sen huomaa, että se on hirveän tärkeää, kun sinne menee. Silloin siitä tulee itsellekin tosi hyvä mieli. Tänä aikana kun olemme toimineet, ei ole ollut kertaakaan negatiivinen vastaanotto. Nämä tanssit ovat olleet ihan kohokohtia, mutta ihan normaali toiminta, olkoonkin sitten vaikka ulkoilu tai laulaminen, niin he tuovat elein ja sanoin esille, miten mukavaa taas oli.

Ei siinä mitään ihmetaitoja tarvita. Jokainen meistä on erilainen, mutta jokaisella meistä on varmaan sellaisia sosiaalisia taitoja, että pärjää. Se ei saa olla vapaaehtoisille kynnys että en minä osaa. Se pitäisi unohtaa kun tuommoista työtä tekee. Kyllä jokainen pärjää, koska se ei vaadi ihmeellisiä taitoja, olla vaan oma itsensä, se riittää.

Kun asuimme Lahdessa, meille ei olisi tullut mieleenkään lähteä vanhusten pariin tekemään vapaaehtoistyötä. Aiemmin teimme vapaaehtoistyötä lasten harrastuksiin liittyen, urheiluseurojen hommia. Tämä toiminta vanhusten parissa on tullut ihan Hirvensalmelle muuttamisen ja eläkkeelle jäämisen myötä. Olemme sen verran energisiä, että tuntuu, että saamme itsellemme tekemistä urheilun lisäksi. Eihän se ole se pääasia, mutta on siinä oma lehmäkin ojassa. Koemme, että jos voimme olla avuksi jollekin tai tehdä hyvää niin haluamme olla hyödyksi. Nyt kalenteri on kyllä liiankin täynnä! Kaksi kertaa viikossa tennistä, kaksi kertaa viikossa lentopalloa, golfia, sitten on kuoroharrastus.

Silloin, kun me muutimme tänne, ihmiset pelottelivat, että täällä ei tapahdu mitään. Mutta siitä ei ole ollut huolta.

MEILLÄ ON PALJON TOISILLEMME ANNETTAVAA – OPISKELIJOIDEN ROOLI VAPAAEHTOISTEN JAKSAMISEN TUKENA

Hanna Kuitunen

JOHDANTO

Mikkelin ammattikorkeakoulun opiskelijat ovat olleet mukana Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeen käytännön toteutuksessa. Opiskelijoiden osallistumista on organisoitu Mikkelin ammattikorkeakoulun ylläpitämän Hyvinvointipalvelukeskus Elixiriin kautta, joka toimii opiskelijoiden oppimisympäristönä. Elixirissä harjoittelujaksoilla toimivat pääasiassa sosiaali- ja terveystieteiden opiskelijat. Elixiriin keskeisenä tavoitteena on tukea kaikenikäisten ihmisten terveyttä ja hyvinvointia. Yhtenä toimintamuotona opiskelijat järjestävät hyvinvointia tukevaa ohjelmaa erilaisille ryhmille. Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeessa opiskelijoiden osallistumisen tavoitteena on ollut tukea vapaaehtoisten hyvinvointia ja jaksamista. Toiminnan järjestäminen vapaaehtoisille on kuulunut osaksi opiskelijoiden Elixirissä suorittamaa harjoittelujaksoa. Elixiri tarjoaa tämänkaltaista toimintaa hankkeen päättymisen jälkeenkin, jolloin esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan koordinaattorit voivat pyytää Elixiriin opiskelijoita järjestämään vapaaehtoisten hyvinvointia tukevaa toiminnallista ohjelmaa tai hyvinvointiin liittyviä keskustelun alustuksia.

VAPAAEHTOISTEN JA OPISKELIJOIDEN TAPAAMINEN – ILOA JA KOKEMUSTEN JAKAMISTA

Vapaaehtoistoiminnalla on yhä keskeisempi merkitys monien ihmisten elämässä: vapaaehtoisvoimin järjestetään tapahtumia, pidetään ryhmiä ja tuetaan esimerkiksi vanhuksen elämänlaatua mahdollistamalla ulkoiluhetki tai kiireetöntä läsnäoloa. Vapaaehtoistoiminnassa mukana olevat korostavat usein

osallistumisen motiivina auttamisen halua ja toisaalta myös sitä, että he itse saavat vapaaehtoistyöstä enemmän kuin antavat siihen. Vaikka nämä motiivit itsessäänkin saavat vapaaehtoiset yhä uudelleen tarttumaan uusiin vapaaehtoistehtäviin tai jatkamaan tutussa tehtävässä, usein esiin nousee kuitenkin myös ulkopuolisen tuen tai arvostuksen tarve.

Vapaaehtoisten jaksamisen tukeminen on keskeistä paitsi vapaaehtoisen itsensä myös vapaaehtoistoiminnan kokonaisuuden kannalta. Vapaaehtoisia tukemalla voidaan paremmin taata vapaaehtoistoiminnan jatkuvuus ja mielekkyys. Tukemisella voidaan tarkoittaa monenlaisia asioita: jossakin yhteydessä tuki voi olla fyysisen toimintaympäristön tarjoamista tai muuta konkreettista avustusta. Tuki voi olla myös koulutusta ja mahdollisuuksia keskustella ja jakaa kokemuksia. Kyse on myös arvostuksesta, jolloin tunnustetaan vapaaehtoistoiminnan merkitys. Sen lisäksi, että vapaaehtoinen arvostaa itse tekemäänsä työtä, merkittäväksi on koettu myös organisaation ja yhteiskunnan osoittama arvostus. Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeen yhtenä tavoitteena on ollut tukea vapaaehtoisia. Käytännössä tämä on tarkoittanut esimerkiksi koulutuksia ja vierailuja vapaaehtoisten luona. Myös sosiaali- ja terveysalan opiskelijat ovat osallistuneet kuukausitapaamisiin. Lähtöoletuksena on ollut se, että opiskelijoiden mukanaolo tuo uutta lisäarvoa vapaaehtoisten kokoontumisille.

Hyvinvointia liikunnasta ja hemmottelusta

Sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden tehtävänä on ollut keskittyä tukemaan vapaaehtoisten hyvinvointia ja jaksamista. Tästä syystä opiskelijoiden tavoitteena on ollut tarjota vapaaehtoisille ”jotakin mukavaa, tarpeellista ja piristävää”. Ymmärrettävästikin tämä voi tarkoittaa erilaisia asioita eri vapaaehtoisryhmille. Jotta opiskelijat ovat pystyneet toteuttamaan vapaaehtoisten toiveita vastaavaa ohjelmaa, toiveita on tiedusteltu etukäteen. On selvää, että kaikkien toiveiden toteuttaminen ei esimerkiksi käytettävissä olevien tilojen vuoksi ole mahdollisia, mutta luovasti soveltaen ongelmat on pyritty ratkaisemaan osapuolia tyydyttävällä tavalla.

Fyysinen hyvinvointi on keskeinen osa kokonaisvaltaista hyvinvointia. Eräs opiskelijoiden toteuttama toive olikin liikunnallisen kuukausitapaamisen järjestäminen. Tapaamisessa tutustuttiin kuntosalilaitteiden käyttöön fysioterapeutin ja opiskelijoiden ohjauksessa, lisäksi ohjelmaan kuului ryhmäliikuntaa ja rentoutumista. Vapaaehtoisten ja opiskelijoiden yhdessä viettämä hetki oli täynnä liikunnan ja yhdessä tekemisen riemua, jota ovat jälkikäteen muistelleet niin opiskelijat kuin vapaaehtoisetkin. Eräs liikuntatuokion tavoitteista oli myös se, että vapaaehtoinen voisi hyödyntää saamiaan oppeja myöhemminkin. Yhdessä tekeminen voi myös innostaa jatkamaan kenties unohtunutta liikuntaharrastusta. Siten kertaluonteisellakin tapaamisella voi olla vapaaehtoisen hyvinvoinnin kannalta pidempiaikaisia vaikutuksia.

Toinen toive, joka Elixiriin opiskelijoille on useasti esitetty, koskee pienimuotoista hemmottelua. Käytännössä tämä hemmottelu voi tarkoittaa muun muassa pallohierontaa ja ”kotikutoisen käsihoidon”, jonka toteuttamiseen tarvitaan sokeria, öljyä ja sitruunamehua. Käsihoidosta ovat innostuneet myös miehet: ”eihän tämä olekaan vain naisten juttu, ja lähtee kalanhajukin käsistä”.

Useaan otteeseen kuultu hieman epäuskoinen hämmästely ”Onko tämä todella meitä varten” kuvastaa sitä vastaanottoa, jonka opiskelijat ovat saaneet. Opiskelijat puolestaan ovat hämmästelleet sitä, voiko näin yksinkertaisista aineksista koottu hemmotteluhetki olla niin merkittävä kuin vapaaehtoisten reaktioista voisi päätellä. Toki esimerkiksi pallohieronnan aikaansaama hyvinolontunne on merkityksellinen, mutta tilanteeseen kokonaisuudessaan liittyy muitakin elementtejä: merkityksellistä on ollut se, että vapaaehtoiset ovat kokeneet opiskelijoiden toteuttaman hemmottelun tärkeäksi arvostuksen osoitukseksi.

Yhteiset hetket opiskelijoiden ja vapaaehtoisten kesken ovat olleet täynnä riemua ja aitoja kohtaamisia, joihin on sisältynyt niin itkua kuin nauruakin. Opiskelijoiden ja vapaaehtoisten kohtaaminen itsessään on ollut kenties merkittävin anti molemmille osapuolille. Ensitapaamisen aiheuttamasta alkujännityksestä ei ole tietoaakaan, kun päästään keskustelun alkuun ja tapaamisesta kehittyy yhteinen hyvä kokemus, jonka rakentumisessa kaikki ovat omalta osaltaan mukana. Erilaiset roolit eivät ole tärkeitä, vaan kysymys on ihmisten kohtaamisesta. Tästä kertoo myös se, että erilaiset tunteet ovat olleet vahvasti läsnä.

Sukupolvien välistä vuorovaikutusta

Opiskelijan ja vapaaehtoisen kohtaamisessa on kyse myös eri sukupolvien kohtaamisesta. Tämä kirvoittaa monta tarinaa ja mahdollistaa molemminpuolista oppimista. On myös mahdollista, että vapaaehtoistoiminta yhdistää opiskelijoita ja vapaaehtoisia. Vapaaehtoistoiminnan moninaiset kentät voivat olla tuttuja myös opiskelijalle ja näin erilaista vapaaehtoistoimintaa tekevät voivat jakaa kokemuksiaan ja mietteitään ja samalla laajentaa näkemystään vapaaehtoistoiminnasta. Toisaalta vapaaehtoistoiminta ei välttämättä ole opiskelijalle tuttua, joten vapaaehtoisten tapaaminen on eräs tapa tutustua siihen ja sen merkitykseen. On todennäköistä, että vapaaehtoisia tavanneet sosiaali- ja terveysalan opiskelijat tulevat tulevissa työtehtävissään tekemään jollakin tapaa yhteistyötä vapaaehtoisten kanssa. Jos esimerkiksi ikääntyneiden ihmisten hyvinvointia tukeva vapaaehtoistoiminta tulee tutuksi jo opiskeluaikana, vapaaehtoistoiminnan mahdollisuuksia pystytään todennäköisesti hyödyntämään tulevaisuudessakin. Lisäksi vapaaehtoistoiminnan merkitys ymmärretään myös vapaaehtoisen itsensä kannalta.

Vapaaehtoisten ja opiskelijoiden välisissä keskusteluissa on noussut esiin vapaaehtoistyöhön motivoivia tekijöitä, kuten auttamisenhalu, mieluinen ajankäyttö sekä yhteisöllisyys. Myös vapaaehtoistyön sosiaalinen luonne on korostunut monella tavalla. Vierailut esimerkiksi vanhuksen kotona tai palvelutaloissa ovat sosiaalisia tilanteita molemmille osapuolille ja tapaamiset voivat tuoda toivottua sisältöä elämään. Yhteisiä tapaamisia toisten vapaaehtoisten kanssa pidetään oman jaksamisen kannalta merkittävänä. Tapaamiset mahdollistavat kokemusten jakamisen. Tieto siitä, että vapaaehtoinen ei jää yksin kohdatessaan ongelmatilanteen, on tärkeä tuki. Toisaalta myös hyvien ja iloisten asioiden jakaminen ja kuuleminen auttavat jaksamaan. Erään vapaaehtoisen kommentti: ”minä niin odotan näitä tapaamisia, kun täällä saa aina nauraa” ilmentänee sitä merkitystä, joka vapaaehtoisten kuukausitapaamisilla on.

HELI KERTOO

Ollessani harjoittelujaksolla Elixiiressä minulla oli mahdollisuus osallistua vapaaehtoisten kuukausitapaamiseen ohjaajani ja muutamien muun opiskelijan kanssa. Tarkoituksenamme oli järjestää vapaaehtoisille hemmottelua käsihoitojen ja pallohieronnan muodossa. Olin jo aiemmin eri yhteyksissä ollut toteuttamassa samankaltaista ohjelmaa ja saamamme palaute oli ollut hyvin kannustavaa. Siitäkin huolimatta olin yllättyneet, kuinka sydämellisen vastaanoton saimme niin vapaaehtoisilta kuin tapaamiseen osallistuvilta henkilökunnaltakin. Meille oli varattu erillinen tila, johon vapaaehtoiset tulisivat pienissä ryhmissä hemmoteltaviksi. Myös tämä osoitti, että meitä oli odotettu.

Mieleepainuvimpana kokemuksena vapaaehtoisten tapaamisesta jäi se, kuinka iloisia ja kiitollisia vapaaehtoiset olivat huomionosoituksestamme. Varmastikin käsihoidot ja pallohieronta saivat aikaan fyysistä hyvää oloa, mutta ainakin yhtä merkittävä asia oli Elixiiressä väen ja vapaaehtoisten kohtaaminen. Yhdessä luotu avoin ja iloinen ilmapiiri kohotti sekä meidän että vapaaehtoisten mieltä, ja tapaamisen aikana käyty keskustelut olivat molemmin puolin avartavia. Vapaaehtoisten tapaaminen muistutti meitä opiskelijoita siitä, miten pienillä asioilla voi olla suuri merkitys toiselle ihmiselle. Järjestämämme hemmottelu ei vaatinut meiltä suuria järjestelyitä. Kiitoksista ja iloisista kasvoista päätellen olimme kuitenkin onnistuneet tarjoamaan toivottua piristystä vapaaehtoisille ja hemmotteluhetkeä pidettiin merkittävänä arvostuksen osoituksena.

Elixiirin opiskelijoiden vapaaehtoisille järjestämän ohjelman tavoitteena on tukea vapaaehtoisten hyvinvointia ja jaksamista. Vaikka hyvinvoinnin tukemisen tavat voivat olla moninaisia, keskeisenä asiana tämän kokemuksen perusteella pidän kuitenkin juuri opiskelijoiden ja vapaaehtoisten yhdessä tekemistä ja olemista. Molemmilla osapuolilla on toisilleen paljon annettavaa ja se on merkityksellistä hyvinvoinnin kannalta.

KUVA 1. Hemmotteluhetki Hirvensalmella (kuva: Tuulikki Hassinen-Ali-Azzani)

YHTEISTOIMINTA JATKUU MYÖS TULEVAISUUDESSA

Vapaaehtoisten ja opiskelijoiden kohtaamiset ovat molemmille osapuolille antoisia ja opettavaisia. Vapaaehtoisten hyvinvointia voidaan edistää monin tavoin ja tarpeet voivat olla erilaisia eri ryhmissä. Arvostuksen osoittamista pidetään kuitenkin keskeisenä asiana vapaaehtoisen hyvinvoinnin kannalta. Se, että opiskelijat ovat vierailleet kuukausitapaamisissa ja järjestäneet vapaaehtoisille ohjelmaa, on ollut vapaaehtoisille konkreettinen kiitoksen osoitus, jonka Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hanke on mahdollistanut. Saa-dut hyvät kokemukset kannustavat jatkamaan vapaaehtoisten ja opiskelijoiden yhteistoiminnan järjestämistä.

VAPAAEHTOISTOIMINNAN ASIAKASVAIKUTUSTEN ARVI- OINTI HANKKEESSA

Johanna Hirvonen

JOHDANTO

Tilivelvollisuuden vaade liittyy nykyään keskeisesti sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen, työmenetelmien ja toimintatapojen kehittämiseen. Lyhyesti kuvattuna kyse on kehitettävän toiminnan aikaansaamien hyötyjen osoittamisesta suhteessa toiminnan vaatimiin panostuksiin. Yksi keino tehdä toiminnalla tavoiteltavia hyötyjä näkyväksi, on arvioida toiminnalla aikaansaattavia vaikutuksia. Sosiaali- ja terveydenhuollossa vaikutusten arvioinnilla viitataan usein kehitettävän toiminnan (arviointikielellä intervention) aikaansaamiin muutoksiin asiakkaan terveydentilassa, toimintakyvyssä tai laajemmin arjessa ja elinolosuhteissa. Kyse on asiakasvaikutuksista erotuksena laajempiin yhteiskunnallisiin vaikutuksiin.

Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -kehittämishankkeen osana toteutettiin asiakasvaikutusten arviointi, jonka tavoitteena oli arvioida vapaaehtoistyön vaikutuksia ikäihmisille ja vapaaehtoistyötä tekeville. Arvioinnin kohteina olivat vapaaehtoistoiminnan vaikutukset ikäihmisten ja vapaaehtoistyöntekijöiden hyvinvointiin, toimintakykyyn ja arkeen. Asiakasvaikutusten arvioinnin tavoitteena on ollut tuottaa tutkimuksellista tietoa vapaaehtoistyöstä ikäihmisten parissa, ja pyrkiä tältä osin tekemään näkyväksi vapaaehtoistoimintaa ja sen merkitystä vanhustyössä.

ARVIOINNISSA SOVELLETUT VAIKUTUSTYYPIT

Kehitettävän toiminnan aikaansaamat vaikutukset voivat kohdentua varsin laajalle. Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeeseen sisältyvässä asia-

kasvaikutusten arvioinnissa keskeisin vaikutustyyppi oli asiakasvaikutukset. Asiakkaaksi määriteltiin sekä vapaaehtoisen tarjoamaa tukea ja apua vastaanottava ikäihminen että vapaaehtoistyöntekijä. Kerätty tieto oli subjektiivista kokemustietoa. Seuranta-aika oli vuosi. Tätä pidempikestoiset vaikutukset jäivät tämän arvioinnin ulkopuolelle. Myöskään ulkoisvaikutuksia ei määritely ja huomioitu vaikutuslottuvuuksissa. Arvioinnissa ei erikseen rajauduttu vapaaehtoistyön hyötyihin, vaan asiakkailta kerätty tieto mahdollisti myös kielteisten vaikutusten esiin nostamisen. Vaikutuksista kerättiin sekä määrällistä että laadullista tietoa. Määrällistä tietoa tuottivat kyselyt, joissa numeeristen arvojen pohjalta vastaaja arvioi eri vaikutuslottuvuuksien toteutumista. Laadullista vaikutustietoa saatiin vastaajan itse avokysymyksiin laatimiensa vastausten muodossa sekä ikäihmisten haastatteluaineistoista. Erilaisten vaikutustyyppien yhdistämistä puoltaa vapaaehtoistoiminnan vaikutusten moninaisuus, jolloin pelkillä määrällisillä indikaattoreilla (vapaaehtoisten ja tuen saajien lukumäärä tai vapaaehtoistyöhön käytettävä aika) iso osa toiminnan vuorovaikutussuhteeseen perustuvasta merkityksestä jäisi tunnistamatta.

Sisällöllisten vaikutuslottuvuuksien laatimisessa sovellettiin vanhustyössä toteutettavan vapaaehtoistoiminnan vaikutuksista laadittua jäsenystä (Utriainen 2012). Tähän artikkeliin ei sisälly yksityiskohtaista katsausta vapaaehtoistoiminnan vaikutuksia käsittelevästä olemassa olevasta tutkimustiedosta. Aiheesta tiivistetyn yhteenvedon on tehnyt muun muassa Jarkko Utriainen (2012, 14–18), jonka kuvaamat vaikutukset ovat muodostaneet pohjan tälle arvioinnille.

ARVIOINTIAINEISTO JA MENETELMÄT

Arvioinnin sidosryhmät ovat autettavat ikäihmiset, vapaaehtoiset sekä pilottikuntien palveluyksiköissä työskentelevät hoitajat ja ohjaajat. Arviointiaineistoina olivat ikäihmisten haastatteluaineistot sekä vapaaehtoisille ja palveluyksikön hoitajille/ohjaajille suunnatut lomakekyselyt. Aineisto kerättiin seuraavista hankkeen pilottikunnista: Hirvensalmi, Kangasniemi, Mäntyharju ja Pertunmaa. Aineistonkeruu rajoittui näihin neljään kuntaan, koska niissä oli alkuvuodesta 2013 käynnistymässä vapaaehtoistoiminnan pilotit, joiden vaikutuksia oli mahdollista tutkimuksellisesti arvioida.

Kangasniemen ja Hirvensalmen osalta ei toteutettu lainkaan autettavien/tuettujen henkilöiden haastatteluja (taulukko 1). Perusteluina oli kohderyhmän alhainen toimintakyky, joka esti haastattelutilanteeseen orientoitumisen, kysymysten hahmottamisen ja niihin vastaamisen. Kangasniemen kohderyhmänä oli muistisairaata ja Hirvensalmella saattohoitovaiheessa olevat potilaat. Kyselyyn vastanneita ja pilottikuntien palveluyksiköissä työskennelleitä hoitajia/ohjaajia ei vastaajan tunnistamisen välttämiseksi ole yksilöity kunnittain, vaan työntekijöiden vastaukset on koottu ja käsitelty yhtenä ryhmänä ilman tietoa vastaajan työskentelykunnasta.

TAULUKKO 1. Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeeseen sisältyvän asiakasvaikutusten arvioinnin aineisto

Kunta	Autettavien/ tuettavien haastattelut, lkm	Vapaaehtoisten lomakekysely (1. kyselykiertos, kevät 2013), lkm	Vapaaehtoisten lomakekysely (2. kyselykiertos, kevät 2014), lkm	Hoitajien/ohjaajien lomakekysely, lkm
Kangasniemi	ei haastatteluja	10	5	19
Hirvensalmi	ei haastatteluja	4	3	
Mäntyharju	3	17	10	
Pertunmaa	6	5	2	

Vapaaehtoisille lähetettiin sama kyselyaineisto kahtena ajankohtana: alkuvuodesta 2013 (lähtötilanne ennen vapaaehtoistoiminnan käynnistymistä) ja keuhällä 2014, jotta heiltä saatiin vertailuaineistoa mahdollisista asiakasvaikutusten muutoksista seuranta-aikana.

Arviointia varten laadittiin omat haastattelu- ja kyselylomakkeet autettaville ikäihmisille, vapaaehtoistyöntekijöille sekä palveluyksikön työntekijöille. Ikäihmisten haastattelu- ja kyselylomake suunniteltiin 3-osaiseksi lomakkeen koostuessa seuraavista teemoista:

Osa A: taustatiedot, yleinen terveydentila, tyytyväisyys elämään ja hyvinvoinnin kokemukset, alkoholin ja lääkkeiden käyttö (informoitu kysely)

Osa B: Psykososiaalista toimintakykyä mittaavat GDS-15 ja Kansaneläkelaitoksen IKÄ-hankkeessa soveltama ajankäytön profiloitokysely (informoitu kysely)

Osa C: elämänpiiri ja osallistuminen (avokysymyksiin perustuva haastattelu)

Ensimmäinen autettavan ikäihmisen haastattelu osoitti 3-osaisen kyselyhaastattelu -kokonaisuuden olevan kohderyhmässä liian vaativa. Haastateltavilla oli kaikilla sellaista toimintakyvyn alenemaa, joka vaikeutti kysymysten ymmärtämistä ja niihin vastaamista. Vaikeus nähdä tekstiä, kuulla puhetta ja ymmärtää moniosaisia kysymyksiä (erityisesti numeroasteikollisia) johti siihen, että elämään tyytyväisyyttä ja hyvinvoinnin kokemuksia numeerisella asteikolla (1—5) mittaaviin kysymyksiin vastasi vain 2 henkilöä yhdeksästä, alkoholin ja lääkkeiden käyttöä koskeviin kysymyksiin 1 henkilö, GDS-15 -lomakkeen väittämiin 3 ja ajankäytön profiloitua koskeviin kysymyksiin 2 henkilöä. Sen sijaan kaikki yhdeksän haastateltavaa vastasivat avokysymysten muodossa toteutetun haastattelun kysymyksiin.

Vapaaehtoistyöntekijöille suunnattu kysely muodostui taustatiedoista, strukturoiduista kysymyksistä, joilla mitattiin vapaaehtoistyöntekijän näkemyksiä vapaaehtoistyön vaikutuksista autettavalle ja vapaaehtoistyötä tekeväälle sekä saamastaan tuesta. Kyselyn lopussa vastaaja sai omin sanoin kirjoittaa näkemyksensä vapaaehtoistyön hyödyistä.

Työntekijät arvioivat heille suunnatussa kyselylomakkeessa näkyikö pilottiyksikössä kehitetty vapaaehtoistyö arjen työssä, mitkä olivat vapaaehtoistyön merkittävimmät hyödyt yksikössä ja liittyikö vapaaehtoistyön kehittämiseen yksikössä erityishaasteita. Vapaaehtoistyöntekijöiden tapaan myös yksikön työntekijät arvioivat strukturoituihin kysymyksiin vastaamalla vapaaehtoistoiminnan vaikutuksia autettavaan.

TULOKSET

Vapaaehtoistyöntekijän näkökulma

Vapaaehtoistyöntekijöiden yhteystiedot saatiin hankkeen neljän pilottikunnan yhdyshenkilöiden kautta. Ilmoitettujen vapaaehtoistyöntekijöiden määrä oli 43. Kaikissa pilottikunnissa jouduttiin tekemään uusintakysely, ja ensimmäisen kierroksen aineisto oli koossa 24.6.2013. Vastauksia palautui 36, jolloin vastausprosentiksi tuli 84. Uusintakysely toteutettiin toukokuussa 2014, noin vuosi vapaaehtoistoiminnan kehittämistyön käynnistymisen jälkeen. Uusintakyselyyn vastasi 20 vapaaehtoista vastausaktiivisuuden jäädessä 47 prosenttiin.

Vastanneet vapaaehtoistyöntekijät olivat pääosin naisia. Miehiä 36 vastanneesta oli 5 (14 %). Vastaajien sukupuolijakauma noudattelee valtakunnallista vapaaehtoistyön profilia, jossa naisten osallistumisaste on miehiä korkeampi sosiaali- ja terveysjärjestöissä (Tilastokeskus 2011, 1–2).

Vastaajat olivat keskimäärin 65-vuotiaita. Ikäjakauma vaihteli 37 ja 83 ikävuoden välillä. Aktiivisuus vapaaehtoistyössä painottui eläköitymisikään ja sitä seuraavien vuosien ympärille aina 80 ikävuoteen saakka. Ikä-, sukupuoli- ja siviilisäätyjakauman pohjalta tyypillinen vanhusten parissa vapaaehtoistyötä tehnyt henkilö oli hiljattain eläkkeelle jäänyt parisuhteessa elävä nainen. Vastaajista 7 (20 %) oli leskiä, 4 naimattomia (11 %) ja 5 eronneita (14 %).

Enemmistöllä vastaajista (n=26, 72 %) oli aikaisempaa kokemusta vapaaehtoistyöstä. Vastaajat olivat hankkineet vapaaehtoistyön kokemusta muun muassa ulkoiluttamisesta ja saattoapuna toimimisesta, kirkon parissa tehtävästä vapaaehtoistyöstä, talkoista, pakolaisten tai työttömien parissa tehtävästä vapaaehtoistyöstä, kerhotoiminnasta, luottamustehtävistä, palvelevasta puhelmesta, tukihenkilönä toimimisesta sekä ystäväpalvelusta.

Vapaaehtoisille lähetetyssä ensimmäisessä kyselyssä tiedusteltiin kuinka usein vastaaja suunnitteli toimivansa vapaaehtoisena. Tyypillisin vastaus (18 vastaajaa, 51 %) oli 2–5 kertaa kuukaudessa ja toiseksi tyypillisin (13 vastaajaa, 37 %) noin kerran kuukaudessa. Ainoastaan yksi vastaaja suunnitteli toimivansa vapaaehtoisena yli 5 kertaa kuukaudessa. Tiedusteltaessa seurantakyselyllä toteutuneiden vapaaehtoiskertojen määrää, vajaa puolet vastaajista (9/20, 45 %) ilmoitti toimineensa odotusten mukaisesti, 2–5 kertaa kuukaudessa. Sen sijaan harvemmin kuin kerran kuukaudessa vapaaehtoisena toimineiden määrä oli noussut seurantakyselyn aikana. Toisaalta myös aktiivisimpien, useammin kuin 5 kertaa kuukaudessa vapaaehtoisena toimivien, suhteellinen osuus oli seurantamittauksessa alkumittausta korkeampi (3/20, 15 %).

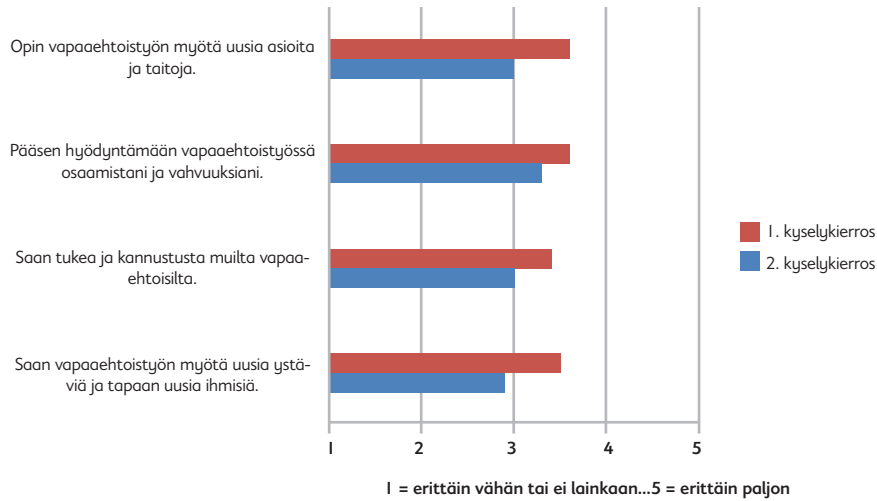
Uusintakyselyssä tiedusteltiin syitä, jotka olivat estäneet tekemästä vapaaehtoistyötä suunnitellussa määrin. Keskeisimmät syyt, jotka verottivat vapaaehtoistoimintaa, olivat oman palkkatyön vaatima aika, oma terveys ja jaksaminen sekä läheisten ja sukulaisten tarvitsema huomio ja huolenpito. Sekä alkumittauksessa että uusintakyselyssä tyypillisin vapaaehtoistyöhön kerralla käytetty aika oli 1–2 tuntia.

Toiminnan alkuvaiheessa suurin osa vapaaehtoisista suunnitteli toimintansa sisältävän ulkoilua sekä seurustelua, kuuntelemista, yhdessäoloa ja läsnäoloa. Suurin osa vastauksista liittyi jonkinlaiseen yhdessä autettavan kanssa toteutettavaan toimintaan ja käytännön apuun. Esiin nostettiin lukeminen, musiikki, ulkoilu ja liikunta (jumppa ja tuolijumppa), käsillä tekeminen (puutyöt, askartelu), käytännön kodinhoidolliset tehtävät (siivous, haravointi, leivonta) sekä asiointikäynnillä avustaminen. Yksittäisinä vastauksina mainittiin lisäksi saattohoitotyö, matkustelu, omaisten tapaamiset sekä palvelutalon järjestämiin tapahtumiin osallistuminen.

Kun vapaaehtoistyön odotuksia peilaa toteutuneeseen vapaaehtoistyöhön, toiminnassa toteutui suunniteltua enemmän arjessa avustaminen, kuten pukemisessa ja ruokailussa avustaminen, saattoapuna toimiminen ja avustaminen lomakkeiden täyttämässä. Toiminnan alkuvaiheessa ainoastaan yksi vapaaehtoinen mainitsi tapahtumajärjestelyissä avustamisesta. Seurantakysely kuitenkin osoitti erilaisiin tapahtumiin osallistumisen ja niiden järjestelyissä avustamisen olevan yleinen vapaaehtoistoiminnan muoto.

Vapaaehtoistoiminnan vaikutuksia mitattiin 15-kohtaisella kysymyspatteristolla, joista neljä kysymystä käsitteli toiminnan vaikutuksia vapaaehtoistyöntekijään ja 11 vaikutuksia autettavaan ikäihmiseen. Tulosten tulokinnassa tulee muistaa, että seurantakyselyn vastaajamäärä oli 16 vastaajaa vähemmän kuin ensimmäisellä kyselykierroksella.

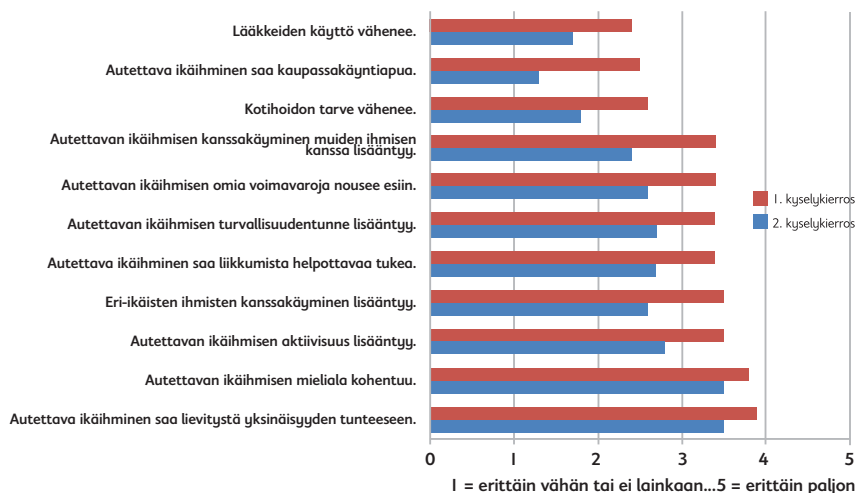
Vastausten vertaaminen mittausajankohtien välillä osoitti, että vuoden aikana vapaaehtoistoiminta ei ollut aikaansaanut sellaisia vaikutuksia, mitä alkuvaiheessa toiminnan odotettiin tuottavan (kuvio 1). Kaikilla neljällä osa-alueella (uudet ystävät ja ihmiset, vertaisilta saatu tuki, oman osaamisen hyödyntäminen, uusien asioiden oppiminen) tulokset olivat vuoden seurannan jälkeen heikentyneet alkuvaiheen odotuksiin nähden.

KUVIO 1. Toiminnan vaikutukset vapaaehtoistyöntekijään, itsearviointi

Samansuuntainen muutos näkyi väittämässä, joilla tiedusteltiin vapaaehtoistoiminnan vaikutuksia autettavan ikäihmisen toimintakykyyn, arkeen ja elinoloihin (kuvio 2). Vuoden kuluttua aloituskyselystä vapaaehtoistoiminnan vaikutukset nähtiin kaikilla kysytyillä osa-alueilla lähtötilannetta vähäisemmiksi. Sekä alkukyselyssä että seurantakyselyssä vähiten vaikutusta vapaaehtoistoiminnalla nähtiin olevan autettavan ikäihmisen kotihoidon tarpeen vähenemiseen, kaupassakäyntiapuun sekä lääkkeiden käyttöön. Sen sijaan eniten vaikutusta vapaaehtoistyöllä nähtiin olevan ikäihmisen yksinäisyyden lieventymiseen ja mielialan kohenemiseen.

Monivalintakysymysten lisäksi vapaaehtoistyöntekijät saivat omasanaisesti kuvata mielestään merkittävimpiä vapaaehtoistyön hyötyjä autettavalle ikäihmiselle. Hyötyinä esiin nousivat toiminnan myönteiset vaikutukset mielialaan, vuorovaikutuksen ja kanssakäymisen lisääntyminen, ulkoilun ja muun fyysisen aktiivisuuden lisääntyminen, itsearvostuksen vahvistuminen sekä ikäihmisen omien taitojen ylläpitäminen ja elvyttäminen. Toisaalta yksi vastaaja arvioi, että toiminnalla ei voi olla paljon hyötyä, jos tapaamiskertoja on kymmenen keväällä ja kymmenen syksyllä. Vastaaja piti kuvaamaansa toiminnan tiheyttä heikosti vaikuttavana ja riittämättömänä.

KUVIO 2. Vapaaehtoistoiminnan arvioidut vaikutukset ikäihmisille, vapaaehtoisten näkökulma

Vapaaehtoistoiminta ei saa aikaan vaikutuksia ainoastaan autettavalle. Vapaaehtoisilta tiedusteltiin omasanaista arviota vapaaehtoistoiminnan hyödyistä hänelle itselleen. Vastaajat nostivat esiin vapaaehtoistoiminnan yhteyden omaan hyvinvointiin ja mielialaan, jota parantavat tuokiot vanhusten parissa, kaveruus toisten vapaaehtoisten kanssa, auttamisesta saatu hyvä mieli sekä tunne tärkeästä ja merkityksellisestä tekemisestä. Vapaaehtoistoiminnan koettiin kannustavan liikkeelle ja piristävän omaa arkea.

Vapaaehtoistyöntekijöiltä tiedusteltiin myös tulevaan vapaaehtoistyöhön liittyvistä odotuksista ja tuen tarpeista sekä seurantakyselyllä näiden toteutumisesta. Tulokset osoittivat, että toiminnan alkuvaiheessa tietämys ikäihmisten elämäntilanteista ja toimintakyvystä oli jossain määrin vähäistä eikä vapaaehtoistoiminnan eri muotoja ja mahdollisuuksia vielä kovin kattavasti tunnettu. Samanaikaisesti pidettiin melko tärkeänä saada ikäihmisten elämäntilanteesta tietoa vapaaehtoistyön tueksi. Tärkeimpänä osa-alueena vapaaehtoistyöntekijöiden tukemisessa pidettiin yhteisten kokoontumisten ja tapaamisten järjestämistä vapaaehtoistyöntekijöille.

Numeerisen arvioinnin lisäksi vastaajat saivat omasanaisesti kuvata vapaaehtoistyöhön kohdistuvia odotuksiaan. Alkuvaiheen odotuksissa esiin nousi työnhajauksellinen tarve. Tuolloin pohdittiin mahdollisesti vastaan tulevia vaikeita tilanteita ja tapahtumia, jotka jäävät askarruttamaan. Esiin nousivat ohjauksellisen tuen merkitys sekä mahdollisuus saada heti yhteys ohjaavaan henkilöön ja käsitellä asiaa yhdessä toisen vapaaehtoisen tai ammattilaisen kanssa.

Sekä monivalintakysymysten vastauksissa että avovastauksissa nousi esiin tiedon ja ohjauksen tarve sekä tarve tavata sekä hoitohenkilöstöä että muita vapaaehtoisia. Esiin nostettiin tarve saada henkilökunnalta tietoa ikäihmisen tuen tarpeista, palaverit hoitajien kanssa, selkeä tiedottaminen tulevista tehtävistä sekä säännöllisesti järjestettävät yhteiset tapaamiset ja neuvottelut.

Vastausten perusteella vapaaehtoistyöntekijöiden saaman tuen tulisi alkuvaiheessa sisältää tiedollisten valmiuksien antamista esimerkiksi koulutuksen muodossa, säännöllisiä ohjaustapaamisia ammattihenkilöstön ja muiden vapaaehtoistyöntekijöiden kanssa sekä läsnäolovalmiutta tilanteissa, joissa vapaaehtoistyöntekijä kohtaa vaikean tilanteen ja kokee tärkeäksi asian käsittelyn joko ammattilaisen tai toisen vapaaehtoistyöntekijän kanssa. Yhteiselle tiedonjakamiselle ja jatkuvalla vuorovaikutukselle ja tuelle näyttää olevan suuri tarve. Kyse ei ole vain ikäihmisten elämäntilannetta ja toimintakykyä koskevan tiedon saamisesta, vaan myös sen näkyväksi tekemisestä, mitä vapaaehtoistyöntekijältä odotetaan.

Autettavan ikäihmisen näkökulma

Haastateltavat ikäihmiset näkivät poikkeuksetta vapaaehtoistyön myönteisenä. Vapaaehtoistyötä oli toteutettu eri muodoissa. Yhden haastateltavan palveluasunnossa sijaitsevassa kodissa kävi vapaaehtoinen, osa puolestaan osallistui päivätoimintaan, jossa viriketoimintaa järjestivät muun muassa vapaaehtoiset.

Keskustelu nähtiin merkityksellisenä, kuten yksi haastateltava kuvasi:

”Osanottoa sekin vanhuuteen, kun joku kuuntelee, kun puhuu hänelle. Myö on uhattu paljon [tehdä yhdessä erilaisia asioita], mutta ei oo vielä päästy alkuun.”
(A1)

Eräs haastateltava totesi tunnin olevan liian lyhyt aika yhdessä olemiseen. Viikoittaista tapaamista hän piti sopivana tapaamisvälinä.

Suurin osa haastateltavista kohtasi vapaaehtoistyöntekijöitä päivätoiminnan yhteydessä muun muassa erilaisten viriketuokioiden vetäjinä. Kaiken kaikkiaan haastatellut ikäihmiset erittelivät niukasti vapaaehtoistoiminnan merkitystä itselleen. Vapaaehtoiset olivat apuna kunnan tarjoamassa päivätoiminnassa, joten haastateltavat keskittyivät enemmän pohtimaan päivätoiminnan merkitystä elämässään. Toimintaa pidettiin tärkeänä ja vapaaehtoistyöntekijöitä kannustettiin mukaan toimintaan.

Erityisesti musiikkituokioita toivottiin, ja niiden ohjaamisessa vapaaehtoisilla nähtiin olevan monenlaisia mahdollisuuksia. Lisäksi esiin nostettiin erilaiset infotilaisuudet tai alustukset ajankohtaisista asioista.

Palveluyksiköiden työntekijöiden näkökulma

Neljän pilottikunnan yhdyshenkilöille lähetettiin syys- ja lokakuun 2014 aikana yhteensä 33 kyselyä yksiköiden työntekijöille jaettavaksi. Kyselyyn vastasi 19 työntekijää (56 %).

Kyselyyn vastanneet työntekijät työskentelivät yksiköissä sairaanhoitajina, lähihoitajina, palvelu- ja virikeohjaajina sekä fysioterapeutteina. Enemmistö vastaajista (13) oli tavalla tai toisella osallistunut hankkeeseen liittyvään vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen. He olivat muun muassa osallistuneet vapaaehtoistyötä käsittelevään koulutukseen, informoineet vapaaehtoisia heidän aloittaessa yksikössä, tarjonneet vapaaehtoisille tukea ja ohjausta ja toimineet yhdyshenkilöinä vapaaehtoisia rekrytoitaessa.

Tiedusteltaessa oliko vapaaehtoistoiminnan kehittäminen näkynyt yksikössä kuluneen vuoden aikana, kaikki kyseiseen kysymykseen vastanneet kokivat kehittämisen näkyneen yksikössä. Työntekijät olivat havainneet seuraavia muutoksia yksikön toiminnassa:

- asiakkaiden ulkoileminen lisääntynyt
- asiakkaiden virkistystoimintaan tullut lisää sisältöä
- työntekijän antaman ohjauksen ja neuvonnan määrä lisääntynyt
- toiminnan suunnittelu ja kehittämistyö lisääntynyt omassa työssä
- toiminta tuonut ajoittain sekavuutta omien työtehtävien hoitoon.

Vastausten määrien perusteella merkittävin havaittu muutos liittyi asiakkaiden ulkoiluun ja vapaaehtoisen tarjoaman viriketoiminnan lisääntymiseen. Viriketoimintana mainittiin erilaiset tapahtumat ja retket, joissa vapaaehtoiset olivat olleet apuna, avustaminen taidepiirissä sekä lehtien lukeminen ja seurannapito asukkaille.

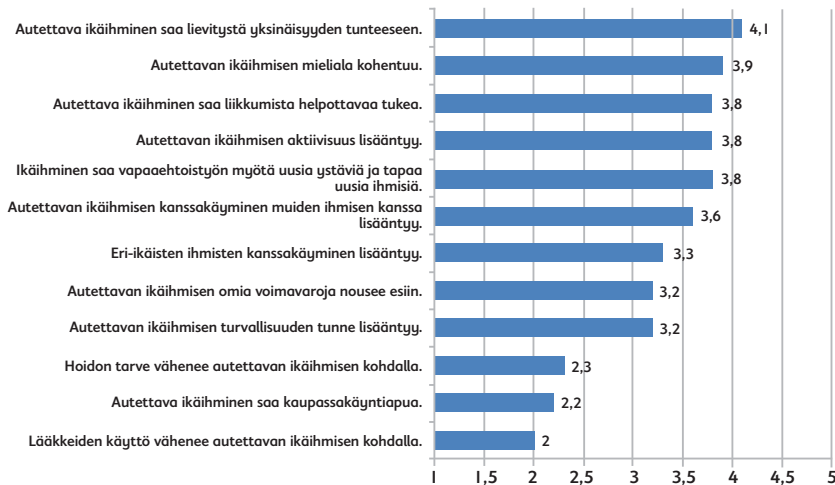
Asukkaiden hyvinvointiin liittyvien vaikutusten lisäksi uudella kehitettävällä toiminnalla on vaikutuksia myös palveluyksikön työntekijöihin ja yksikön toimintaan. Vastauksista kävi ilmi, että vapaaehtoistoiminnan kehittäminen oli lisännyt kehittämistyöhön ja uuden toiminnan suunnitteluun käytettävää työaika. Työntekijät olivat alkaneet pohtia, millaisissa tehtävissä ulkoiluttamisen lisäksi vapaaehtoistyötä voisi laajemminkin hyödyntää, vapaaehtoistyöstä oli puhuttu yksikössä enemmän, ja toiminnan suunnittelu oli edellyttänyt vapaaehtoisten tapaamisia ja erilaisia työryhmäpalavereita. Työnkuvaan oli liittynyt vapaaehtoisten ohjausta ja neuvontaa.

Uuden toiminnan kehittämiseen oli liittynyt myös sekavuutta. Sekavuutta olivat aiheuttaneet tilanteet, joissa yksikköön oli tullut uusia vapaaehtoistyöntekijöitä eikä työntekijällä ollut tietoa heistä. Myös vapaaehtoistyöntekijöiden tehtävänkuviin ja aikatauluihin oli liittynyt sekaannusta. Yhtenä erityiskysy-

myksenä eräs vastaaja nosti esiin muistisairaat asiakkaat yksikössä, jonka toimintaan jo entuudestaan sisältyi asiakkaiden ulkoiluttamista ja toimintatuokioiden pitämistä. Vastaaja näki, että heidän asiakasryhmän kohdalla yksikköön ”jatkuvasti tulevat uudet vieraat ihmiset” voivat sekoittaa asiakasta enemmän kuin tuottaa myönteisiä vaikutuksia.

Enemmistö vastaajista (16/18) näki, että vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen heidän yksiköissään liittyy haasteita ja erityisvaatimuksia. Merkittävimpänä tekijänä mainittiin muistisairaus. Esimerkkinä mainittiin tilanne, jossa vapaaehtoistyöntekijän vieraillessa muistisairaahan asukkaan luona tutustuminen on aloitettava aina alusta. Asukas ei muista, että aikaisemmin on tavattu. Asukkaan toimintakyky ja mieliala voivat vaihdella päivittäin, joten vapaaehtoiselta edellytetään tilannetajuja ja joustavuutta. Esimerkiksi asukkaan motivaatio lähteä ulkoilemaan voi vaihdella, asukas ei halua osallistua ryhmätoimintaan tai tehdä ehdotettuja asioita.

Työntekijöiden kysely sisälsi saman vapaaehtoistoiminnan arvioituja vaikutuksia mittaavan kysymyspatteriston kuin vapaaehtoisille tehty kysely (kuvio 3). Molempien vastaajaryhmien mielestä suurin hyöty vapaaehtoistoiminnasta on yksinäisyyden tunteen lieventyminen. Molemmissa vastaajaryhmissä mielialan koheneminen arvioitiin toiseksi merkittävimmäksi hyödyksi, ja vastaavasti lääkkeiden käytön ja hoidon tarpeen väheneminen sekä kaupassakäyntiäpu vähiten merkittäviksi vaikutuksiksi.

KUVIO 3. Vapaaehtoistoiminnan arvioidut vaikutukset ikäihmisille, työntekijöiden näkökulma

YHTEENVETO

Vapaaehtoistoimijoille ja vapaaehtoistyötä kehittävien palveluyksiköiden työntekijöille tehdyn kyselyn tulokset osoittivat vapaaehtoistyöllä olevan vastaajien mukaan melko paljon vaikutusta ennen kaikkea yksinäisyyden tunteen lieventymiseen ja mielialan kohenemiseen. Sen sijaan vapaaehtoistyön vaikutukset kanssakäymisen lisääntymiseen eri-ikäisten ihmisten kanssa, turvallisuudentunteen lisääntymiseen tai ikäihmisen omien voimavarojen vahvistumiseen saivat varauksellisemman arvion. Kaikkein vähiten vaikutuksia nähtiin olevan hoidon tarpeen ja lääkkeiden käytön vähenemiseen sekä kaupassakäyntiapuun.

Tuloksia tarkasteltaessa on hyvä muistaa arvioinnin kohderyhmä. Vapaaehtoistyötä toteutettiin osana päivätoimintaa eikä vapaaehtoistyön kehittäminen kohdistunut henkilöiden kotona tarjottavaan arjen apuun. Toisena ääripäänä olivat muistisairaat henkilöt, joilla oli suurta hoidon tarvetta ja lääkkeiden käyttöä, johon vapaaehtoistyönä tarjottavalla avulla ei nähty voivan vaikuttaa. Vapaaehtoistyöntekijöille suunnatun kyselyn tulokset osoittivat, että vapaaehtoistoiminnan vaikutukset nähtiin uusintakyselyn aikaan hieman alkukyselyä vähäisemmiksi. Alkuvaiheessa vapaaehtoistoimintaan kohdistuu odotuksia, jotka voivat osoittautua toiminnan käynnistyttyä ennakoitua pienemmiksi. Tälle arvioinnille ajalliset raamit loi Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hanke, joka käynnistyi maaliskuussa 2012 ja päättyy vuoden 2014 lopussa. Uusintakyselyssä yksi vastaaja korosti, että toiminta on edelleen alkuvaiheessa ja vakiintumatonta eikä toiminnan vaikutusten arviointi ole vielä kovin helppoa. Utriainen (2012, 15) on korostanut vapaaehtoistoiminnan vaikutusten arvioinnissa pitkäaikaisen seurannan merkitystä. Hänen mukaansa palveluyksiköissä käynnistetty vapaaehtoistyö juurtuu pysyväksi osaksi yksikön työikäntäntöjä vasta toisen tai kolmannen toimintavuoden jälkeen.

Kriittisesti tulee pohtia myös sitä, missä määrin Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -kehittämishanke on tarjonnut vapaaehtoisille jatkuvuutta ja luonut toiminnalle sellaisen ohjauksellisen ja tukirakenteen, joka on kannustanut ja mahdollistanut vaikuttavan vapaaehtoistyön toteuttamisen.

Avovastauksissa nousi esiin tekijöitä, jotka huomioon ottamalla voidaan parantaa vapaaehtoistyön vaikuttavuutta. Tällaisina kriittisinä menestystekijöinä esiin nousivat 1) vapaaehtoistyöntekijän arvostava kohtaaminen ja kohtelu, 2) muiden vapaaehtoisten ja ammattihenkilöstön tarjoama tuki ja ohjaus, 3) jatkuva ja säännöllinen tiedonvaihto ja yhteydenpito vapaaehtoistyöntekijöiden sekä toimintaa koordinoivan henkilöstön välillä, 4) palveluyksikön henkilöstön sitoutuminen kehitettävään toimintaan sekä 5) tiedolliset valmiudet ikäihmisen kohtaamisessa.

Vastauksissa esiin nousi esimerkkejä yksiköistä, joissa työntekijät eivät aina tienneet yksikköön tulevista vapaaehtoisista. Henkilöstön tieto vapaaehtois-toimijoiden tehtävistä ja roolista sekä sitoutuminen vapaaehtoistyön kehittämiseen voivat välittää vapaaehtoistyöntekijälle viestiä hänen työpanoksensa tärkeydestä ja merkityksestä. Toiminta-alueella, jossa kohtaavat ikäihmisen ammatillinen hoito ja hoiva sekä toisaalta ei-ammattillinen vuorovaikutus ja kanssakäyminen, voi syntyä väärinymmärryksiä ja vuorovaikutuksellisia ongelmia. Vapaaehtoistyötä kehitettäessä onkin tärkeä tunnistaa, millaisia erityiskysymyksiä nousee esiin vapaaehtoistyön toimintaympäristöstä johtuvina. On eri asia kohdata ikäihminen hänen omassa kodissaan kuin vaikkapa laitospäristössä, jota hallitsevat ammatillinen kieli, ammattihenkilöstön työkäytännöt, roolit, niistä johdetut hierarkiat ja vastuualueet.

Avovastauksissa esiin nousi tuen ja ohjauksen tarve. Vapaaehtoistyöntekijät kokivat tarvitsevänsä sekä muilta vapaaehtoisilta saatavaa vertaistukea ja yhteisesti jaettavia kokemuksia että ammattihenkilöstön tarjoamaa ohjausta ja tukea. Yksi vastaaja ehdotti puhelinnumeroa, jonka kautta voi tarvittaessa tavoittaa ammattihenkilön. Vastaan voi tulla tilanteita, joissa välitön tuki ja ohjaus ovat tarpeen. Esimerkiksi saattohoitopotilaan vierellä kulkeva tukihenkilö voi myös itse tarvita tukea ja henkilön, jonka kanssa käydä läpi kohtaamista kuolevan potilaan kanssa. Vastauksissa esiin nousi ohjaustapaamisten säännöllisyys. Yksi keino vahvistaa vapaaehtoistoiminnan jatkuvuutta ja vaikuttavuutta näyttäisivät olevan säännölliset tapaamiset vapaaehtoistyöntekijöiden ja ammattihenkilöstön kanssa. Tällöin voidaan tarjota vapaaehtoisille tukea ja ohjausta, mahdollisuuksia purkaa yhdessä vuorovaikutustilanteita ja tätä kautta sitouttaa henkilöt toimintaan.

Tiedontarpeet nähtiin suuriksi. Vapaaehtoistyöntekijän omia valmiuksia ja odotuksia mittaava kysely osoitti, että eniten puutteita esiintyi ikäihmisen elämäntilannetta ja toimintakykyä koskevan tiedon riittävydessä. Tämä puolestaan näkyi epävarmuutena ja erilaisina väärinymmärryksinä auttamistilanteissa. Tieto muistisairaana toimintakyvystä ja sen jopa päivittäisistä vaihteluista auttaa ymmärtämään henkilön käytöstä, jolloin vapaaehtoinen ymmärtää tilanteiden muutokset eikä pahoita mieltään asukkaan esimerkiksi kieltäytyessä suunnitellusta toiminnasta tai ulkoilusta. Tieto autettavan toimintakyvystä auttaa toiminnan suunnittelussa; vapaaehtoisella on tällöin tietoa siitä, missä määrin autettavan terveys voi rajoittaa ulkoilua, retkille osallistumista tai muuta asiointia.

Vaikuttavan vapaaehtoistoiminnan kehittämisen ja vakiinnuttamisen oleellista on löytää sellaiset toimintaympäristöt, joissa on aito tarve vapaaehtoistyölle. Esimerkiksi palveluyksikkö, jossa ulkoilu ja virikkeellinen toiminta ovat osa päivittäistä hoitajien työtä, tiheään vaihtuvat uudet vapaaehtoiset ulkoiluttajat voivat jopa sekoittaa muistisairasta ulkoilutusavulla tavoiteltavan hyödyn sijaan. Sen sijaan vapaaehtoistyöntekijän työpanoksella tarkkaan harjoitussa toimintaympäristössä voi olla merkittävä rooli yksikön toiminnassa.

LÄHTEET

Tilastokeskus. 2011. Ajankäyttötutkimus 2009. Osallistuminen ja vapaaehtoistyö. Suomen virallinen tilasto. Saatavissa: http://www.stat.fi/til/akay/2009/04/akay_2009_04_2011-09-16_fi.pdf. [Viitattu 26.6.2014].

Utriainen, Jarkko. 2012. Vapaaehtoistoiminnan vaikutusten tunnistaminen ja osoittaminen vanhustyössä. Kehittyvät vanhuspalvelut julkaisuja 3. Saatavissa: http://www.valli.fi/projektit/osaaja/tukiopas_netti.pdf. [Viitattu 30.9.2014].

VAPAAEHTOISTOIMINNAN RAKENTUMISEN HAASTEET MIKKELIN SEUDUN SOSIAALI- JA TERVEYSTOIMEN KUNNISSA - ARVIOINNIN NÄKÖKULMA

Keijo Piirainen

JOHDANTO

Hankkeen ulkoisen arvioinnin tavoitteena oli tukea hankkeen toteutusprosessia ja arvioida asetettuja tavoitteita. Hankkeen alkuvaiheessa toiminnan mallintamiseen liittyvät tavoitteet täsmentyivät arvioijan ja projektipäällikön välisissä arviointitapaamisissa seuraaviksi:

- Hankkeen päättyessä on rakennettu vapaaehtoistoiminnan yleinen organisointimalli kuntiin tukemaan ikäihmisten elämänlaatua ja toimintakykyä.
- Hankkeen päättyessä on selkiintynyt käsitys, millainen toiminta (malli) edistää kansalaisten osallistumista ikäihmisten elämänlaatua ja toimintakykyä tukevaan toimintaan.

Myöhemmässä vaiheessa tehdyssä projektisuunnitelman muutoshakemuksessa hankkeen toiminta jäljellä olevalle hankeajalle linjattiin vapaaehtoistoiminnan rakenteiden, toimintakäytäntöjen ja sisällön vahvistamiseen kunnissa.

Toiminnan kohteena on ollut seitsemän Etelä-Savon kuntaa, joiden vanhustyön ja vapaaehtoistoiminnan haasteeseen hanke on pyrkinyt vastaamaan. Kunnat olivat Hirvensalmi, Kangasniemi, Mikkeli, Mäntyharju, Pertunmaa, Ristiina ja Suomenniemi. Ristiina ja Suomenniemi eivät tosin ole enää itsenäisiä kuntia vaan osa Mikkeliä.

Yleisesti ottaen projektin tavoitteet ovat liittyneet suomalaisen yhteiskunnan haasteisiin, joista keskeinen on väestön ikääntyminen ja hoivatarpeen keskittyminen viimeisiin elinvuosiin. Asiantuntija-avun lisäksi tulevaisuudessa

odotetaan ikääntyvien selviytymisen tueksi mahdollisuuksia, joita vapaaehtoistoiminta voi tarjota. Tässä artikkelissa keskitytään erityisesti toiminnan mallintamiseen – tai pikemminkin sen rakentumiseen liittyvien tavoitteiden haasteisiin sen jälkeen, kun hanke päättyy.

VAPAAEHTOISTOIMINNAN RAKENTUMISEN HAASTEET

Kunta- ja vapaaehtoisyyhteistyön lähtökohdat

Laissa ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (28.12.2012/980) todetaan kunnan ja eri toimijoiden välisestä yhteistyöstä muun muassa, että

”Kunnan eri toimialojen on toimittava yhteistyössä ikääntyneen väestön hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi. Lisäksi kunnan on tehtävä yhteistyötä kunnassa toimivien julkisten tahojen, yritysten sekä ikääntynyttä väestöä edustavien järjestöjen ja muiden yleishyödyllisten yhteisöjen kanssa ikääntyneen väestön hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi.” (4 §.)

Eri puolilla Suomea vanhuspalveluja on täydennetty vapaaehtoistoiminnalla, mutta vapaaehtoistoiminnan määrällinen tarve ei vastaa tarjontaa huolimatta siitä, että monet kunnat hakevat aktiivisesti vapaaehtoisia erityisesti vanhuspalvelujen tarpeiden näkökulmasta.

Monta kertaa juuri julkinen sektori on tarjonnut puitteet yhteistyölle, mutta toiminnan ylläpito on edellyttänyt laaja-alaista yhteistyötä. Esimerkiksi erilaiset vapaaehtoistyön keskuskeskukset ovat olleet julkisen sektorin ja paikallisten järjestöjen ylläpitämiä (esim. Riihimäki, Vapaaehtoistyön keskus VIRSU), ja ne ovat tarjonneet kohtaamispaikan ikäihmisille ja koordinoineet vapaaehtoistoimintaa. Keskukset ovat luoneet puitteet ohjattuun osallistumiseen, vaikuttamiseen ja auttamiseen. Käytännön toiminta on organisoitunut eri järjestöjen, yksityisten henkilöiden ja julkisen sektorin yhteistyössä. Ammatillinen tuki ja vapaaehtoistoiminta eivät välttämättä ole toisiaan poissulkevia. Esimerkiksi gerontologisessa sosiaalityössä on mahdollisuus yhteistyöhön vapaaehtoistoimijoiden kanssa, kun tavoitteiksi on muun muassa asetettu ikääntyvien omin voimavarojen vahvistamista, arjessa selviämisen tukemista ja osallisuuden edistämistä. Vapaaehtoistoiminnan merkityksen korostaminen näkyy myös kuntien vanhuspalvelustrategioissa.

Perinteinen vapaaehtoistoiminnan organisoitumisen malli perustuu järjestöjen koordinoimaan vapaaehtoistoimintaan. Mallin ongelmana on se, että kansalaiset vapaaehtoistojina eivät välttämättä kiinnity enää samalla tavalla kuin aikaisemmin perinteiseen järjestötoimintaan. Uudenlainen järjestötoimintaan osallistuminen perustuu aikaisempaa vahvemmin satunnaiseen osallistumiseen, jossa kansalaiset eivät välttämättä ole järjestöjen jäseniä.

Joissakin Suomen kunnissa on jo nimetty vapaaehtoistyön koordinaattorit. Esimerkiksi Helsingissä on kuusi vapaaehtoistyön koordinaattoria, jotka työskentelevät muun muassa lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa, nuorisoi- ainkeskuksesta, sosiaali- ja lähityössä sekä aikuisten palveluissa (Vapaaehtois- toiminta Helsingissä).

Myös vapaaehtoistyön välityksen prosessista on olemassa aikaisempia kuvauksia. Yhdessä mallissa toiminta viriää niin, että asiakas ottaa yhteyttä avunvälitykseen, jonka jälkeen selvitetään hänen taustatietonsa. Tätä seuraa vapaaehtoisen etsi- minen. Kun vapaaehtoinen on löytynyt, työntekijä ottaa yhteyttä asiakkaaseen vapaaehtoisavun välittämiseksi. Ammattityöntekijä siis toimii asiakkaan avun- pyynnön välittäjänä ja selvittää vapaaehtoisen tehtävät sekä vastuukysymykset. Vapaaehtoisavun antamisen jälkeen kerätään asiakkaalta palaute. Mallissa koor- dinaattori huolehtii yhteisen sopimuksen tekemisestä asiakkaan ja vapaaehtoi- sen kesken, jossa vapaaehtoinen sitoutuu tiettyyn tehtävään ja asiakas puolestaan saa tietää, mitä apua hän voi odottaa vapaaehtoiselta. Tarvittaessa koordinaattori toimii neuvottelijana vapaaehtoisen ja asiakkaan välillä. (Reinman 2010.)

Vapaaehtoistyön ja julkisen toiminnan suhteesta keskustellaan tällä hetkel- lä myös kansainvälisesti melko aktiivisesti. Englannissa on lanseerattu termi Big Society, jonka yksi ulottuvuus on nimenomaan vapaaehtoistyön ja kan- salaisyhteiskunnan vastuun laajentaminen ja asettuminen paisuneen julkisen sektorin tukijaksi. Mallin mukaan kansalaisten itseorganisoitumisen kautta pyritään hoitamaan tiettyjä paikallistason ongelmia ja vastuita.

Vapaaehtoistoiminnan organisoinnin haasteet

Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeen toimesta on kehitetty kun- nissa erilaista vapaaehtoistoimintaa ikääntyvän väestön selviytymisen tueksi. Vapaaehtoistoiminnan luonteeseen kuuluu, että se kumpuaa paikallisista yh- teistyön ja toiminnan edellytyksistä. Vapaaehtoistojien rekrytointi pe- rustuu toimintaan, jossa vapaaehtoistojien, järjestöjen ja vapaaehtois- työn kohteiden tarpeet kohtaavat.

Tarkastelun kohteena olevassa hankkeessa julkisen toimijan eli kuntien intres- si vapaaehtoistyön järjestämiseen on ollut keskeisessä asemassa. Suomalaisessa yhteiskunnassa järjestöjen intressejä ja julkisen toimijan intressejä ei ole pe-

rinteisesti nähty vastakkaisina vaan toisiaan täydentävinä. Näin on laita myös tarkastelun kohteena olevassa hankkeessa.

Vapaaehtoistoiminnan mallintamiseen ja rakentumiseen on liittynyt kuitenkin tiettyjä haasteita.

1 Toimitaanko Mikkelin seudulla jatkossa vanhuspalvelujen ja vapaaehtoistoiminnan osalta yhden yhteisen organisointimallin varassa, vai perustuuko toiminnan rakentuminen ennen kaikkea paikallisiin lähtökohtiin? Nyt tarkasteltavan hankkeen aikana vanhuspalvelujen ja vapaaehtoistoiminnan yhteistyö rakentui ennen kaikkea paikallisista lähtökohdista.

2 Alustavasti on viritetty ajatusta, että kuntiin perustetaan vapaaehtoistoiminnan koordinaattoreita, jotka paikallisesti vastaavat kuntien tarvitseman vapaaehtoistyön koordinoinnista. Kysymys ei olisi erillisistä viroista tai toimista, vaan kuntien virkamiesten ja asiantuntijoiden oman toimensa ohessa hoitamista tehtävästä. Toisaalta paikallisella tasolla tuotiin esille yhtäältä vapaaehtoistoiminnan koordinaattoreiden paikallista merkitystä, mutta myös mahdollisuutta perustaa seudullinen vapaaehtoistoiminnan koordinaattori, joka koordinoisi vapaaehtoistyötä seudullisesti ja keskitetympin. Paikallisen ja seudullisen koordinoinnin kysymys joudutaan jatkossa ratkaisemaan toimintaa koordinoivan henkilöstön osalta.

3 Vapaaehtoistoiminnan koordinaattori mahdollistaa vapaaehtoistoiminnan jatkuvuutta. Hän toimii yhteydessä asiakkaaseen, ammattihenkilöstöön ja vapaaehtoistyöntekijään. Koordinaattorin tehtävinä on muun muassa rakenteiden ja toimintaedellytysten luominen, käytännön vapaaehtoistoiminnan organisoiminen sekä toiminnan kehittäminen, seuranta ja arviointi. Koordinaattori vastaa siitä, että vapaaehtoisen työnohjauksellinen tuki ja vapaaehtoisten koulutus on järjestetty ja että vapaaehtoisten hankinta toimii.

4 Miten varmistetaan vapaaehtoistyöntekijöiden rekrytoinnin jatkuvuus ja luodaan edellytykset vapaaehtoistyöntekijöiden määrän lisäämiselle? Seudullisesti yksi keskeinen väline voisi olla Suurella Sydämellä -sivusto, jonka kautta kuntien vapaaehtoiset ilmoittautuvat.

5 Miten varmistetaan vapaaehtoistyöhön ja kuntien palvelutarpeisiin soveltuva vapaaehtoistoiminnan koulutus ja sen jatkuvuus? Koulutusta tarvitsevat sekä työntekijät että vapaaehtoiset. Kysymykseen liittyvänä jatkokysymyksenä on, tulisiko vapaaehtoisten ja henkilöstön vapaaehtoistyön koulutus toteuttaa ammattikorkeakoulun toimesta vai järjestöjen muodostaman verkoston toimesta.

6 Miten jatkossa varmistetaan vapaaehtoistojen, järjestöjen, kirkon ja vapaaehtoisia rekrytoivien kunnallisten yksiköiden vuoropuhelun ja kehittämisen jatkuvuus?

7 Kyetäänkö vastaamaan siihen haasteeseen, että vapaaehtoistoiminnan ja kuntien vanhuspalvelujen yhteistyön näkökulmasta vapaaehtoistoiminnan koordinoinnin pienimuotoinen rahallinen resursointi on varmistettava? Vapaaehtoistojen viihtyvyyden ja yhteistyön näkökulmasta vapaaehtoistoimintaa koordinoivilla tulisi olla mahdollisuus tukea viihtyvyyttä (esim. tarjota yhteistyökokouksissa pientä välipalaa) ja tehdä tarvittaessa pienimuotoisia hankintoja vapaaehtoistoiminnan sisällön tukemiseksi. Haasteena on, että kuntien budjeteissa asia huomioidaan.

8 Jatkossa tulisi myös avata, millaisten kunnallisen sosiaali- ja terveystoimen toimintojen täydentäjäksi tai toimintatilanteisiin vapaaehtoistoiminta ei mahdollisesti sovellu.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Hankkeen aikana ei ole syntynyt yleistä organisointimallia tai sellaista vanhuspalveluihin rakentunutta vapaaehtoistoimintaa, joka olisi luonteeltaan seudullista. Pikemminkin paikallisista lähtökohdista on rakentunut toimintaa, joka on perustunut vahvasti paikallisiin lähtökohtiin ja perinteeseen. Toiminta ei siis ole ollut yleensä täysin uutta.

Ikäosaavat palvelualueet Etelä-Savossa -hankkeen ansiona on ollut, että se on tehnyt näkyväksi ne haasteet, joita vapaaehtoistoiminnan rakentuminen vanhuspalveluihin edellyttää. Tässä mielessä on tuotu uusia mahdollisuuksia aikaisempiin rakenteisiin. Hanke on antanut tärkeän lisän vapaaehtoistoiminnan rakenteiden, toimintakäytäntöjen ja sisällön vahvistamiseen hankkeessa mukana oleville kunnille ja kuntakeskuksille.

LÄHTEET

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystoiminnasta (28.12.2012/980). Finlex. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980> Viitattu 12.8.2014.

Reinman, Liisa 2010. Vapaaehtoistoiminnan koordinaattorin rooli 14.2.2010. Näkövammaisten keskusliitto ry. Vapaaehtoistoiminta. http://www.kansalaisareena.fi/Liisa_Reinman.pdf Viitattu 1.11.2013.

Vapaaehtoistoiminta Helsingissä. Vapaaehtoistyön koordinaattorit. Helsingin kaupungin vapaaehtoistyön neuvottelukunta. http://www.hel.fi/hel2/vapaaehtoistyon_neuvottelukunta/vapaaehtoistoiminta/yhteyshenkilot.html Viitattu 1.11.2013.

